

PARAMONETÀRIA CATALANA

1

**GITONS PUBLICITARIS
A CATALUNYA
(1850-1939)**

Xavier Sanahuja Anguera

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS NUMISMÀTICS
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Granollers

PARAMONETÀRIA CATALANA

1

**GITONS PUBLICITARIS
A CATALUNYA
(1850-1939)**

XAVIER SANAHUJA ANGUERA

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS NUMISMÀTICS
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

BARCELONA 2020

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Sanahuja Anguera, Xavier, 1969 - autor

Gitons publicitaris a Catalunya (1850-1939). — Primera edició. — (Paramonetària catalana; 1)

ISBN 9788499655192

I. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics II. Títol III. Col·lecció: Paramonetària catalana ; 1

1. Getons publicitaris — Catalunya — Catàlegs 2. Publicitat — Catalunya — Història — S. XIX
737.3:659.1"1850/1939"(083.82)

Col·lecció PARAMONETÀRIA CATALANA

Dirigida per Xavier Sanahuja-Anguera

1. SANAHUJA ANGUERA, Xavier. *Gitons publicitaris a Catalunya (1850-1939)*, 2020.

© Xavier Sanahuja Anguera

© Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC) i Institut d'Estudis Catalans, per aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona.

Primera edició: maig de 2020

Disseny i maquetació: M. García Garrido i Ascen Maruri

Imprès a Gràfiques 92, S.A.

ISBN: 978-84-9965-519-2

Dipòsit Legal: B 6879-2020

El cost d'edició d'aquest llibre ha estat alleugerit per un ajut de la
Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC.

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguers o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

“Consciemment ou pas, les hommes savent
que ce qui est gravé dans le métal est éternel”

VICTOR GADOURY, *Jetons*. 1991. Monaco, 1991.

Sumari

PRÒLEG de Miquel de Crusafont	7
INTRODUCCIÓ: “PARAMONETÀRIA CATALANA”	11
Fent “Història metàl·lica”	13
Gitons, getons, fitxes, <i>tokens</i> , i vals	14
La Història metàl·lica es popularitza.....	15
Paramonetària, <i>paranumismàtica</i> i <i>exonúmia</i>	16
Tipologia paramonetària antiga, medieval i moderna (fins el 1800).....	16
Tipologia paramonetària contemporània (des del 1800)	18
Estudis precedents	20
La nova col·lecció <i>Paramonetària catalana</i>	21
Divisió geogràfica de Catalunya	22
Projecte en marxa	22
Bibliografia general paramonetària	23
 GITONS PUBLICITARIS A CATALUNYA (1850-1939)	
GITONS I PUBLICITAT	
La publicitat comercial	31
Definició de gitó publicitari	31
Dubtes raonables	33
L’esclat inicial a Catalunya: l’Exposició Universal de Barcelona del 1888.....	34
Abast cronològic	35
Dos models d’inspiració: medalles i monedes	35
Gravadors i fabricants	36
Commemoracions i temes recurrents	36
Paral·lelismes amb Espanya i França.....	37
Tipus de publicitat	39
Declivi i substitució per altres elements.....	39
La publicitat en forma de bitllets de banc	40
Legalitat de la publicitat monetiforme	40
Exemplars publicats i catalogats	41
Agraïments	41

BIBLIOGRAFIA ESPECÍFICA	
Recursos impresos	42
Recursos Web	43
CATÀLEG	
Índex de categories	47
Índex de poblacions i activitats	48
Abreviatures i claus del catàleg	51
ESTABLIMENTS I NEGOCIS DE CATALUNYA	
Mapa d'establiments emissors a Barcelona	55
BARCELONA	56
MANRESA	123
REUS	125
REUS / VILAFRANCA DEL PENEDÈS	126
SABADELL	128
SANT SADURNÍ D'ANOIA (Alt Penedès)	129
SANTA EULÀLIA DE RONÇANA (Vallès Oriental)	130
TORTOSA	131
VILALLER (Alta Ribagorça)	133
ESTABLIMENTS I PRODUCTES CATALANS PUBLICITATS A ESPANYA	
MADRID	137
MELILLA o MADRID	139
SARAGOSSA	141
ESTABLIMENTS I PRODUCTES DE CATALANS ESTABLERTS FORA DEL PAÍS	
ESPANYA	145
ARGENTINA	150
CUBA	151
ESTATS UNITS D'AMÈRICA	153
ESTABLIMENTS I PRODUCTES ESTRANGERS PUBLICITATS A CATALUNYA	
ALEMANYA	157
ANNEX 1: Miralls monetiformes publicitaris	159
ANNEX 2: Medalles publicitàries anteriors a 1939	165
ANNEX 3: La publicitat en forma de bitllets de banc	169
ANNEX 4: Gitons i medalles publicitàries posteriors a 1939	175
ÍNDEX D'ESTABLIMENTS (dels gitons, miralls, vals i medalles anteriors a 1939)	182

PRÒLEG

Miquel de Crusafont

El món dels gitons: una iniciativa agosarada i plena de futur

Quan l'any 1970 (i ja fa mig segle!) vaig entrar en el món de la numismàtica, el panorama bibliogràfic era absolutament desolador. No sols mancaven obres solvents en la major part dels sectors temporals, sinó que els estudis ja fets, alguns força antics però encara vàlids com els de Campaner per a Balears (1879), de Botet i Sisó per a Catalunya (1908-11) o de Mateu i Llopis per a València (1929), per posar uns pocs exemples, eren del tot exhaurits. Les persones interessades només els podien consultar anant a les biblioteques i, en tot cas, podien arribar a adquirir alguns manuals de tipus generals, fets amb més bona voluntat que criteri modern i actualitzats i sovint il·lustrats amb dibuixos. Es pot dir que, entre els pocs espais ben servits, hi podíem trobar el visigot gràcies a l'obra de G. C. Miles del 1952, i, en part, el de Sicília per l'existència del llibre de R. Spahr del 1959, tot i que es tracta d'un catàleg sense teoria.

El canvi sobtat del panorama té un protagonista principal: Leandre Villaronga. L'any 1971 endegava l'edició de l'anuari *Acta Numismàtica*, i el 1973 treia a la llum el seu *Las monedas hispano-cartaginesas*, que iniciava una gran labor en el món de la moneda antiga de la Península Ibèrica i que estava feta amb metodologia moderna. Entorn d'*Acta* i de Villaronga s'hi va anar aplegant un ampli estol de deixebles. I fou aquesta escola la que l'any 1979, amb Villaronga al capdavant, es va convertir en la impulsora de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC) i també la que ha anat omplint la major part dels espais buits o mal treballats. D'altra banda, es van anar fent reedicions de molts dels llibres bàsics i que encara ara ens són d'utilitat, com el Campaner o el Botet, abans mencionats, i d'altres com el Heiss (1867), el Vidal-Quadras (1892), el Poey d'Avant (1858), el Caggiati (1911) o l'Engel i Serrure (1890), cosa que cal agrair als editors Puvill, Cayón, Forni i d'altres. Paral·lelament, hi va haver encara altres iniciatives i edicions d'obres bàsiques, com ara l'*Obra Completa* de Pío Beltran (1972), essencial per a l'Aragó, o els estudis actualitzats per a Sardenya de Sollai (1977) o Piras (1980), per posar uns pocs exemples.

Els avenços més notables s'han produït en els sectors del món antic i de medieval, amb els treballs, per exemple, de Villaronga, Ripollès, Balaguer o meus. El sector més abandonat ha estat, com ja és tradició, el modern i contemporani. De moment, gairebé només podem comptar amb el meu volum sobre la Guerra dels Segadors (2002) i la sèrie de llibres de Turró sobre els amonedaments de la Guerra contra el Feixisme.

Tot i aquests importants avenços, encara cap a finals dels noranta del s. XX seguíem mancats, per exemple, d'algun treball d'una certa ambició sobre els pesals monetaris o la medallística. I si avui aquestes llacunes s'han pogut cobrir, resten encara alguns territoris inexplorats. Un d'ells,

certament, és el dels gitons i ha d'ésser per tots nosaltres un bon motiu de satisfacció veure finalment en marxa un intent seriós i ambiciós sobre aquesta difícil temàtica.

Com a treball d'un cert volum en aquest espai, només comptàvem fins ara amb l'obra de López i Lluch sobre les cooperatives catalanes (1983), que té el greu defecte, entre d'altres, de considerar només les peces de la seva col·lecció. Fer un llibre que es pretengui seriós significa sempre un esforç de documentació i, per molt col·leccionista que sigui l'autor, ha de pensar en els usuaris de l'obra, que el que volen és tenir informació fidedigna i al més àmplia i completa possible. En l'actualitat, l'existència de la nostra societat ofereix als autors la possibilitat d'assessorar-se abans de llançar-se amb una indocumentada alegria a fer llibres i a editar-los, amb la qual cosa enganyen els consultors de l'obra.

De la mà de Xavier Sanahuja, i encara d'altres segons ell mateix ens anuncia, entrem en un primer intent de sistematització de tots els gitons de l'àmbit català. Es tracta d'una iniciativa extremadament agosarada per moltes raons. La primera és la manca d'antecedents. Fora del cas de les cooperatives i l'obra abans esmentada, tota la resta s'ha de començar gairebé de zero. Hi ha també el problema de la dispersió. Si en el cas de les monedes, per exemple, tenim la sort de moure'ns dins d'uns paràmetres d'una certa coherència (si el rei Jaume II fa croats, en principi, també en faran altres reis successors d'ell, per exemple) i en un univers de peces produïdes a milers, en el cas dels gitons, igualment com en el de les medalles, les iniciatives d'emissió són absolutament disperses i els volums de producció infinitament menors. Documentar aquestes peces pot esdevenir una arriscada aventura, ja que el seu ús popular i restringit no afavoreix pas que deixin documentació ni rastres de cap mena. I tampoc no és pas una dificultat menor trobar uns criteris clars i segurs per a separar els gitons de les medalles o de determinats objectes.

Per començar, abans d'entrar en aquest tema calia definir dues qüestions cabdals: quin nom s'havien d'aplicar, d'una forma general, a aquestes peces i quina denominació s'havia de donar al conjunt del sector. Són temes que han estat objecte de debat i, al final, s'ha arribat a algunes conclusions que, tal com explica l'autor, semblen les més lògiques.

Pel que fa a un nom genèric de les peces, cal assenyalar que fins ara no s'ha trobat en l'àmbit lingüístic català un nom històric que puguem adoptar. Sí que hi ha, en canvi, noms històrics en l'àmbit francès, com *jeton* i també *méreau*, que és menys emprat; en el món anglosaxó, el de *token*; en el portuguès, el de *contos para contar*; en el castellà, el de *contador* (tot i que, generalment, parlen de *jetón*, o bé *guitón*), etc. La denominació francesa de *jeton* s'ha estès a d'altres llocs, com ara als Països Baixos i a Itàlia, on l'han adaptat en la forma *gettone*.

Quan l'any 1986/1989 vaig revisar, juntament amb L. Villaronga i A. M. Balaguer, la part numismàtica de la segona edició de la Gran Enciclopèdia Catalana, vaig optar per fer una adaptació semblant a la dels italians i hi vaig introduir el terme *getó*, que apareix així amb la meua signatura (MiCr). Mes endavant, però, em vaig adonar que si la paraula francesa *jeton* deriva del verb *jeter*, que vol dir llançar, en català tenim el verb *gitar* amb la mateixa significació. A la darrera edició del diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, per exemple, el verb *gitar* té, com a primera accepció, la significació de llançar. Per tant, l'equivalent català havia d'ésser, lògicament, *gitó*, i aquest és el terme que hem anat emprant des de fa anys els numismàtics. La cosa, doncs, sembla prou clara ja que lingüísticament és de sentit comú.

Pel que fa al terme per a designar la denominació del sector, ja explica Sanahuja que els anglesos han introduït el terme *paranumismatica*, i els americans, el d'*exonomia*. Tots dos termes són clarament a rebutjar. El prefix *exo-* de la forma americana indica que estem fora de la moneda i, en definitiva, també de la numismàtica, i això és del tot inacceptable. Els gitons són, clarament, numismàtica i encara que, en alguns casos, siguin també monedes d'ús interior o tancat, no vol

dir que no es puguin denominar també monedes. La forma anglesa en posar-hi el prefix para-deixa el sector a l'entorn de la numismàtica i no pas dins d'ella, la qual cosa no és pot tampoc acceptable. És per tots aquests fets que la forma emprada per Sanahuja, paramonetària, sembla la més adient ja que resta sens dubte dins de la numismàtica i introdueix un prefix relativitzador del seu paper com a moneda però sense anul·lar-lo totalment.

Aquest primer volum d'estudi de la nostra paramonetària no té una ubicació d'ordre dins de la futura col·lecció. Vull dir que no ocupa ni el primer ni el quart lloc. De tota manera, l'autor ha cregut necessari d'aprofitar la seva eixida en primer lloc per a establir tot un seguit de criteris bàsics que serveixin de pauta per a la resta dels volums, començant per les qüestions més elementals de terminologia, com l'ús dels termes gitó i paramonetària, i per a plantejar una determinada manera d'organitzar el material i de documentar-lo fins on sigui possible.

Un resum d'aquests criteris aniria bé d'anar-lo posant en els altres volums de la sèrie dedicada als gitons, que Sanahuja ja ha dibuixat, comptant amb alguns treballs en curs d'ell i d'altres autors.

He de confessar que, d'entrada, l'enfocament general d'aquest volum, centrat només en Catalunya, no em va agradar. M'he passat la vida lluitant en defensa de la unitat de la nostra nació i fugint dels plantejaments "provincials", i amb aquest criteri he fet tots els meus llibres. De tota manera, he hagut d'admetre que, segurament i en aquest cas, cal acceptar-lo així per dues raons. La primera és que ja és prou meritori que hi hagi un o diversos autors amb el coratge d'entrar en un tema tan complex com el dels gitons. El segon és que no hi ha a mà, i segurament no deu existir, cap fons públic o privat que agrupi els gitons de tota la nostra àrea. Llavors, he vist que potser sí que calia acceptar, en aquest cas, l'excepció i que potser així es podria anar construint, territori per territori, aquest mosaic d'informacions per, en un moment futur i segurament bastant llunyà, poder-ho sintetitzar en una obra global. Entretant, cal tenir present, però, que, a més dels casos paral·lels d'usos de gitons a València, Balears, la Catalunya Nord, Andorra, l'Alguer o la Franja, un fet ja posat de manifest per l'autor, també cal tenir present que hi ha gitons, i entre ells uns quants de medievals i d'àmbit català, de Sicília, Sardenya i Nàpols.

Pel que fa a la caracterització del material, cal reconèixer que l'autor ha fet un esforç ingent per a poder posar unes fronteres entre gitons i medalles i per a definir el que és un gitó publicitari en relació amb altres objectes publicitaris que no són pròpiament gitons. Es tracta d'un esforç ben lloable, però tinc alguns dubtes de si una cosa així és realment possible o, almenys, si és possible de fer una frontera neta i segura. Tinc la impressió que pot succeir una mica el mateix problema que entre les medalles modernes, actuals, i els clauers. Un cop d'un clauer li és eliminada la cadena i l'anella gran per a posar-hi les claus, resta una peça amb una anella incorporada i sovint amb la típica anelleta complementària de les medalles i amb uns continguts temàtics ben semblants, fins i tot amb la presència de commemoracions concretes, nom del poble on s'ha emès o bé la data. Avui, potser hi pot haver encara el record que aquella peça fou emprada com a clauer, però passats uns anys aquesta distinció esdevindrà impossible, no per a totes les peces, però sí per a moltes d'elles. La barrera entre medalla i gitó i la que separa un objecte publicitari o un gitó igualment publicitari crec que és molt difícil i el que cal, és clar, és adoptar uns criteris com ha fet l'autor, admetent, però, que aquests poden ésser discutits.

Cal assenyalar la gran quantitat de peces que l'autor ha assolit d'aplegar, malgrat la dispersió que ja hem assenyalat en aquest tipus de material. També és lloable el bon tractament emprat en les descripcions i les il·lustracions. La part més notable i meritòria, però, crec que cal saber veure-la en la documentació de les peces. És cert que els mateixos gitons a vegades ens donen alguna informació, però després cal un esforç per a datar i documentar l'ens o persona emissora

i intentar d'escatir la funció de les peces i l'evolució del seu ús. L'any 1991, en el Congrés Internacional de Brussel·les, el numismàtic luxemburguès R. Weiler, autor de diferents estudis sobre les monedes del seu país, ens va admirar a tots amb una comunicació sobre els gitons luxemburguesos en què documentava magníficament els establiments i llocs emissors, amb profusió de dades i de fotografies.

He sentit la mateixa admiració ara en veure el treball de Xavier Sanahuja i cal que ens felicitem que hi hagi altres projectes en curs. Entrar en aquest món és, també, abandonar d'una vegada la història que només té en compte els reis, les reines, els generals i les batalles, i començar a estudiar la vida quotidiana i els afers de tothom. Una línia que, n'estem segurs, no ha de fer altre cosa que créixer i fer-se més important de cara al futur.

Podem felicitar, doncs, l'autor pel pacient recull material, per l'esforç de caracterització, per l'admirable documentació i per haver encetat una línia innovadora i un camí ple de futur, com dèiem a l'encapçalament, en els estudis numismàtics.

Introducció:
“Paramonetària catalana”

PRESENTACIÓ

Fent “Història metàl·lica”

El que anomenem “Història metàl·lica” és un concepte que va fer fortuna al segle XVII, primer a França i després als Països Baixos. Es tractava de la Història que es visualitza a través de l'estudi o observació de les medalles fabricades per a commemorar tot tipus d'esdeveniments. A França, les medalles –i també els gitons corporatius, de dimensions més petites– servien per a immortalitzar les victòries i grans realitzacions de la cort de Lluís XIV i de la societat francesa coetània. Als Països Baixos, els gitons que inicialment servien per a la comptabilitat dinerària i eren fabricats en abundància als Estats de Brabant i Flandes, entre d'altres, van acabar esdevenint elements propagandístics que narraven els successius fets polítics a favor i en contra de la monarquia hispànica que els governava o pretenia fer-ho

a cavall dels segles XVI i XVII. Des de finals del mateix segle XVII, moltes medalles franceses i molts gitons dels Països Baixos van ser imitats a Nuremberg, el centre neuràlgic de la fabricació de gitons de tota mena des de l'època medieval. Les còpies alemanyes es fabricaven amb metalls més barats, facilitant la seva dispersió i difusió arreu d'Europa, en definitiva popularitzant l'ús, que fins aleshores era més restringit, de tota mena de gitons amb informació propagandística.

Aquesta riquesa documental de gitons i medalles va fer merèixer que ambdós elements metàl·lics s'estudiessin junt a les monedes. És per aquest motiu que els estudis numismàtics no es dediquen únicament a l'estudi de les monedes de curs legal, sinó també a aquells objectes que en són similars morfològicament o utilitària, i que al mateix temps poden ser considerats i utilitzats com un document històric.

- 1: Medalla de Lluís XIV commemorant la derrota dels holandesos a Caiena (Guaiana), el 1676.
- 2: Gitó de Dordrecht (Holanda) commemorant la derrota de l'Armada Invencible. 1588.

Gitons, getons, fitxes, tokens, i vals

Aquests objectes que són similars a les monedes oficials, sense ser-ho, reben diferents noms segons la seva utilitat o procedència. Potser val la pena explicar l'origen d'algun d'aquests mots i la conveniència del seu ús. Els gitons eren inicialment un tipus determinat de fitxes que servien per a calcular quantitats al dipositar-les sobre una superfície plana. El mot prové del francès “*jeton*”, el qual es basa etimològicament en el verb “*jeter*”, que vol dir “llançar a terra” (un dau, una fitxa, etc.). En català normatiu, el *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans* (Dicc2) encara no recull el concepte; però el *Diccionari de l'Enciclopèdia Catalana* (Diccionari.cat) reprèn la forma “getó”, que apareix en una entrada signada per Miquel de Crusafont a la segona edició de l'*Enciclopèdia Catalana* (1986/1989), i la defineix com a “objecte d'aspecte de moneda amb valor monetari o sense que té un àmbit de circulació limitat i privat”. Posteriorment, i tal com ho justifica en el pròleg d'aquest llibre, el mateix autor va proposar que seria més correcte, en català, utilitzar el mot “gitó” en lloc de “getó” atès que, com bé ens recorda el Dicc2, el verb “gitar” vol dir exactament “llançar a terra”, que és la mateixa acció d'on prové l'etimologia del mot francès “*jeton*”. La numismàtica catalana ja ha anat utilitzant la forma “gitó” en treballs de recerca dels darrers anys. La continuarem en aquesta col·lecció amb la intenció de fonamentar-ne la incorporació a les properes edicions dels diccionaris normatius de la llengua catalana.

Retornant a l'origen, amb el pas del temps els gitons van anar perdent la seva funcionalitat original i van deixar d'esdevenir una simple eina de treball per a convertir-se en un objecte de gratificació que duia gravades unes figures i unes llegendes que testimoniaven fets polítics d'actualitat. Els casos més antics d'aquest fenomen de substitució funcional els trobem a França i als Països Baixos (allà, els gitons rebien el nom de “*rekenpenning*”).

A França, les peces que, en dates més tardanes, ja al segle XIX, eren fabricades per a

fer la funció de moneda sense ser-ho també se les va anomenar “*jetons*”, en progressiva substitució d'un mot més antic: “*méreau*”. Al món anglosaxó, les fitxes que feien la funció de moneda sense ser moneda oficial es van anomenar “*tokens*” des de finals del segle XVI. D'aquí ve que se solguin considerar com a sinònims els mots “*jeton*” i “*token*”, ja que sovint fan referència a conceptes semblants, encara que no sempre.

La paraula “fitxa” sembla venir del mot francès “*fiche*”, que es feia servir per definir les peces utilitzades en determinats jocs. Es tracta d'una paraula imprecisa que pot fer referència a una gran varietat d'objectes relacionats amb el control de situacions, béns i persones, incloent alguns usos paramonetaris. Els diccionaris catalans no recullen el significat ampliat del mot “fitxa” a qualsevol tipus de gitó. Sí que ho fa el *Diccionario de la Real Academia de la Lengua Española*, el qual defineix “*ficha*” així: “*Pieza pequeña a la que se asigna un valor convenido y que se usa en sustitución de la moneda en casinos, establecimientos industriales, etc.*”.

Històricament, no retrobarem al català antic cap referència a “getó”, “gitó”, “*token*” o “fitxa”. El català antic utilitza recursos *ad hoc* com “ploms”, “senyals”, “pellofes” o “butlletins” per a definir usos paramonetaris. En el català quotidià modern, el mot “fitxa” ha estat molt més utilitzat que “getó” o “gitó”. En canvi, aquests dos darrers mots han estat tradicionalment utilitzats en àmbits numismàtics per a tractar les fitxes més antigues amb inscripcions i empremtes, és a dir, les que inicialment es fabricaven per a comptar; o les fitxes dels segles XVI a XVIII que commemoraven fets i desitjos de la societat que les reparteix; o fins i tot aquelles fitxes dites “gitons de presència” que serveixen per a verificar la pertinença d'un individu a un grup tancat (un club, un partit, una empresa o un govern). La resta de peces que, sense ser monedes oficials, comparteixen amb elles una similitud morfològica o utilitària, sobretot si són de datació posterior a 1800, s'han anat anomenant “fitxes” en el parlar quotidià. No és un terme incorrecte i el

continuarem utilitzant. Però a la col·lecció “Paramonetària catalana” hem optat per promocionar l’ús del mot “gitó” per ser més precís i tècnicament més adequat a la numismàtica que no pas un terme molt més difús i imprecís com és “fitxa”.

Així doncs, **anomenarem “gitó” a aquelles peces de metall o de plàstic que, sense ser monedes oficials, comparteixen amb elles una similitud utilitària o morfològica.** D’igual manera, **aquells fragments de paper o de cartró que, sense ser bitllets de banc oficials, comparteixin amb ells una similitud utilitària (aquí la similitud morfològica és més residual), els anomenarem “vals”.**

La Història metàl·lica es popularitza

Amb el pas dels anys i la millora de la tecnologia, la fabricació d’objectes metàl·lics es va facilitar, abaratir i adaptar a més usos dels que inicialment es consideraven durant els segles XVI i XVII. Però també va augmentar l’ús d’altres elements de paper o plàstic de funcions similars. Aquella “Història metàl·lica” elitista,

nascuda de les medalles commemoratives, va anar evolucionant i incorporant més sectors de la població, més activitats, més territoris, i va anar perdent l’adjectiu “metàl·lic”. Les medalles, tot i adaptar-se a les modes del temps i a la popularització del seu ús, encara continuen sent majoritàriament metàl·liques, i continuen commemorant esdeveniments i personatges històrics. En canvi, l’ús i la forma de gitons i fitxes es van anar diversificant, tot adoptant característiques molt variades. La successora de la “Història metàl·lica” dels segles XIX i XX ja no es basa principalment en la propaganda política emanada de medalles i gitons, sinó en el testimoni de tota mena de deures i obligacions de la sociabilitat que transmeten les fitxes i els vals estudiats. Unes fitxes que poden servir per a controlar el treball, les consumicions, les mercaderies o el temps; o poden servir per a substituir la moneda oficial, o ser utilitzades com a bo convertible; o poden servir com un compromís de compra o despesa cooperativa; o poden servir per a facilitar el joc dins de les societats lúdiques o recreatives; o poden servir per a fer funcionar mecanismes o màquines expenedores, etc.

- 3: Medalla commemorativa de l’alliberament de Barcelona per l’Arxiduc Carles. 1706. Argent.
 4: Gitó de la casa Lauer de Nuremberg commemorant el mateix. Llautó.
 5: Gitó de l’alcaldia de París de M. Berrouette. 1782-1783. Argent.
 6: Gitó del Buffalo Kermesse de París bescanviable per una audició, segle XX. Llautó.

Paramonetària, paranimismàtica i exonúmia

Aquella “Història metàl·lica” antiga es va acabar dividint en dues especialitzacions de la numismàtica. Una branca és la que estudia les medalles i té un nom que coneixem bé: la medallística. L'altra, que és l'encarregada d'estudiar tot aquest gran volum de gitons, *tokens*, fitxes i vals de tota mena d'usos, encara no sabem gaire com anomenar-la perquè ja no podem utilitzar l'adjectiu “metàl·lica”. Els anglosaxons, que són els que sempre marquen tendència en qüestions de recerca numismàtica, van proposar dos neologismes: “paranimismàtica” i “exonúmia”. El primer nom, d'origen britànic, inclou el prefix “para-”, que s'utilitza per assenyalar proximitat (al costat de) o bé subsidiarietat (per exemple, un conjunt similar d'objectes auxiliars o complementaris a la categoria de monedes). Els americans, en canvi, prefereixen “*exonúmia*” (exonomia en l'original anglès), que va ser un mot inventat cap el 1960 per Russell Rulau, reconegut especialista en gitons americans i acceptat al *Merriam Webster Dictionary* el 1966. Rulau considerava que les monedes únicament són monedes si són fabricades oficialment. Atès que el prefix “exo-” vol dir “extern”, hem de traduir el mot “exonúmia” com el conjunt d'objectes “externs a la categoria de monedes fabricades oficialment”, però que són estudiats pels numismàtics per tenir-ne similituds morfològiques o utilitàries. Ara bé, és probable que el prefix “exo-” (fora de) soni amb menys sentit que el prefix “para-” (al costat de, de manera complementària a, etc.), molt més incloent i precís per al cas que ens ocupa.

Miquel de Crusafont (2017), en el seu *Glossari*, rebutjava el mot “paranimismàtica” per desencertat ja que el prefix “para-” sembla separar l'estudi d'aquests objectes del tronc principal de la numismàtica. En canvi, el mateix autor es decantava per l'ús del concepte “paramonetari” en el seu format original d'adjectiu, o en la seva substantivació (vegeu la seva presentació al començament d'aquest llibre). Així, doncs, en aquesta col·lecció ano-

menarem “paramonetària” al conjunt de tots aquells objectes que, sense ser moneda oficial, s'hi assemblen en la forma o en la utilitat, i per aquest motiu són estudiats per la numismàtica.

Aquest conjunt inclou peces molt diverses: gitons amb valor monetari d'ús privat, obsequis publicitaris, comptadors, gitons de control de torn o de control del temps o, fins i tot, botons monetiformes.

Tipologia paramonetària antiga, medieval i moderna (fins el 1800)

Un cop batejada, la paramonetària catalana es pot desvelar. La gran majoria d'exemplars que coneixem són datats del darrer quart del segle XIX i per tot el segle XX. Nogensmenys, de fitxes i gitons en podem localitzar a totes les èpoques. A l'època antiga hi ha gitons, sobretot de plom, utilitzats privadament per a tota mena d'activitats. S'han documentat usos, a l'època romana, relacionats amb espectacles, prostíbuls, instal·lacions mineres i agràries, transport de mercaderies, etc. Alguns d'aquests gitons reben noms específics, com téseres, *sprintiae*, etc. A l'època medieval i moderna, coneixem gitons de tota mena, sobretot d'usos incerts, però també d'usos coneguts i documentats (Crusafont / Labrot / Moll, 1996): gitons per a comptar imports (comptadors), gitons d'ús oficial municipal (ploms de franqueses, ploms del gel, ploms per entrar i sortir de la població), gitons d'ús intern de les comunitats eclesiàstiques (pellofes i ploms), etc. Les pellofes eclesiàstiques formen el conjunt més gran i original de la paramonetària catalana anterior al segle XIX. En canvi, els gitons civils privats amb inscripcions o tipus identificables són rars abans de 1888 i pràcticament inexistents abans de 1800. Coneixem alguna notable excepció, com ara el gitó de l'Hospital de Pere Desvilar (segle XV), adscrit al conjunt hospitalari de la Santa Creu de Barcelona.

Segons l'origen i la funció per a la qual es van fabricar les peces, la paramonetària antiga, medieval i moderna (anterior a 1800) es pot dividir en tres grups principals:

1.- Monedes de necessitat, emeses no oficialment per a substituir o complementar la moneda menuda en circulació en anys puntuals de crisi monetària. Es tracta d'una funció de moment desconeguda en el nostre àmbit territorial, però en canvi molt comuna en altres països, com ara la Gran Bretanya del segle XVII i XVIII.

2.- Emissions oficials de gitons, fabricats per ajuntaments, entitats supramunicipals o pel mateix Estat, per a utilitzar-los en diferents usos i obligacions, sobretot relacionats amb el control de les persones i dels béns. És el cas dels ploms municipals de veremes o del gel, o de les franqueses de la carn, habituals a la Catalunya baixmedieval i moderna.

3.- Emissions de gitons d'ús intern en àmbits privats, en comunitats, establiments o associacions. Els gitons van ser inicialment concebuts amb la idea de no ser utilitzats fora del seu àmbit restringit d'ús. Aquest grup inclou les sèries més conegudes, com ara les pel·lofes i els ploms eclesiàstics, però també els gitons comptadors i les fitxes de joc.

A banda, queden altres sèries paramonetàries que s'assemblen a les monedes, no per la funció, sinó exclusivament per la forma. És el cas d'alguns botons o de molts precintes sigil·lars oficials de plom, que inclouen representacions properes a les utilitzades a les monedes i que, per tant, poden ser estudiats –i de vegades cal estudiar– en paral·lel.

7: Pel·lofa eclesiàstica d'Olot. 4 sous. 1624. Llautó.

8: Pel·lofa eclesiàstica de Reus. 4 diners. Segle XVII. Llautó.

9: Plom eclesiàstic de Montuiri (Mallorca). 18 diners. Segle XVIII. Plom.

10: Probable plom de veremes de Cervera. Segle XVII.

11: Gitó de l'Hospital de Pere Desvilar, de Barcelona. Segle XIV-XV. Bronze.

12 a 16: Ploms medievals d'ús incert. Els tres primers podrien ser fitxes de joc. La tercera peça sembla presentar restes de policromia (verd en una cara i groc en l'altra). Les dues darreres peces presenten escuts heràldics, una amb un possible escut reial, i l'altra amb un escut apuntat escacat o vairat per una cara, i un martell entre un arbre i un altre element per l'altra.

Tipologia paramonetària contemporània (des del 1800)

La paramonetària contemporània, dels segles XIX i XX, és sensiblement diferent a la d'èpoques anteriors. En èpoques anteriors a 1800 no coneixíem cap actuació catalana assimilable al primer grup (monedes de necessitat). A l'inrevés, durant l'època contemporània es documenten força emissions de monedes de necessitat, però no es coneix cap actuació paramonetària oficial, com les esmentades en el segon grup de la paramonetària antiga. A les tres divisions suara esmentades, cal afegir-ne dues més, relacionades amb l'aparició de la publicitat comercial. Segons l'origen i la funció dels gitons, els cinc grups en què es pot dividir el conjunt paramonetari català contemporani són els que segueixen:

1.- Monedes de necessitat privades, emeses no oficialment per a substituir o complementar la moneda menuda en circulació en anys puntuals de crisi monetària, especialment durant 1937-1938 i 1977-1979.

2.- Gitons fabricats oficialment (ajuntaments, entitats supramunicipals o el mateix Estat) per a utilitzar-los en diferents usos i obligacions. No coneixem cap cas documentat en el nostre àmbit territorial. En canvi, aquest ús ha estat comú al segle XX en altres països. Per exemple, als Estats Units d'Amèrica, els anomenats *tax tokens* servien per a facilitar el pagament de determinats impostos; a Filipines, Colòmbia o Veneçuela, els governs fabricaven moneda oficial d'ús intern en recintes hospitalaris aïllats a causa de malalties infeccioses com la lepra; o als mateixos Estats Units i a

d'altres estats, també s'han fabricat i es continuen fabricant oficialment gitons d'ús restringit en algunes dependències oficials, com ara presons o bases militars.

3.- Gitons de publicitat sense valor monetari circulatori.

4.- Actuacions publicitàries i propagandístiques sobre la moneda de curs legal, que inclouen contramarques, estampilles, alteracions, adhesius, etc.

5.- Gitons d'ús intern en establiments de tot tipus, incloent agrupacions polítiques i culturals, casinos, atraccions, espectacles, prostíbuls, institucions benèfiques, bars i restaurants, ateneus obrers, economats i comissions de compres, cooperatives obreres i de consum, sindicats agrícoles, pòsits pescadors, empreses, colònies, establiments comercials, mercats, mitjans de transport, organismes oficials i militars, institucions religioses, etc.

De les cinc sèries, la més extensa i variada, amb molta diferència, és la darrera. Des del punt de vista de la catalogació de les sèries del nostre àmbit català, la dificultat principal rau en distingir els gitons fabricats l'any 1937 per a fer-los servir com a moneda menuda substitutòria d'altres gitons emesos per les mateixes entitats emissores i que tenien una utilitat més restringida. Per aquest motiu, i per evitar trencar el context històric, proposarem catalogar junts els gitons d'una mateixa entitat emissora, encara que alguns d'ells estiguessin destinats a poder circular com a veritable moneda substitutòria de la moneda oficial. En canvi, els gitons publicitaris d'aquestes entitats són prou diferenciats com per estar separats de la resta.

17

18

19

20

21

22

23

24

- 17: Gitó de níquel del Cafè Torino, per valor d'un ral. Barcelona, primer quart del segle XX.
- 18: Gitó d'envàs de majorista del Mercat del Born (Barcelona). Alumini. 2 pessetes.
- 19: Gitó de beneficència de l'obra del Pa de Sant Antoni, a la Catedral de Barcelona. Alumini.
- 20: Gitó de 3 pessetes del prostíbul "La Sevillana", a Barcelona. Inicis del segle XX.
- 21: Gitó d'1 pesseta de la Cooperativa Unió de Cooperadors d'Igualada. 1937.
- 22: Gitó de 10 cèntims de la Cooperativa de Consum La Formiga, de Barcelona. Fou reutilitzat durant la postguerra franquista després de crivellar l'escut de Catalunya de l'empremta.
- 23: Gitó de 25 pessetes del Sindicat Agrícola de la Bisbal de Falset. primer terç del segle XX.
- 24: Val de cartró d'1 pesseta del Forn de Pa de Marc Ventura. Barcelona, any 1977.

Estudis precedents

La paramonetària catalana d'època medieval i moderna compta amb unes catalogacions i estudis previs solvents. Malgrat la dificultat de resseguir unes iniciatives perdudes en el temps, alguns dels ploms antics (Trilla / Calero, 2008), els gitons medievals (Crusafont / Labrot / Moll, 1996; Crusafont, 1991, 2016), les pellofes (Crusafont, 1990, 1995, 1997, 1999, 2007; Díez, 2012; Jorba, 2004 a 2009, 2014, 2016; Jorba / Plantalech, 2014; Rodríguez Lázaro, 2014; Sacasas, 2014; Sanahuja, 2014; Llobet, 2014, 2018), els ploms de veremes de Cervera (Llobet, 1996), els ploms de carnisseries d'Igualada (Jorba, 2002), o els ploms eclesiàstics de Mallorca (Crusafont, 1990; Boada, 2005, 2009, 2014) ens són bàsicament coneguts i documentats de manera rigorosa, encara que sovint incompleta.

El panorama contemporani és ben diferent. La dificultat de l'antiguitat de les fonts queda empetitida per la multiplicació de les actuacions paramonetàries a partir de 1800. Més precisament, des de la segona meitat del segle XIX fins a l'actualitat, la societat civil (recorrem que la paramonetària inclou només iniciatives privades, o bé públiques d'ús molt restringit) ha produït milers de tipus diferents de gitons –metàl·lics o no– destinats a diferents utilitats. Durant els anys setanta del segle XX, coincidint amb el ressorgir de la numismàtica catalana, alguns estudiosos i col·leccionistes van començar a classificar i donar a conèixer algunes d'aquestes sèries. Leocadio de Olabarría (1973) fou el primer en assajar un catàleg de monedes oficials i fitxes privades emeses a Catalunya durant la Guerra Civil espanyola del 1936-1939. Olabarría va posar els fonaments metodològics per encarar un tema que, fins aleshores, era força desconegut. Anys després, Antoni Turró (1982) catalogà les emissions oficials efectuades durant la guerra i hi afegí les emeses per col·lectivitats, col·lectivitzacions i sindicats agrícoles, principalment per considerar-les emissions complementàries o substitutòries de les emissions oficials municipals de moneda menuda. El

mateix Antoni Turró (1997, 1999 i 2001) va continuar la recerca i l'amplià a tot tipus d'emissions privades efectuades durant els anys de la guerra per a solucionar el problema de la manca de moneda menuda, continuant la feina començada per Olabarría i estudiant-les per col·lectius o per àmbits circulatoris, que acabà publicant en revistes especialitzades com *Acta Numismàtica* o *L'Ardit*. Finalment, Antoni López Lluch (1983) edità, pagant-lo de la seva butxaca, un voluminós catàleg de tres toms que recollia, essencialment, totes les peces de Catalunya que ell havia pogut localitzar i adquirir, assenyalant l'existència d'alguns altres pocs exemplars que havia vist però que no havia catalogat. López Lluch va catalogar fins a 3.685 tipus diferents, entre gitons metàl·lics, vals de cartró i paper, i alguna peça fabricada amb materials plàstics. Pel que fa a Catalunya, les catalogacions d'Olabarría, Turró i López Lluch s'ordenaven geogràficament a partir de la divisió territorial administrativa de Pau Vila, aprovada l'any 1936 per la Generalitat republicana, la qual, òbviament, no va poder implantar-se pel final de la guerra i l'abolició de l'autonomia.

A part dels grans treballs esmentats, algunes sèries o emissions paramonetàries de Catalunya també han estat tractades en detall per altres investigadors i aficionats, com Joan Vilaret (1983, 1991, 2001), Miquel de Crusafont (2004), Rossend Casanova (2010), Jordi Viader (2010), Raquel Castellà, Montse Fernández-Esparrach i Rosa Serra (Serra / Castellà, 2015; Castellà / Fernández-Esparrach, 2015), i jo mateix (Sanahuja, 2015, 2017).

A la resta de Països Catalans, les sèries paramonetàries d'època contemporània no són numèricament tan abundants com a Catalunya. A la Catalunya Nord, els gitons han estat catalogats per la casa Gadoury (1990 i 1991), juntament amb els de la resta de França; i la revista *La Pallofe* ha anat publicant estudis relacionats (Doutres 1989 i 1991; Elie 2001; Munt, 2001). De València, la Franja de Ponent i les Balears, s'han publicat articles i estudis parcials a cura d'investigadors com Joan Antoni Sendra (2000), Jaume Boada (2012, 2014 a 2019), o Miquel de Crusafont (2004).

Recentment, Rafael González Hidalgo (2018/1-2) ha publicat un catàleg de paper moneda oficial i de vals particulars per a facilitar el canvi, del període de 1936-1939, que millora notablement el nombre de tipus coneguts, sobretot pel que fa a emissions de sindicats, cooperatives i establiments particulars de tota mena. El catàleg es divideix en dos volums: un dedicat exclusivament a Catalunya, i l'altre a la resta d'Espanya, incloent les emissions del País Valencià i de les Illes Balears.

La nova col·lecció *Paramonetaria catalana*

Han passat més de trenta-cinc anys des de la publicació del recull paramonetari d'Antoni López Lluch. És el moment d'actualitzar i reconsiderar aquell catàleg de referència. És per això que la col·lecció *Paramonetaria catalana* neix amb el propòsit d'acollir títols monogràfics que cataloguin exclusivament sèries temàtiques pertanyents als diferents territoris catalanoparlants.

La diversitat de sèries paramonetàries aconsella un tractament individualitzat en cadascun

dels casos proposats. No és el mateix catalogar poc més de 120 gitons publicitaris, com és el cas del primer volum que ens ocupa, que catalogar prop de 3.000 gitons d'ús intern als mercats a l'engròs, com serà el cas del volum dedicat a les fitxes d'envasos del mercat del Born. El resultat formal d'aquestes catalogacions serà diferent. Podrà variar d'unes sèries a les altres –òbviament, podrà variar també segons el criteri personal de cada autor–, però mirarem de mantenir sempre unes constants *sine qua non*: descriure i/o reproduir tots els tipus diferents coneguts, situar-ne cronològicament la fabricació i l'ús, i documentar les persones o entitats que n'encarregaren la fabricació. Els repertoris de gitons no necessiten aprofundir en algunes qüestions que són essencials en altres tipus de catalogacions –de monedes de curs oficial, de medalles, etc.–. Per exemple, ni el pes ni la posició d'encuny semblen dades gaire rellevants. En canvi, sí que ens sembla fonamental el poder documentar la funcionalitat i la utilitat de cadascun dels gitons, o del conjunt d'aquells que conformen una sèrie temàtica.

La tria de sèries temàtiques, subratllant-ne la provisionalitat, podria ser la que segueix:

- 1.- GITONS PUBLICITARIS (1850-1939):
- 2.- FITXES D'ÚS INTERN I MONEDES DE NECESSITAT (1800-1950):
 - 2.1.- Lleure (casinos, atraccions, espectacles, prostíbuls).
 - 2.2.- Bars i restaurants.
 - 2.3.- Món obrer (ateneus obrers, economats i comissions de compres, cooperatives obreres i de consum, sindicats agrícoles, pòsits pescadors).
 - 2.4.- Comerç i indústria (empreses, colònies, establiments comercials, mercats).
 - 2.5.- Altres entitats (agrupacions polítiques i culturals, transports, organismes oficials i militars, institucions religioses i benèfiques, miscel·lània).
 - 2.6.- Fitxes d'ús intern als mercats a l'engròs (1880-2000) (fitxes d'envasos del Mercat del Born, Mercabarna i altres mercats de Catalunya).
- 3.- ACTUACIONS PUBLICITÀRIES I PROPAGANDÍSTIQUES A LA MONEDA DE CURS LEGAL (1900-2000).
- 4.- LA PENÚRIA DE MONEDA MENUDA DE 1977-1979.
- 5.- ÍNDEXS I ADDENDES (Fitxes d'ús incert anteriors a 1900; Atraccions, festivals i festes populars (1950-2000); vals de pa; fitxes de telèfon i de gas, etc.)

Així doncs, en el cas del Principat, els tres toms del catàleg d'Antoni López Lluch es podrien convertir en onze, o potser més, si al final de la recerca, els resultats així ho aconsellessin. Una divisió semblant, segurament d'abast més reduït, es podria aplicar a la paramonetària del País Valencià, les Illes Balears, la Catalunya Nord, i la Franja de Ponent.

Divisió geogràfica de Catalunya

Exclusivament pel que fa a la paramonetària contemporània de Catalunya, ha estat una dificultat el fet d'elegir la divisió territorial que cal aplicar en el conjunt de la catalogació de les sèries. Malgrat la forta tradició dels estudis precedents, no sembla raonable continuar aplicant la divisió administrativa de Pau Vila del 1936, que constava de nou regions o vegueries, atès que fou oficial només durant la guerra i no ha estat recuperada dins del marc autonòmic espanyol. Tampoc no és agradable continuar una divisió quadriprovincial imposada des de Madrid sense tenir en compte les necessitats organitzatives ni els sentiments de pertinença dels catalans. Malgrat tot, aquesta divisió provincial ha estat la divisió administrativa oficial que ha estat vigent en solitari durant més temps, entre 1833 i 1936, i entre 1939 i 1987, data de creació dels consells comarcals. El retorn a les vegueries iniciat l'any 1995 encara no s'ha pogut completar amb èxit. L'assaig de reforma territorial proposat l'any 2001 a l'anomenat informe Roca preveia la creació de sis vegueries (Àmbit metropolità, Comarques centrals, Comarques gironines, Camp de Tarragona, Ponent i Terres de l'Ebre) que haurien de substituir les quatre províncies existents. Posteriorment, es van afegir dues vegueries més a la proposta (Alt Pirineu i Penedès) i es va determinar un futur status aparte per a la Vall d'Aran. La reforma no s'ha aplicat però continua com a model preferent de cara a futurs canvis legislatius. Sense una di-

visió regional consolidada, sembla més raonable utilitzar la divisió comarcal actual, de quaranta-dues comarques, a l'hora d'ordenar les poblacions on s'emeteren les fitxes i els vals catalogats. Malauradament, una simple divisió comarcal (o purament municipal) alfabètica separaria algunes semblances regionals que val la pena visualitzar en un catàleg. És per això que, en aquells volums on caldrà fer-ho, optarem per agrupar les comarques dins de conjunts més grans, coincidents amb les vegueries de la proposta administrativa en curs, però sense anomenar-les com a tals atès el seu caràcter encara provisional.

Projecte en marxa

Us haureu adonat que sovint he utilitzat la primera persona del plural per a referir-me a decisions i actuacions relacionades amb aquesta catalogació. No és un fet casual. Des del primer moment, he demanat la col·laboració, consell i ajuda d'altres investigadors i aficionats. Hi ha gent treballant en aquest projecte. Se n'hi afegiran més. I milloraran i completaran la feina que van començar els estudis precedents, i els veureu signar els futurs volums d'aquesta col·lecció que avui neix amb tanta il·lusió.

Reus-Barcelona
2017-2019

BIBLIOGRAFIA GENERAL PARAMONETÀRIA

Paramonetària antiga, medieval i moderna

Bénézet (2005): BÉNÉZET, JERÔME, “À propos de quelques pallofes inédites ou peu connues de la Diocèse d’Elna-Perpinyà”, a *Acta Numismàtica* 35, SCEN, Barcelona, 2005, p. 111-120.

Blanchet / Dieudonné (1930): BLANCHET, A., I DIEUDONNÉ, A., *Manuel de numismatique française. T. III: Médailles, jetons, méreaux*, París, Edicions Auguste Picard, 1930.

Boada (2005): BOADA SALOM, JAUME, “Les pelloferes de Felanitx”, a *Acta Numismàtica* 36, SCEN, Barcelona, 2005, p. 111-120.

Boada (2009): BOADA SALOM, JAUME, “La descoberta de Sóller: enigmes i aclariments”, a *Acta Numismàtica* 39, SCEN, Barcelona, 2009, p. 173-186.

Boada (2014): BOADA SALOM, JAUME, “Els ploms eclesiàstics de Mallorca: Aclariments i novetats”, a: ESTRADA-RIUS, ALBERT (Coord.). *Pellofes & ploms eclesiàstics. Un patrimoni numismàtic per descobrir*, Gabinet Numismàtic de Catalunya del MNAC, Barcelona, 2014, p. 109-128.

Crusafont (1979): BONET I BOFILL, J. A.; CRUSAFONT I SABATER, MIQUEL DE, “Els ‘ploms’ de Mallorca”, a *Acta numismàtica* IX, Barcelona, 1979, p. 217-240.

Crusafont (1990): CRUSAFONT I SABATER, MIQUEL DE, *La moneda catalana local, segles XIII-XVIII*, Barcelona, SCEN, 1990.

Crusafont (1991): CRUSAFONT I SABATER, MIQUEL DE, “Anotacions al jetó barceloní de Pere Desvilar”, a *L’Ardit* 7, Barcelona, 1991, p. 30-31.

Crusafont (1995): BONET I BOFILL, J., i CRUSAFONT I SABATER, MIQUEL DE, “El fons de pellofes catalanes del Gabinet numismàtic de Catalunya”, a *Acta numismàtica* 25, Barcelona, 1995, p. 161-214.

Crusafont (1997): BALSACH, L., i CRUSAFONT I SABATER, MIQUEL DE, “Pellofes no publicades de la col·lecció Balsach”, a *Acta numismàtica* 27, Barcelona, 1997, p. 155-176.

Crusafont (1999): CRUSAFONT I SABATER, MIQUEL DE, “Notícia sobre el manuscrit de J. Botet i Sisó titulat Ploms i pallofes catalanes de l’àlbum d’empremtes de J. Busquets i Duran”, a *Acta numismàtica* 29, Barcelona, 1999, p. 143-214.

Crusafont (2007): CRUSAFONT I SABATER, MIQUEL DE, “De nou sobre les pellofes del Gabinet Numismàtic de Catalunya”, a *Acta numismàtica* 37, Barcelona, 2007, p. 175-184.

Crusafont (2016): CRUSAFONT I SABATER, MIQUEL DE, “El gitó sicilià d’Antonio Carusio, del temps d’Alfons el Magnànim”, a *Acta numismàtica* 46, Barcelona, 2016, p. 141-144.

Crusafont / Labrot / Moll (1996): CRUSAFONT I SABATER, MIQUEL DE; LABROT, JACQUES,

MOLL I MERCADAL, BERNAT, *Plomos y jetones medievales de la Península Ibérica*, Barcelona - Madrid, Asociación Numismática Española - Museo casa de la Moneda, 1996.

Díez (2012): DÍEZ ÀLVAREZ, ELVIRA, “Les pellofes de la Seu Vella de Lleida”, a *Acta Numismàtica* 41-42, SCEN, Barcelona, 2012, p. 255-274 (I part) i 275-292 (II part)..

Gadoury (1991): GADOURY, VICTOR. *Jetons*, Editions Victor Gadoury , 1991.

Jorba (2002): JORBA, XAVIER, “Els ploms de carniceria igualadins: una varietat de moneda eclesiàstica o municipal dels segles XVI i XVII”, a *Acta Numismàtica* 32, SCEN, Barcelona, 2002, p. 123-134.

Jorba (2004): JORBA, XAVIER, “Les pellofes d’Olesa de Montserrat. Aportacions documentals”, a *Acta Numismàtica* 34, SCEN, Barcelona, 2004, p. 193-200.

Jorba (2005): JORBA, XAVIER, “Les pellofes de Prats de Rei, Igualada i Calaf. Aportacions documentals i monetàries”, a *Acta Numismàtica* 35, SCEN, Barcelona, 2005, p. 89-110.

Jorba (2006): JORBA, XAVIER, “Les pellofes de Sant Jaume de Calaf i Santa Maria del Pi. Noves aportacions documentals i monetàries”, a *Acta Numismàtica* 36, SCEN, Barcelona, 2006, p. 175-190.

Jorba (2007): JORBA, XAVIER, “Les bosses de pellofes de Sabadell i Mataró”, a *Acta Numismàtica* 37, SCEN, Barcelona, 2007, p. 169-174.

Jorba (2008): JORBA, XAVIER, “Els encunys de pellofes d’Olot”, a *Acta Numismàtica* 38, SCEN, Barcelona, 2008, p. 199-210.

Jorba (2009): JORBA, XAVIER, “L’encuny i el fons de pellofes de Vilafranca del Penedès i dos encunys inèdits”, a *Acta Numismàtica* 39, SCEN, Barcelona, 2009, p. 173-186.

Jorba (2014): JORBA, XAVIER, “De pellofes, bosses de pellofes i encunys de pellofes”, dins: ESTRADA-RIUS, ALBERT (Coord.). *Pellofes & ploms eclesiàstics. Un patrimoni numismàtic per descobrir*, Gabinet Numismàtic de Catalunya del MNAC, Barcelona, 2014, p. 31-58.

Jorba (2016): JORBA, XAVIER, “Les pellofes de la Seu de Vic a partir dels encunys conservats al Museu episcopal i a l’Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic”, a *Acta Numismàtica* 46, SCEN, Barcelona, 2016, p. 213-222.

Jorba (2017): JORBA, XAVIER, “Pellofes inèdites (2a part)”, a *Acta Numismàtica* 47, SCEN, Barcelona, 2017, p. 203-212.

Jorba / Plantalech (2014): JORBA, XAVIER, “Les pellofes de Sant Pere de les Preses, n taller desconegut”, a *Acta Numismàtica* 44, SCEN, Barcelona, 2014, p. 213-220.

Llobet (1996): LLOBET I PORTELLA, JOSEP MARIA, “Un nou document relacionat amb els ploms de veremes de Cervera (1381)”, a *Acta Numismàtica* 26, Barcelona, 1996, p. 161-164.

Llobet (2014): LLOBET I PORTELLA, JOSEP MARIA, “Les pellofes a la documentació local. L'exemple de Cervera”, dins: ESTRADA-RIUS, ALBERT (Coord.). *Pellofes & ploms eclesiàstics. Un patrimoni numismàtic per descobrir*, Gabinet Numismàtic de Catalunya del MNAC, Barcelona, 2014, p. 31-58.

Llobet (2018): LLOBET I PORTELLA, JOSEP MARIA, “Els encunys de pellofes de Verdú”, a *Acta Numismàtica* 48, Barcelona, 2018, p. 205-206.

Pages (1994): PAGES, JACQUES, “Méreaux trouvés en Roussillon”, a *La Pallofe* 36, Perpinyà, 1994, p. 5-22.

Rodríguez Lázaro (2014): RODRÍGUEZ LÁZARO, ALBA, “Un conjunt de pellofes procedents del monestir de Sant Cugat del Vallès”, dins: ESTRADA-RIUS, ALBERT (Coord.). *Pellofes & ploms*

eclesiàstics. Un patrimoni numismàtic per descobrir, Gabinet Numismàtic de Catalunya del MNAC, Barcelona, 2014, p. 139-146.

Sacasas (2014): SACASAS SEGURA, JORDI, “La reverenda Comunitat de Santa Maria del Pi de Barcelona i les seves pel·lofes”, dins: ESTRADA-RIUS, ALBERT (Coord.). *Pellofes & ploms eclesiàstics. Un patrimoni numismàtic per descobrir*, Gabinet Numismàtic de Catalunya del MNAC, Barcelona, 2014, p. 147-158.

Sanahuja (2014): SANAHUJA, XAVIER, “Pellofes i moneda local, una interacció monetària”, dins: ESTRADA-RIUS, ALBERT (Coord.). *Pellofes & ploms eclesiàstics. Un patrimoni numismàtic per descobrir*, Gabinet Numismàtic de Catalunya del MNAC, Barcelona, 2014, p. 59-72.

Sánchez Arroyos (2004): SÀNCHEZ ARROYOS, RICARD, “Nuremberg i la Història dels gitons”, a *L’Ardit* 19, Barcelona, 2004, p. 40-48.

Trilla / Calero (2008): TRILLA, E., i CALERO, A. “Los plomos monetiformes de época romana en la isla de Mallorca”, a *Acta Numismàtica* 38, Barcelona, 2008, p. 55-86.

Valaison (1987): VALAISON, MARIE CLAUDE (Coord.), *Deux périodes de crise monétaire en Roussillon. Pallofes et monnaies de nécessité, numéro fora de sèrie de La Pallofe*, Perpinyà, 1987.

Van Loon (1732): VAN LOON, GERARD, *Histoire metallique des XVII provinces des Pays-Bas, depuis l'abdication de Charles-Quint, jusqu'a la paix de Bade en MDCCXVI, 1732*.

Paramonetària contemporània

Aymerich (2008): AYMERICH I BERNAL, ISIDRE, “*El paper moneda, els bons i els vals a la Segarra durant la Guerra Civil (1936-1939)*”, Cervera, 2008.

Aymerich (2013): AYMERICH I BERNAL, ISIDRE, “*El paper moneda a l’Alt Penedès durant la Guerra Civil (1936-1939)*”, Vilafranca del Penedès, Institut d’Estudis Penedesencs, 2013.

Aymerich (2018): AYMERICH I BERNAL, ISIDRE, “*El paper moneda al Baix Penedès durant la Guerra Civil (1936-1939)*”, Vilafranca del Penedès, Institut d’Estudis Penedesencs, 2018.

Boada (2012): BOADA SALOM, JAUME, “Introducció als gitons porto-riquenys de propietaris procedents de terres de parla catalana”, a *Acta Numismàtica* 41-42, SCEN, Barcelona, 2012, p. 293-320.

Boada (2014/1): BOADA SALOM, JAUME, “Els gitons anepígrafs del Bar Central”, a *Mallorca Col·lecció* 12, Palma de Mallorca, 2014, p. 18-21.

Boada (2014/2): BOADA SALOM, JAUME, “Cas Cotxer, ferreteria Campins i altres gitons de sa Pobla”, a *Mallorca Col·lecció* 14, Palma de Mallorca, 2014, p. 16-19.

Boada (2015/1): BOADA SALOM, JAUME, “Els vals de Santa Maria del Camí”, a *Mallorca Col·lecció* 14, Palma de Mallorca, 2015, p. 15-18.

Boada (2015/2): BOADA SALOM, JAUME, “Els gitons de mercat a Mallorca”, a *Mallorca Col·lecció* 15, Palma de Mallorca, 2015, p. 16-19.

Boada (2016): BOADA SALOM, JAUME, “Els gitons del Bar d’Espanya”, a *Mallorca Col·lecció* 17, Palma de Mallorca, 2016, p. 12-15.

Boada (2017): BOADA SALOM, JAUME, “Els gitons de Sant Joan”, a *Mallorca Col·lecció* 18, Palma de Mallorca, 2017, p. 20-21.

Boada (2018): BOADA SALOM, JAUME, “Els vals de la Comissió d’Abastiments d’Eivissa

emesos el 1936 durant la Guerra contra el Feixisme”, a *Acta Numismàtica* 48, SCEN, Barcelona, 2018, p. 207-226.

Casanova (2010): CASANOVA, ROSSEND, “Les medalles publicitàries de Gaspar Quintana i de Moratona Genís i Bureau. La comparació de dos models per a l’Exposició Universal de 1888”, a *Acta Numismàtica* 40, SCEN, Barcelona, 2010, p. 213-218.

Castellà / Fernández-Esparrach (2015): CASTELLÀ PERARNAU, RAQUEL; I FERNÁNDEZ ESPARRACH, MONTSE, “Manca de moneda menuda i iniciativa comercial catalana durant la transició (1975-1982)”, a ESTRADA, A. (Coord.). *Altres formes de diner: dels vals al Banc del Temps*, Gabinet Numismàtic de Catalunya del MNAC, Barcelona, 2015, p. 113-130.

Clua (2015): CLUA MERCADAL, MARIA, “Alterbatives històriques a la moneda oficial a Catalunya”, a ESTRADA, A. (Coord.). *Altres formes de diner: dels vals al Banc del Temps*, Gabinet Numismàtic de Catalunya del MNAC, Barcelona, 2015, p. 13-30.

Colomer / Burzio (1953): COLOMER MONTSET, JAIME; BURZIO, HUMBERTO F., “Ensayo de un Catálogo Universal de Medallas de los Reyes Católicos y Descubrimiento de América”, *Nymisma* 7, Madrid, 1953, p. 115-278

Comes (1998): COMAS I EZEQUIEL, RAFAEL. “Les fitxes del Born”, a *L’Ardit* 11, Barcelona, 1998, p. 14-17.

Crusafont (2004): CRUSAFONT I SABATER, MIQUEL DE, “Dos gitons inèdits de la Franja i la Vall d’Aran”, a *L’Ardit* 19, Barcelona, 2004, p. 37-39.

Crusafont (2006): CRUSAFONT I SABATER, MIQUEL DE, *Medalles commemoratives dels Països Catalans i de la Corona Catalano-aragonesa (s. xv-xx)*, SCEN, Barcelona, 2006.

Crusafont (2017): CRUSAFONT I SABATER, MIQUEL DE, “Documentació de medalles (VII): les medalles republicanes de la firma Martini Rossi a Catalunya”, a *Acta Numismàtica* 47, Barcelona, SCEN, 2017, p. 263-268.

Doutres (1989): DOUTRES, BERNARD, “Les 10 francs publicitaires”, a *La Pallofe* 28, Perpinyà, 1989, p. 35.38.

Doutres (1991): DOUTRES, BERNARD, “Les bitllets de l’Union”, a *La Pallofe* 31, Perpinyà, 1991, p. 5-40.

Elie (2001): ELIE, ROLAND, “Les Essais de la Chambre Syndicale des Commerçants de Perpignan”, a *La Pallofe* 32, Perpinyà, 1991, p. 1-14.

Gadoury (1990): GADOURY, VICTOR, I ELIE, ROLAND. *Monnaies de nécessité françaises*, Editions Victor Gadoury, 1990.

González (2018/1): GONZÁLEZ HIDALGO, RAFAEL, *Los billetes de la Guerra Civil, 1936-1939. Toda España (excepto Cataluña)*, 2018.

González (2018/2): GONZÁLEZ HIDALGO, RAFAEL, *Los billetes de la Guerra Civil, 1936-1939. Cataluña / Catalunya*, 2018.

Jorba (2010): JORBA, XAVIER, “Fitxes de prostitució a la Barcelona del segle XIX”, a *Acta Numismàtica* 40, SCEN, Barcelona, 2010, p. 195-200.

Lacruz (2013): LACRUZ MARTÍNEZ, DAVID, *Billetes y Vales de la Comunidad Valenciana (1936-1970)*, Editorial Omni, 2013.

López Lluch (1983): LÓPEZ I LLUCH, ANTONI, *Les monedes de les cooperatives catalanes. 1850-1950*, Barcelona, 3 vols., 1983.

Munt (2001): MUNT, FRANK, “Numismatique des Caisses d’Épargne dans le Languedoc-Roussillon”, a *La Pallofe* 43, Perpinyà, 2001, p. 3-10.

Olabarría (1973): OLABARRÍA GARCÍA-RIVERO, LEOCADIO DE, *Monedas obsidionales emitidas en Cataluña durante la Guerra Civil, 1936-1939*, Numismàtica Castells, Barcelona, 1973.

Rulau (2000): RULAU, RUSSELL, *Latin American Tokens*, Krause Publications, Iola, EUA, 2000 [2a Ed.]

Sanahuja (2015): SANAHUJA ANGUERA, XAVIER, “Fitxes, vals i gitons a la Catalunya benestant (1850-1936): recreació, comerç i beneficència”, a ESTRADA, A. (Coord.). *Altres formes de diner: dels vals al Banc del Temps*, Gabinet Numismàtic de Catalunya del MNAC, Barcelona, 2015, p. 31-66.

Sanahuja (2017): SANAHUJA ANGUERA, XAVIER, “La fabricació de monedes i fitxes de cel·loide a Reus l’any 1937: Les primeres monedes oficials del món fetes en material plàstic”, a *Acta Numismàtica* 47, SCEN, Barcelona, 2017, p. 221-236.

Sendra (2000): SENDRA IBÁÑEZ, JOAN ANTONI, “Una moneda valenciana inèdita: els 5 cèntims de Polinyà de Xúquer”, a *Acta Numismàtica* 20, SCEN, Barcelona, 2000, p. 137-138.

Serra / Castellà (2015): SERRA ROTÉS, ROSA; I CASTELLÀ PERARNAU, RAQUEL, “Models paramonetals cooperativistes i sistemes de pagament a les colònies industrials catalanes”, a ESTRADA, A. (Coord.). *Altres formes de diner: dels vals al Banc del Temps*, Gabinet Numismàtic de Catalunya del MNAC, Barcelona, 2015, p. 67-94.

Turro (1982): TURRÓ MARTÍNEZ, ANTONI. *El paper moneda català. 1936-1939*, Editorial L’Avenç, Barcelona, 1982.

Turró (1997): TURRÓ MARTÍNEZ, ANTONI. “Els curiosos vals Te debo de Lleida”, a *L’Ardit* 10, Barcelona, 1997, p. 40-42.

Turró (2000): TURRÓ MARTÍNEZ, ANTONI. “Els vals monetaris emesos pel partit Esquerra Republicana de Catalunya durant la guerra del 1936-1939”, a *L’Ardit* 13, Barcelona, 2000, p. 35-44.

Turró (2001/1): TURRÓ MARTÍNEZ, ANTONI. “Els vals monetaris creats pels bars, cafès, restaurants i similars durant la guerra del 1936-1939”, a *L’Ardit* 16, Barcelona, 2001, p. 45-50.

Turró (2001/2): TURRÓ MARTÍNEZ, ANTONI. “Els vals monetaris emesos pels sindicats locals CNT i UGT de Catalunya durant la guerra 1936-1939”, a *Acta Numismàtica* 31, Barcelona, 2001, p. 189-200.

Turró (2002/1): TURRÓ MARTÍNEZ, ANTONI. *Les emissions monetàries oficials de de la Guerra Civil (1936-1939). I: Andorra, Illes Balears i Catalunya (Generalitat i locals)*, SCEN, Barcelona, 2007.

Turró (2002/2): TURRÓ MARTÍNEZ, ANTONI. “La moneda fraccionària de necessitat de la postguerra a Barcelona”, a *Acta Numismàtica* 32, Barcelona, 2002, p. 149-158.

Valaison (1987): VALAISON, MARIE CLAUDE (Coord.), Deux périodes de crise monétaire en Roussillon. Pallofes et monnaies de nécessité, número fora de sèrie de *La Pallofe*, Perpinyà, 1987.

Viader (2010): VIADER I RIERA, JORDI. “Dos valors inèdits i set noves variants de les monedes de les Mines d’Aran i un nou valor de les Mines d’Uretz”, a *Acta Numismàtica* 40, Barcelona, 2010, p. 201-212.

Vilaret (1983): VILARET I MONFORT, JOAN. “Les monedes de cooperativa de Sant Feliu de Guíxols”, *Estudis del Baix Empordà* 2, Sant Feliu de Guíxols, 1982, p. 365-375.

Vilaret (1991): VILARET I MONFORT, JOAN. “Una moneda de la Jonquera”, a *L’Ardit* 8, Barcelona, 1991, p. 27-28.

Vilaret (2001): VILARET I MONFORT, JOAN. “Ampliació de la llista de les monedes de cooperativa de Sant Feliu de Guíxols”, a *L’Ardit 16*, Barcelona, 2001, p. 30-32.

Recursos web

Botonística Hispànica: R. G., G., *Botonística Hispànica* (publicació on-line: <http://www.botonistica.es>) [Vist el 15/12/2018].

Gitons publicitaris
a Catalunya
(1850-1939)

GITONS I PUBLICITAT

La publicitat comercial

La publicitat comercial és aquell conjunt de tècniques persuasives que s'utilitzen a través de diferents canals de comunicació per a promoure la venda d'un producte. La publicitat és una activitat necessària per al bon desenvolupament del comerç, sobretot tenint en compte que l'eficàcia de la bona publicitat és indiscutible. Antigament, la publicitat es limitava a l'oferta personal, a les habilitats del venedor per a lloar les excel·lències del producte que venia i per atreure possibles compradors cap a ell. Modernament, la publicitat comercial que coneixem s'originà a mitjan segle XIX gràcies a la industrialització i s'ha caracteritzat per la utilització de tota mena de recursos proporcionats per l'art i la tècnica i, des de finals del segle, també per la psicologia.

A Catalunya, per exemple, fou extraordinari l'èxit del cartell publicitari a finals del segle XIX. Pintors i il·lustradors famosos feien incursions en el disseny publicitari. Es van posar de moda els concursos de cartells, sovint fortament inspirats per l'art modernista en auge a l'època. Aquests cartells que es penjaven pel carrer (en columnes específiques, a les tanques o a les vespasianes, per exemple), o dins dels mateixos establiments expenedors, transmetien una publicitat de durada mitjana. Un segon tipus de publicitat tenia una vida més efímera, sovint limitada al mateix dia que apareixia impresa en un diari. Algú devia tenir una idea original mentre cercava crear una publicitat més duradora i que arribés al major nombre possible de receptors: afegir publicitat

a la moneda de curs legal. Les monedes i bitllets circulen de mà en mà fins passar per moltes mans, i ho fan a molta velocitat. Ara bé, aquest tipus de publicitat està normalment prohibit pel fet que altera la morfologia de les monedes i dels bitllets (està previst tractar aquest tema en un altre volum de la col·lecció *Paramonetària catalana*). Aquesta dificultat legal devia ajudar que s'inventessin unes peces que, tot imitant la moneda de curs legal, poguessin servir de suport per a mostrar-hi publicitat. Es tracta dels gitons i dels bitllets publicitaris.

Definició de gitó publicitari

Què és un gitó publicitari? D'entrada, pot semblar un concepte complicat de definir atesa la seva similitud morfològica amb altres elements metàl·lics, com medalles, gitons amb valor de canvi, fitxes d'ús intern d'establiments privats, etc. En realitat, però, el grup de gitons publicitaris és prou homogeni com per atribuir-li unes poques regles identificadores i sense haver de recórrer a gaires excepcions.

Les primeres regles són les que defineixen els gitons i els distingeixen de les medalles.

1.- Els gitons publicitaris han de presentar una morfologia semblant (diàmetre, gruix, pes) a la de les monedes.

Per definició, un gitó és una peça monetiforme, és a dir, una peça que té una aparença semblant a les monedes. En el cas dels gitons publicitaris, aquesta similitud pot ser evident quan imiten els tipus monetaris; o simplement relativa quan no són les figures sinó les dimen-

sions (diàmetre i pes) les que s'assemblen. Qualsevol peça metàl·lica que sobrepassa les dimensions típiques de les monedes en circulació no pot ser considerada un gitó. Aquest és el cas de les peces que mesuren i/o que pesen més del que mesuren i pesen les monedes contemporànies en circulació. En aquest cas, hem de parlar exclusivament de medalles, que podem adjectivar de publicitàries o comercials, segons el tipus d'informació que difonen (vegeu l'annex 1).

2.- Els gitons publicitaris són creats amb **la idea principal de publicitar** un producte o una casa comercial.

A diferència dels gitons, les medalles tenen com a principal raó de ser el commemorar i perpetuar el record d'algun fet, esdeveniment o creació artística. Però aquesta característica intrínseca no pot ser determinant a l'hora de distingir entre medalles i gitons perquè no n'és exclusiva. Molt sovint, la publicitat comercial es recolza en una commemoració per tal d'accentuar i potenciar el seu objectiu principal, que és el de promocionar un producte comercial. Per exemple, la majoria dels gitons publicitaris encunyats l'any 1892 aprofitaren la celebració del 4t centenari del descobriment d'Amèrica, bé de manera explícita, o bé simplement reproduint el retrat de Cristòfol Colom per a justificar l'emissió de la peça, tot i que la seva raó de ser era el poder publicitar exitosament algun producte.

A les dues regles definidores del concepte "gitó" els acompanyen quatre més, relacionades amb el concepte de "publicitat":

3.- Els gitons publicitaris **inclouen informació** presentada de manera inequívoca **amb l'objectiu d'anunciar comercialment** un producte, un establiment, una marca, un servei professional, un espectacle o una atracció.

Ara bé, no s'ha de considerar com a fitxa publicitària aquell element metàl·lic que, encara que dugui el nom d'un producte o d'una marca, i fins i tot dugui una frase publicitària recurrent, es vengui com un producte en si mateix. És el cas, per posar un exemple concret i molt clarificador, de les fitxes de joc de màgia

venudes per l'establiment "El Rei de la Màgia", situat al carrer de la Princesa de Barcelona des del 1881.

4.- Els gitons publicitaris **inclouen sovint dades de contacte**, com una adreça o un telèfon, per a facilitar als clients la localització del punt de venda del producte o servei publicitat.

Hi ha casos, però, en què una marca o un establiment són tan coneguts a la seva ciutat que no cal incloure cap localització precisa a la publicitat. Tampoc no és necessari afegir-hi cap adreça a l'hora d'anunciar productes coneguts i de distribució repartida en molts punts de venda, com farmàcies, magatzems de queviures, perfumeries, bodegues, etc. En canvi, però, no s'ha de considerar fitxa publicitària aquella que dugui un nom d'un establiment poc conegut i que no estigui acompanyat d'una adreça localitzable. En aquests casos, el més probable és que el gitó es correspongui amb algun ús intern allunyat de l'objectiu publicitari.

5.- Els gitons publicitaris **no disposen de valor monetari** ni per a facilitar el canvi, ni tampoc per a complir un determinat servei dins d'algun establiment.

En canvi, i exclusivament amb finalitats publicitàries, les fitxes publicitàries poden oferir un descompte (valorat precisament o percentual) als clients que les lliurin en el moment de fer una compra a l'establiment publicitat.

6.- En principi, els gitons publicitaris **no poden ser fabricats en metalls preciosos**, com l'or o l'argent, perquè l'ús d'aquests materials comporta una gran despesa i l'objectiu publicitari desitjat s'aconsegueix més eficientment emprant metalls i materials molt més barats que puguin ampliar el nombre d'exemplars fabricats i distribuïts.

En canvi, uns gitons o unes medalles concebudes per a premiar o incentivar els clients, dins d'una campanya publicitària d'obsequis, sí que poden estar eventualment fabricades en argent o, fins i tot, or. És el cas dels gitons d'obsequi de Martini & Rossi durant els primers anys de la 2a República Espanyola (núm. 34).

7.- És molt improbable que un gitó publicitari sigui encunyat en una sola cara atès que la publicitat tendeix a aprofitar qualsevol espai buit per a insistir en els seus propòsits. Algunes peces metàl·liques unifaces que duen algun nom comercial acompanyat d'una adreça o de dades de contacte poden semblar gitons, però en realitat és molt probable que siguin marques de fàbrica pensades per adherir-se a algun producte i certificar-ne la qualitat. Aquest és el cas, per exemple, dels elements metàl·lics que duen el nom del conyac Tarraco o dels pianos i harmòniums Corominas i Riera (vegeu imatges 26 i 27).

Finalment, a part de les característiques formals, els gitons publicitaris han de complir una darrera regla conceptual:

8.- Els gitons publicitaris no es poden comprar o vendre, sinó que s'han de repartir gratuïtament i de manera més o menys abundant. La seva raó de ser no és recordar una visita (com a una exposició universal o a un santuari), ni tampoc recordar haver viscut de prop un fet històric (la inauguració d'una infraestructura, la celebració d'un acte polític).

Dubtes raonables

Totes les característiques esmentades faciliten la identificació dels gitons publicitaris. Són rars els casos que poden presentar dubtes a l'hora d'incloure una peça o no en aquesta categoria. La comparació d'un parell de casos ben distints ens servirà per a il·lustrar la tipologia i tractament de casos dubtosos:

A.- El gitó del “*Gran Salón de Peluquería Ideal*” (núm. 43), del carrer Ferran de Barcelona, assenyala un valor de 10 cèntims i, en conseqüència, es podria considerar una fitxa d'ús intern de l'establiment. Per exemple, podria haver servit per donar-la a la perruquera escollida per a dur a terme el servei (com passava en altres establiments més lúdics, com ara sales de ball o prostíbuls, on els clients adquirien els gitons amb el valor establert i després els lliuraven a les professionals escollides). Ara bé, la peça porta l'adreça de l'establiment i una frase publicitària, tot plegat absolutament innecessari en cas d'ús dins del mateix local. És possible que el valor assenyalat es correspongui amb un descompte ofert a l'hora de comprar determinats productes de l'establiment. Tampoc no es pot descartar un ús mixt com, per exemple, de distribució publicitària fora del local i de recollida posterior a l'interior. En qualsevol cas, l'objectiu publicitari és evident, i per això el gitó és inclòs en aquest catàleg.

B.- La medalleta del Monument de Colom de Barcelona de l'any 1900 és un cas límit entre fitxa publicitària i record de visita. Té l'aparença semblant a altres peces publicitàries pel que fa a la mida i al metall utilitzat i, sobretot, per dur el retrat del rei Alfons XIII tal com apareix a les monedes de l'època. Sense cap dubte, la peça fa publicitat del monument, que era (i continua sent) visitable previ pagament d'una entrada. Però no es pot considerar plenament com a gitó publicitari per un motiu: no es regalava, sinó que es venia com a record de la visita, com a medalla-*souvenir*.

- 25: Fitxa per a fer màgia de la casa “El rei de la Màgia” (carrer Princesa 11, Barcelona).
 26: Marca de fàbrica de la casa de pianos Corominas i Riera, c. 1900 (carrer Princesa 45, Barcelona).
 27: Marca de fàbrica de Conyac Tarraco, de la postguerra.
 28: Medalla de record de la visita al monument de Colom de Barcelona, 1900.
 29: Gitó del *Gran Salón de Peluquería Ideal*, publicitària, malgrat dur un valor de canvi.

L'esclat inicial a Catalunya:

L'Exposició Universal de Barcelona del 1888

El punt de partida dels gitons publicitaris a Catalunya cal buscar-lo a l'Exposició Universal de Barcelona de l'any 1888. Se'n coneixen pocs fabricats amb certesa abans d'aquest esdeveniment. L'exposició universal de l'any 1888 va ser el primer dels grans esdeveniments de ressò internacional organitzats per la ciutat de Barcelona. Es va celebrar entre el 8 de setembre i el 9 de desembre. La situació política a Espanya, preocupada per normalitzar la restauració borbònica a Madrid i també per rebaixar els greuges polítics i econòmics expressats des de Barcelona, va possibilitar un acord conjunt per a celebrar un esdeveniment que, més enllà d'un moderat dèficit comptable

final, va significar una gran millora urbanística i econòmica, així com de reconeixement mundial, per a la ciutat.

L'espectacle de les exposicions universals s'havia iniciat a París l'any 1855 i trenta anys després continuava despertant l'interès mundial. La celebració d'una exposició permetia que el país organitzador pogués exposar els seus avenços tecnològics i promocionar el seu potencial econòmic i industrial. Es tractava de la celebració del comerç i de la indústria. En aquestes exposicions, els expositors oferien regals i objectes publicitaris als visitants. Tal com s'havia fet en exposicions europees anteriors, alguns dels participants catalans a l'exposició de Barcelona de 1888 es van decidir a emetre medalles i gitons publicitaris per a repartir entre els visitants. La idea no era original, però fou el primer cop que es duia a terme a Catalunya.

Abast cronològic

És un fet comprovat que la major part de gitons publicitaris coneguts van ser fabricats en el període comprès entre 1888 i 1910.

Tres úniques peces del catàleg semblen ser fabricades anteriorment al 1888: el gitó de Manuel Comes, fabricant de barrets de copalta a Barcelona (núm. 13), que, malgrat no haver pogut estar documentat, té una factura antiga que el fa susceptible de ser de mitjan segle XIX; el gitó de la botiga de Sargatal i Buxó, al carrer Ferran (14) (núm. 18), on venien teixits i novetats per a senyora, ha d'haver estat fabricat en un moment indeterminat entre els anys 1860 i 1881; i, finalment, les emissions de gitons dels germans Sala (núm. 26), encunadors de medalles i artistes del metall al carrer Balmes (31-33), podrien haver estat iniciats l'any 1882. Els Sala participaren a l'Exposició Universal de París de 1878 i és força probable que allà s'inspiressin per a encunyar medalles i gitons publicitaris del seu taller, primer establert a Madrid i després a Barcelona (des del 1882). Una quarta peça presenta dubtes a l'hora de situar-la cronològicament. Es tracta de la fitxa de la *Brasserie Paris-Murcie* del carrer de Sant Pau (117), que du el retrat de Léon Gambetta presidint l'anvers (núm. 44). El polític republicà va morir l'any 1882, data a partir de la qual s'encunaren medalles a tall de recordatori. És possible que el propietari d'aquest restaurant conegués el costum francès dels gitons publicitaris i el dugués a Barcelona poc abans del 1888.

Són molt pocs els gitons fabricats amb posterioritat a l'any 1920. Les prolífiques emissions de la Casa Perelló (núm. 8 i 9) distorsionen la realitat d'una progressiva decadència d'aquest tipus d'iniciatives publicitàries. La celebració de l'exposició internacional del 1929 no va tenir el mateix efecte que la seva antecessora a l'hora d'omplir les butxaques dels consumidors amb medalles i gitons publicitaris. El declivi dels gitons publicitaris ja no s'aturaria durant tota la resta del segle XX.

Dos models d'inspiració: medalles i monedes

La forma i continguts dels gitons publicitaris es van recrear inicialment a partir de dues fonts d'inspiració: les medalles de premi i commemoratives, i les monedes de curs general. Algunes fitxes, incloent sobretot les més antigues, van ser fabricades a imitació de les medalles commemoratives de l'època. Moltes altres, en canvi, van ser fabricades amb tipus imitats o inspirats de les monedes coetànies en circulació.

La fabricació de medalles a Catalunya es va popularitzar a mitjan segle XIX (Crusafont, 2006). Primer van ser les medalles de premi (de concursos, fires i exposicions) de caràcter civil, derivades de les tradicionals –i molt més antigues– medalles de distinció militar. Aquestes medalles de premi, sovint ben encunyades amb figures de relleu prominent, van prendre volada a finals dels anys trenta del segle. Més tard, de manera lenta però en constant creixement, van aparèixer les medalles commemoratives de fets històrics, per primer cop no necessàriament relacionats amb les vicissituds d'algun membre de la família reial. Poc abans del 1888, aquestes escasses medalles commemoratives encara es limitaven principalment a immortalitzar, o bé temes de culte religiós, o bé l'extensió de la xarxa ferroviària pel país. L'esclat de l'exposició de 1888 va comportar també una revolució medallística: l'aparició de les medalles de record o souvenirs. Les medalles de record són unes peces metàl·liques amb inscripcions i dissenys originals que certifiquen la presència en un fet històric remarcable –com ara, una exposició universal– de tothom qui n'ha adquirit una. Aquest invent no fou català, sinó que venia d'Europa. Ja s'havien fabricat abundants medalles *souvenir* a la *Great Exhibition* de Londres de 1851 i a la primera Exposició Universal de París de 1855, i se'n continuaren fabricant a les següents exposicions importants d'aquests estats. Per aquest motiu, la fabricació i venda de medalles de record a la Barcelona de l'any 1888 no va ser cap sorpresa.

Aquest primer model d'inspiració basat en les medalles de premi explica per què alguns (pocs) gitons publicitaris encara es van fabricar duent una anella incorporada (núm. 34, 47, 50, 59).

La segona tradició tipològica esmentada a l'inici es basava en imitar les monedes en circulació, per bé que només en les empremtes i no pas en els metalls. Els metalls utilitzats per als gitons eren sempre de poc valor —alumini, coure, bronze, o llautó—, mentre que les monedes també s'encunyaven en or i argent.

Els gitons publicitaris es van difondre a partir de l'any 1888, època en la qual circulaven monedes de tres metalls diferents. Les monedes de coure duïen el retrat d'Alfons XII o bé la figura de la Hispània asseguda. Les monedes d'argent duïen la figura de la Hispània ajaguda o bé els retrats dels reis Alfons XII i Amadeu I. Les monedes d'or duïen totes el retrat d'Alfons XII. En plena restauració borbònica, el millor tipus monetari possible per a imitar era qualsevol que dugués el retrat d'Alfons XII, i per això el tipus més copiat fou el de les 25 pessetes d'or, que era el valor més alt en circulació. Més endavant, a mesura que anaven apareixent nous tipus monetaris amb el retrat en constant evolució d'Alfons XIII (primer, de nadó pelat; després, d'infant rinxolat; més endavant, de nen amb tupè, i, finalment, d'adolescent cadet), les fitxes de nova creació s'anirien adaptant a aquests nous retrats. Paral·lelament, algunes fitxes d'inspiració monetària també reproduïen l'antiga figura de la Hispània ajaguda, utilitzada a les monedes del Sexenni Revolucionari (1868-1874). Aquestes monedes, fabricades en abundància, circulaven amb normalitat juntament amb les del retrat reial i, per aquest motiu, les seves empremtes no implicaven cap càrrega política republicana. En l'imaginari col·lectiu espanyol, la representació de la Hispània ajaguda, encara que dugués una corona mural enlloc de reial, es considerava una al·legoria neoclàssica de la nació. En canvi, la proclamació de la 2a República Espanyola, el 14 d'abril de 1931, sí que va provocar la desaparició dels retrats reials de les fitxes publicitàries.

Gravadors i fabricants

Alguns gitons reproduïen dissenys signats per escultors i gravadors reconeguts. En molts casos, es tracta d'adaptacions d'altres treballs anteriors, sobretot de medalles commemoratives. És el cas de les peces signades per Jacint Morató (núm. 5 i 11), Antoni Parera (núm. 32) i Francesc Sans Castaño (núm. 39). En canvi, Joan Rosés i Juli Vallmitjana (núm. 6) i Solà i Camats (núm. 35) signen dues peces amb treballs que semblen ser originals per a l'ocasió. El revers del tipus definitiu de l'establiment "La Isla de Cuba" mostra una signatura no identificada que es pot llegir amb dificultat i que podria ser J. Arrico.

En alguns casos, els fabricants de gitons i medalles s'identifiquen com els autors de les peces: Castells (núm. 35), Feu (núm. 5, 19, i 39), Vallmitjana (núm. 6 i 28), Germans Sala (núm. 26 i 57), Esteve Sala (núm. 27), i Rodríguez i Cia. (núm. 58). Els quatre darrers utilitzaren els gitons com a mitja publicitari de la seva activitat. La primera emissió de "La Isla de Cuba" està signada per la casa Lauer, de Nuremberg (Alemanya), experta durant segles en la fabricació de gitons de llautó a preus populars (Sánchez Arroyos, 2004).

Commemoracions i temes recurrents

Molts gitons publicitaris imiten els models monetaris (núm. 5, 7 a 11, 14, 24 a 25, 29, 43, 46 a 47, 52, 54 a 55, 59). Aquest recurs estilístic durà al llarg de tot el període estudiat, fins a la 2a República Espanyola.

A causa de l'origen que els inspirà, altres gitons presenten una disposició formal molt semblant a la de les medalles de premi d'exposicions i concursos (núm. 1, 3, 23, 57-58, 61). Cal destacar que la major part de gitons publicitaris que no segueixen estrictament el model monetari ni el de les medalles de premi utilitzen el pretext d'alguna commemoració per emfatitzar el seu missatge. En uns pocs casos, aquesta commemoració està relacionada amb fets públics aparentment aliens a

l'empresa o establiment emissor: la mort de Zorrilla (núm. 39.1), de Kruger (núm. 39.2) o de Léon Gambetta (núm. 44); el centenari de la Guerra del Francès (núm. 32); o la proclamació de la 2a República (núm. 34).

També en uns pocs casos, els gitons commemoren algun fet important exclusivament per a l'empresa emissora: és el cas de quan el rei visita algun establiment o n'inaugura una millora (núm. 50).

En molts altres casos, encara que no s'expliciti en el text, sabem que els gitons servien per commemorar la inauguració d'un local i es repartien justament en aquells moments inicials (núm. 6, 9, 10).

I en altres, els gitons combinen la informació publicitària del negoci emissor amb la de l'esdeveniment públic –sovint una exposició o fira– on es repartien. Així, per exemple, la commemoració explícita d'exposicions i fires servia per a testificar l'assistència de l'emissor i el repartiment dels gitons en aquell mateix moment i lloc. D'aquest darrer cas, trobem molts exemples relacionats amb l'exposició internacional del 1888 (núm. 1, 3, 29, 35), l'exposició de mostres de 1921 (núm. 27), o

les fires i festes en honor de Cristòfol Colom de 1892 (núm. 6, 16, 38). Sobre aquest darrer cas, les ganes de repetir l'èxit de l'exposició del 1888 van crear un ambient propici l'any 1892, aprofitant la commemoració dels 400 anys de l'arribada de Cristòfol Colom a Amèrica. L'esdeveniment fou celebrat a tot Espanya amb el mateix patriotisme engegador que enterrava les possibilitats de mantenir en pau les colònies d'ultramar, just sis anys abans de la derrota de 1898 –ironia del destí– front dels Estats Units d'Amèrica. Aquesta efímera eufòria patriòtica espanyola es va traduir en la reproducció fins a l'avorriment d'imatges de Colom i de temàtica indiana a tots els nivells de la vida quotidiana, des d'ampolles de licor fins a caps de galetes, per no parlar de construccions monumentals –tot i que el monument de Barcelona ja s'havia inaugurat el 1888–. És en aquest context quan van aparèixer a Barcelona i en altres ciutats del món fitxes publicitàries presentant el retrat del descobridor (núm. 6, 16, 38), coincidint amb la celebració d'acolorides fires temàtiques i festes locals celebrant els 400 anys de l'anomenat *Descubrimiento*.

Paral·lelismes amb Espanya i França

El fenomen dels gitons publicitaris va arribar amb un cert retard a Catalunya, tenint en compte que ja se n'utilitzaren durant les primeres grans exposicions de Londres (1851) i París (1855). A França, l'ús de medalles i fitxes publicitàries es popularitzà, sobretot, arran de les exposicions universals de 1867 i 1878.

A Espanya, no sembla haver-hi emissions publicitàries abans de 1888, exceptuant les fabricades a Madrid pel taller d'encunyació de medalles dels germans catalans Sala, atribuïdes al període 1878-1882 (núm. 58). Llevat d'aquest cas, els gitons fabricats a la capital i

moltes altres ciutats espanyoles a finals del segle XIX no semblen ser anteriors als primers gitons fabricats a Barcelona. Els retrats reials són més freqüents en les fitxes espanyoles que en les catalanes: es repeteixen els retrats d'Alfons XII utilitzat a les monedes de 25 pessetes, i els d'Alfons XIII com a nadó i com adolescent amb tupè, molt per sobre d'altres tipus. A diferència de Catalunya, sovintegen els gitons que imiten les grans monedes de 5 pessetes. La primera peça datada a Madrid que coneixem és del 1891 (*Bazar Canto*). A les colònies espanyoles, un únic gitó de l'Havana (*B. Hernández y Ho.*) podria haver estat fabricat abans del 1888.

30

31

32

33

34

35

36

30: Medalla de metall blanc commemorativa de la *Great Exhibition* de Londres de 1851.

31: Medalla de coure, record de l'Exposició Universal de Barcelona, 1888.

32: Medalla d'or commemorativa de l'Exposició Universal de París de 1867.

33: Regne d'Espanya. Moneda d'or de 25 pessetes de 1877.

34: Regne d'Espanya. Moneda d'argent de 2 pessetes de 1889.

35: Regne d'Espanya. Moneda d'argent de 2 pessetes de 1905.

36: 1a República Espanyola. Moneda d'argent de 2 pessetes de 1874 (1870*18-74).

37: Gitó publicitari de la *Compagnie Générale d'Application et d'Exploitation de l'Aluminium*. París, entre 1892 i 1906. L'encuny amb el retrat de Colom de l'anvers és el mateix que l'utilitzat en el gitó barceloní de Fèlix Brosa (núm 16).

38: Gitó del periòdic diari "*Le Petit Catalan*", de Perpinyà. Coure. 15 d'abril de 1906.

39: Gitó publicitari de *Crayon Mengin*, de París. Llautó, 2a meitat del segle XIX.

40: Gitó publicitari del *Bazar Canto* de Madrid, any 1891.

Tipus de publicitat

La gran majoria de gitons publicitaris es limiten a promocionar una marca comercial o un producte en concret. Solen aportar dades d'interès per a contactar amb l'establiment emissor, com l'adreça o –les més modernes– el telèfon (núm. 8-14, 8-19 a 8-21, 36). En alguns casos, les dades de contacte es minimitzen per a emfatitzar les propietats del producte (núm. 12, 32, 38, 43, 56).

Rarament, alguns gitons presenten visible un valor monetari però que, en realitat, es l'anunci del preu de venda d'alguns dels articles publicitats (núm. 13, 17). En altre casos, en presentar les fitxes en el lloc adequat, es podia gaudir d'un moderat descompte a l'hora de fer la compra (núm. 2, 4, 20, 30, 49). Aquestes escasses peces són les úniques que poden considerar-se parcialment adaptades a un veritable ús monetari.

En alguns casos, les peces monetiformes que es regalaven incorporaven elements pensats per ajudar a conservar l'objecte i aconseguir una publicitat de més llarga durada. És el

cas del parc d'atraccions Turó Park de Barcelona (i d'un mínim de vuit establiments més), que l'any 1912 va fer fabricar i repartir un mirall monetari i publicitari. Es tractava d'una peça original que combinava la funció publicitària reprenent un tipus monetari, amb una funció utilitària, que era la de servir com a mirall per un dels seus costats (vegeu l'Annex 1). Els laboratoris Uriach van promocionar el seu medicament "*El estómago artificial*" amb un gitó semblant al del Turó Park, però substituïnt el mirall per una elegant foto del rei en solitari o acompanyat de la seva muller, Victòria Eugènia (núm. 40).

Declivi i substitució per altres elements

A mesura que avançava el segle XX, el ritme de producció de fitxes i medalles publicitàries va anar baixant a tot arreu. A Catalunya, des del final de la guerra fins a l'actualitat s'han fabricat tipus nous, però pocs. En alguns casos, la fabricació de medalles publicitàries

ha derivat cap a la seva utilització pràctica com a clauers. En molts altres casos, les empreses emissores de medalles publicitàries semblen haver valorat més la condició d'objecte de prestigi d'aquest recurs –per exemple, fent encunyar medalles més grans o de metalls preciosos–, que no pas la seva eficiència publicitària real. I és que, a la llarga, nous invents es van mostrar més útils i rendibles a l'hora d'emetre una publicitat permanent o de llarga durada. No només complien la funció els clauers, sinó tota mena d'estris d'utilització diària i gairebé obligada que van començar a ser aprofitats per a estampar-hi publicitat: paper secant (element quotidià essencial a la primera meitat del segle XX), calendaris de butxaca (d'ús generalitzat a partir de principis dels anys seixanta), caps de llumins, bitllets del metro, bolígrafs, encenedors, etc. I a tota aquesta llista extensa d'objectes útils, encara cal afegir-hi un d'inútil però característic del segle XX: l'adhesiu. Pensant en una finalitat publicitària, una etiqueta impresa autoadhesiva sembla més barata i duradora.

A l'annex 4 d'aquest estudi trobareu una relació amb exemples de gitons i medalles publicitàries fabricades durant la segona meitat del segle XX.

La publicitat en forma de bitllets de banc

Es coneixen casos d'impresos publicitaris imitant la forma dels bitllets de banc de l'època. Es tracta d'una estratègia paral·lela a la utilitzada en el cas dels gitons publicitaris en forma de moneda metàl·lica. Ara bé, entre els gitons monetiformes publicitaris i els bitllets publicitaris hi ha una diferència transcendental que és la responsable del fet que uns i altres no rebien el mateix tractament a l'hora de ser estudiats i catalogats. La diferència rau en què els primers són elements publicitaris de llarga durada (rellegiu el motiu que he escollit per encapçalar aquest llibre), mentre que els segons són publicitat efímera, pensada per a sobreviure poc temps. Aquesta intencionalitat els separa conceptualment i justifica que en

aquest volum els tractem només de passada (vegeu l'annex 3).

Abans del 1920, la circulació de bitllets de banc de curs general era més reduïda en comparació amb la circulació de les monedes. Però aquest fet no vol dir que la gent no tingués ben present quina forma tenien els bitllets, alguns dels quals duïen escrit un valor nominal molt superior al de les monedes (500 o 1.000 pesetes). La reproducció de bitllets de banc amb finalitats publicitàries va ser oficialment prohibida l'any 1927. Aquesta prohibició ens confirma l'existència significativa de les reproduccions i que la pràctica devia haver provocat algun engany o abús. A tot l'Estat Espanyol es van emetre bitllets publicitaris abans de finalitzar el segle XIX, especialment a València, Madrid i Andalusia. A Catalunya, els bitllets propagandístics anteriors al 1939 són molt poc nombrosos. El gruix més important d'aquest recurs publicitari, limitat a unes condicions formals obligatòriament diferenciades de les dels bitllets originals, es localitza temporalment durant la segona meitat del segle XX

Legalitat de la publicitat monetiforme

A diferència de la legislació sobre publicitat als bitllets de banc, no sembla que es prohibissin actuacions semblants relacionades amb les monedes metàl·liques fins moltes dècades més tard, segurament perquè les fitxes fabricades no representaven cap perill de confusió amb les monedes autèntiques en circulació, que continuaven sent fabricades amb or i argent fins a la guerra del 1936-1939. La prohibició formal de la publicitat imitant la moneda en circulació cal trobar-la en una Ordre Reial publicada al BOE el 14 de març de 1975. Concretament, el seu article novè diu textualment:

“Tendrá la consideración de infracción administrativa la reproducción con fines publicitarios de monedas que tengan o puedan tener curso legal y monedas conmemorativas, especiales o de colección, sin autorización de la Dirección General del Tesoro y Política Monetaria”.

Exemplars publicats i catalogats

Com a norma general, els gitons i medalles publicitaris han atret poca atenció per part dels numismàtics a l'hora d'incloure'ls en les seves catalogacions. El problema sembla haver estat causat per la dificultat conceptual de considerar-los una cosa o una altra. Ara els hem definit i hem establert unes regles que els identifiquen més clarament. I és per aquest motiu que podem completar un catàleg coherent, dedicat exclusivament als gitons publicitaris.

Com a indicació estadística, el catàleg que segueix inclou 128 gitons diferents, de datació anterior a 1939. D'aquests, Antoni López Lluch (1983) només va incloure'n quatre en el seu ampli catàleg paramonetari. Miquel de Crusafont (2006), en el seu llibre sobre les medalles catalanes, va recollir deu peces que també es poden considerar gitons publicitaris. D'estudis específics val la pena destacar-ne dos: el de Rossend Casanova (2010) sobre les medalles de Moratona, Genís i Bureau, i de Gaspar Quintana i fill, fetes durant l'Exposició Universal de Barcelona de 1888; i el de Miquel de Crusafont (2017), sobre les medalles de premi de la casa Martini & Rossi durant la 2a República Espanyola.

Finalment, l'únic estudi de referència sobre els gitons publicitaris espanyols, específica-

ment aquells que duen el retrat d'algun rei en una de les cares, és publicat on-line per *Botonística Hispánica* (www.botonistica.es). Aquesta web divulgativa incorpora certa informació sobre les fitxes que cataloga, i ha estat molt útil poder consultar-la. A data 1 de desembre de 2018, *Botonística Hispánica* havia catalogat 33 gitons publicitaris de Catalunya.

Agraïments

Específicament per aquesta obra, cal agrair la col·laboració fonamental de Manuel Costa i Guarro, sense la qual el catàleg hauria coixejat. Algunes peces molt rares d'entre les catalogades formen part de la col·lecció del Gabinet Numismàtic de Catalunya, el personal encarregat del qual ens n'ha facilitat l'estudi. Cal agrair també les comunicacions puntuals per part d'altres estudiosos i aficionats col·leccionistes, com Xavier Arce Jaén, Joaquim Garcés (Numismàtica Bogar), Manuel Martínez Fauste, Joan Omedes Badia, Ramon Maria Puigcorbé i Feliu, Jesús del Río Rodríguez, Jordi Viader i Riera, així com els suggeriments de Rossend Casanova, la col·laboració tècnica i documental de Ricard Sánchez Arroyos, i la pacient revisió de l'obra que ha dut a terme Miquel de Crusafont.

BIBLIOGRAFIA ESPECÍFICA

Recursos impresos

Almirall (1972): ALMIRALL BARRIL, JOAN, “Medallas conmemorativas de la Exposición Universal de Barcelona 1888”, a *Acta Numismàtica* 2, SCEN, Barcelona, 1972, p. 235-274.

Bareffot (2000): BAREFOOT, PATRICIA, *Brunswick, The City by the Sea*, Arcadia Publishing, Charleston - Chicago - Portsmouth -San Francisco, 2000.

Casanova (2010): CASANOVA, ROSSEND, “Les medalles publicitàries de Gaspar Quintana i de Moratona Genís i Bureau. La comparació de dos models per a l’Exposició Universal de 1888”, a *Acta Numismàtica* 40, SCEN, Barcelona, 2010, p. 213-218.

Coll (1996): COLL MARTÍ, TOMÀS, “Xampany Montbuy”, Ronçana. *Revista de la Vall de Tenes* 181, Santa Eulàlia de Ronçana, 1986, p. 49.

Colomer / Burzio (1953): COLOMER MONTSET, JAIME; BURZIO, HUMBERTO F., “Ensayo de un Catálogo Universal de Medallas de los Reyes Católicos y Descubrimiento de América”, *Nymisma* 7, Madrid, 1953, p. 115-278

Crusafont (2006): CRUSAFONT I SABATER, MIQUEL DE, *Medalles commemoratives dels Països Catalans i de la Corona Catalano-aragonesa (s. xv-xx)*, SCEN, Barcelona, 2006.

Crusafont (2017): CRUSAFONT I SABATER, MIQUEL DE, “Documentació de medalles (VII): les medalles republicanes de la firma Martini Rossi a Catalunya”, a *Acta Numismàtica* 47, Barcelona, SCEN, 2017, p. 263-268.

Crusafont (2018): CRUSAFONT I SABATER, MIQUEL DE, “Documentació de medalles (VIII): les medalles graciencques 1854-1950, segons Joan Cullell”, a *Acta Numismàtica* 48, Barcelona, SCEN, 2018, p. 243-253.

López Lluch (1983): LÓPEZ I LLUCH, ANTONI, *Les monedes de les cooperatives catalanes. 1850-1950*, Barcelona, 3 vols., 1983.

Permanyer (1990): PERMANYER, LLUÍS. *Establiments i negocis que han fet història*. Edicions La Campana. 1990.

Permanyer (2008): PERMANYER, LLUÍS, *L’esplendor de la Barcelona burgesa*, Angle Editorial, Barcelona, 2008.

Rulau (2000): RULAU, RUSSELL, *Latin American Tokens*, Krause Publications, Iola, EUA, 2000 [2a Ed.]

Sanahuja (2015): SANAHUJA ANGUERA, XAVIER, “Fitxes, vals i gitons a la Catalunya benestant (1850-1936): recreació, comerç i beneficència”, a ESTRADA, A. (Coord.). *Altres formes de diner: dels vals al Banc del Temps*, Gabinet Numismàtic de Catalunya del MNAC, Barcelona, 2015, p. 31-66.

Sánchez Arroyos (2004): SÀNCHEZ ARROYOS, RICARD, “Nuremberg i la Història dels gitons”, a *L’Ardit* 19, Barcelona, 2004, p. 40-48.

Seijas (2005): SEIJAS LLERENA, DANIEL, “Un caso de demografía industrial de principios del siglo XX. Las comarcas de Caldas y o Ullán pontevedrés entre los años 1899 y 1921”, *Congreso de Historia Económica*, Santiago de Compostela, 2005. Publicat a: <http://www.aehe.es/viii-congreso-aehe-2005/>

Recursos Web

Barcelofilia: Miquel “Barcelonauta”, *Barcelofilia. Inventari de la Barcelona desapareguda* (publicació on-line: <http://barcelofilia.blogspot.com.es/>) [vist 15/12/2018].

Botonística Hispànica: R. G., G., <http://www.botonistica.es> [vist 15/12/2018].

Cafés Estrella (Madrid): <https://www.productosdelcafe.com/cafeslaestrella/lo-bueno-perdura.html> [vist 01/07/2019].

Co-Jorba (Manresa): <https://www.co-jorba.cat/historia> [vist 15/08/2019].

Estampas melillenses (Melilla): SARO GANDARILLAS, FRANCISCO, <http://estampasmelillenses.blogspot.com> [vist 15/12/2018].

Fotos antigues de Vilaller (Vilaller): <https://www.facebook.com/fotosdevilaller/>.

Museo del Prado (Madrid): <https://www.museodelprado.es/coleccion/> [vist 09/09/2019].

Museu del Vermut (Reus): <https://www.facebook.com/museudelvermut> [vist 15/12/2018].

Sistema Martí (Barcelona): <http://www.sistemamarti.net> [vist 15/12/2018].

Tortosa Antiga (Tortosa): <http://tortosaantiga.blogspot.com/2012/04/ferreteria-nivera-i-la-placa-nova.html> [vist 09/09/2019].

Encunys utilitzats per a emprar el gitó núm. 21 de Joan Teixidor, fabricant de teixits (1891-1910).
Foto: Ricard Sánchez Arroyos.

CATÀLEG

ÍNDIX DE CATEGORIES

Establiments i negocis catalans	53
Establiments i productes catalans promocionats fora del país	135
Establiments de catalans establerts fora del país	143
Establiments estrangers promocionats a Catalunya	155
Annex 1: miralls monetiformes publicitaris	159
Annex 2: medalles publicitàries anteriors a 1939	165
Annex 3: la publicitat en forma de bitllets de banc	169
Annex 4: gitons i medalles publicitàries posteriors a 1939	175

ÍNDEX DE POBLACIONS I ACTIVITATS

Catalunya

Barcelona	
Maquinària i foneria	56
Ferreteria i parament de la llar	58
Joiers, rellotgers i argenters	59
Bijuteria i quincalla	65
Marroquineria	67
Comerç de teixits, complements del vestir i sastreria	78
Papereria i objectes d'escriptori	95
Estampació i encunyació. Medallistes	96
Productes colonials	101
Alimentació	102
Begudes alcohòliques	105
Metges, medicaments i productes socio-sanitaris	109
Espectacles	120
Altres negocis	121
Empreses estrangeres	157
Manresa	
Magatzem de roba i complements del vestir	123
Reus	
Marroquineria	125
Begudes alcohòliques	126
Sabadell	
Magatzem de roba i complements del vestir	128
Sant Sadurní d'Anoia (Alt Penedès)	
Begudes alcohòliques	129
Santa Eulàlia de Ronçana (Vallès Oriental)	
Begudes alcohòliques	130
Tortosa	
Ferreteria i parament de la llar	131

Vilafranca del Penedès	
Begudes alcohòliques	126
Vilaller (Alta Ribagorça)	
Comerç de teixits i ultramarins	133
<i>Espanya</i>	
Madrid	
Begudes alcohòliques	137
Magatzems de roba i complements del vestir	138
Encunyació de medalles	145
Melilla o Madrid	
Grans magatzems	139
Pontecesures (Pontevedra)	
Begudes alcohòliques	147
Saragossa	
Begudes gasoses	148
Encunyació de medalles	141
<i>Alemanya</i>	
Hannover	
Caixes fortes i sistemes de seguretat	157
<i>Argentina</i>	
Buenos Aires	
Encunyació de medalles	150
<i>Cuba</i>	
L'Havana	
Comestibles	151
Drogueria i farmàcia	152
<i>Estats Units d'Amèrica</i>	
Brunswick (Georgia)	
Naviliera i exportació de fusta.....	153

ABREVIATURES I CLAUS DEL CATÀLEG

Catàlegs i publicacions de referència

- AN2 ALMIRALL, Joan, “Medallas conmemorativas de la Exposición Universal de Barcelona 1888”, a *Acta Numismàtica* 2, SCEN, Barcelona, 1972, p. 235-274.
- AN40 CASANOVA, Rossend, “Les medalles publicitàries de Gaspar Quintana i de Moratona Genís i Bureau. La comparació de dos models per a l’Exposició Universal de 1888”, a *Acta Numismàtica* 40, SCEN, Barcelona, 2010, p. 213-218.
- AN47 CRUSAFONT I SABATER, Miquel de, “Documentació de medalles (VII): les medalles republicanes de la firma Martini Rossi a Catalunya”, a *Acta Numismàtica* 47, Barcelona, SCEN, 2017, p. 263-268.
- AN48 CRUSAFONT I SABATER, Miquel de, “Documentació de medalles (VIII): les medalles graciencques 1854-1950, segons Joan Cullell”, a *Acta Numismàtica* 48, Barcelona, SCEN, 2018, p. 243-253.
- BH G. R. G., *Botonística Hispánica* (publicació on-line: <http://www.botonistica.es>)
- Crus- CRUSAFONT I SABATER, Miquel de, *Medalles commemoratives dels Països Catalans i de la Corona Catalano-aragonesa (s. xv-xx)*, SCEN, Barcelona, 2006.
- LL- LÓPEZ I LLUCH, Antoni, *Les monedes de les cooperatives catalanes. 1850-1950*, Barcelona, 3 vols., 1983.
- N7- Medallas de los Reyes Católicos y Descubrimiento de América”, *Numisma* 7, Madrid, 1953, p. 115-278.
- R- RULAU, Russell, *Latin American Tokens*, Krause Publications, Iola, EUA, 2000 [2a Ed.].

Ordenació

En primer lloc apareixen els gitons de Barcelona i, després, els de la resta de poblacions catalanes per ordre alfabètic.

Dins de cada població, es cataloguen les peces, agrupant-les per activitats econòmiques.

Abreviatures i signes orientadors

a.	abans de	r/	revers
a/	anvers	g	grams
d.	després de	mm	mil·límetres
X	imatge ampliada		

Cantell

Si no s'especifica el contrari, el cantell dels gitons és llis.

Pesos

El pes o pesos indicats corresponen a un únic o a uns pocs exemplars examinats. És una dada que s'ha de prendre com a referència, però no com a característica general. Els pesos dels gitons d'una mateixa emissió poden variar significativament, ja que no calia que tots tinguessin un pes exacte. Per tant, no són massa rellevants per a la catalogació.

Posició d'encunys

Posició A (anomenada "tipus medalla"). És diu que una peça té una posició A d'encunys quan, al fer-la rotar pel seu eix horitzontal, l'orientació vertical de les dues cares coincideix. Si no s'indica el contrari, cal considerar que les fitxes catalogades són de posició A.

Posició B (anomenada "tipus moneda"). És diu que una peça té una posició B d'encunys quan, al fer-la rotar pel seu eix vertical, l'orientació vertical de les dues cares coincideix.

Origen de les peces reproduïdes:

Col·leccions particulars diverses.

Museus i institucions públiques: Gabinet Numismàtic de Catalunya (Barcelona).

Cases de subhastes: Aureo & Calicó (Barcelona); Martí Hervera & Soler Llach (Barcelona).

Com referenciar el catàleg

Atesa la exhaustivitat de la catalogació proposada per a la totalitat de la col·lecció "Parramonetària catalana", proposem des de l'inici, utilitzar un sistema estandarditzat per a referenciar els exemplars catalogats.

PC + número de volum + guió (o coixinet en versions anglòfones) + número de catàleg

Exemple: El gitó de la Ferrreteria Ortega és el PC1-3 (o PC1 #3)

**ESTABLIMENTS
I NEGOCIS
DE CATALUNYA**

BARCELONA

1.- Moratona, Genís i Bureau

Ubicació: Princesa (53).

Cronologia dels gitons: 1888.

Tipus d'establiment: importador i instal·lador de peces i maquinària.

Història: l'empresa "Moratona, Genís y Bureau" era formada per diferents socis. El 1881, el seu fundador, Moratona, importava peces i maquinària des de Carcassona. A l'Exposició de 1888 hi participà com a expositora presentant, entre d'altres, bombes extractores per a desguassos. Entre 1890 i 1898 es presentà a concursos mostrant maquinària agrícola: trituradores, talladores, ventadores i desgranadores. Als anys 20 del segle XX l'empresa es convertí en "Moratona y Cia", comercialitzant calderes i equipaments industrials.

Bibliografia: Casanova (2010).

1.1

1.2

a/ Al mig, escut de Barcelona, coronat i cimat amb un rat penat, i envoltat d'una branca de llorenç a l'esquerra i una branca d'olivera a la dreta; al voltant, llegenda \odot EXPOSICION UNIVERSAL; a sota, inscripció \cup BARCELONA 1888.

r/ Al mig, inscripció en tres línies horitzontals MAQUINARIA / PRINCESA / 53; al voltant, llegenda \odot \clubsuit MORATONA GENIS Y BUREAU \clubsuit ; a sota, inscripció \cup BARCELONA.

	Metall	Pes	\emptyset	Catàlegs
1.1	Bronze	14,5 g	33,6 mm	AN40
1.2	Bronze argentat	15,1 g	33,6 mm	Crus-782

Exposició Universal de Barcelona de 1888. Fragment extret d'un dibuix de «*La Hormiga de Oro*», 30 de desembre. A dalt, detall de la Secció Marítima; a baix, hemicicle del Palau de l'Indústria. Els dos àmbits estaven units per un viaducte que travessava per sobre les vies del tren. D'aquesta manera el recinte de la Ciutadella enllaçava amb el mar, entre la Barceloneta i el Poblenou.

Edifici de Domènech i Montaner que serví com a cafè restaurant durant l'Exposició del 1888. Avui és la seu del Museu de Ciències Naturals. Dibuix de J. Pahissa (*La il·lustració Catalana*).

2.- Ferrreteria Ortega

Ubicació: Escudellers (33-37).

Cronologia dels gitons: 1899.

Tipus d'establiment: ferreteria.

Història: la ferreteria de Francesc Ortega i Rodés ocupava tres números del carrer Escudellers (33-37). Inicialment la dirigia el seu oncle J. Fabré i Ortega, des d'abans de 1886 fins poc després de 1891. Després, Francesc Ortega es quedà sol al capdavant del negoci. L'any 1900 va traslladar la ferreteria al carrer Diputació (395), poc abans de deixar-la o d'associar-se amb Josep Ràfols, que n'acabaria sent el titular.

Característiques: es tracta d'una peça amb un cert ús monetari, ja que servia com a magre descompte d'un ral (25 cèntims) per cada vint rals (5 pessetes) que comprava el seu posseïdor.

a/ Al mig, dins orla lineal, inscripció central en dues línies 1 (amb l'interior tramat) / REAL sobre punt amb dues ratlles decorades als costats; al voltant, llegenda ⊙ FERRETERIA ORTEGA entre dues flors de cinc pètals; a sota, llegenda ⊙ BARCELONA.

r/ Al mig, dins orla lineal, la data 1899 feta amb números ratllats horitzontalment a l'interior; al voltant, llegenda ⊙ SE ADMITE POR 1 REAL entre dos sols radiants; a sota, llegenda ⊙ POR CADA 20 DE COMPRA.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
2	Bronze	--	27 mm	LL-1058

3.- Agustí Valentí i Colom

Ubicació: Ferran (49).

Cronologia dels gitons: 1888-1890.

Tipus d'establiment: joieria, argenteria i rellotgeria.

Història: Agustí Valentí i Colom (Barcelona 1869-1949) fou un argenter i joier, autor de creacions modernistes ben apreciades per la singularitat del treball del metall preciós. L'any 1905 era president de la renovada Associació Artística de Joieria i Argenteria. El seu fill Agustí Valentí i Clua (Barcelona 1910-1976) va continuar el negoci familiar.

Característiques: una de les peces és fabricada en alumini i pot ser un reaprofitament posterior dels encunys originals.

a/ Retrats a l'esquerra, al voltant, llegenda ◡ • PLATERIA • JOYERIA • RELOJERIA •, i flor de quatre pètals.

r/ Inscripció central obliqua • FERNANDO • VII • que talla un element decoratiu central on hi ha inscrit el número • 49 •; al voltant ,llegenda ◡ AGUSTIN • VALENTÍ i flor de sis pètals; a sota llegenda ◡ BARCELONA.

c/ Estriat.

	Metall	Pes	Ø	Catàleg	Observacions
3.1	Llautó	5,0 g	22.50 mm	Crus-784 / BH-ESU1	
3.2	Alumini	1,2 g	22,50 mm	AN2 / BH-ESU1a	
3.3	Alumini	1,2 g	22,50 mm	Inèdita	contramarca 5-4 a l'a/

4.- Gran Relojería del Siglo

Ubicació: Passatge del Rellotge.

Cronologia dels gitons: 1888-1900.

Tipus d'establiment: rellotgeria.

Història: el passatge del Rellotge és un indret singular de l'urbanisme barceloní de mitjan se-gona meitat del segle XIX. Fou construït entre 1864 i 1881 i patrocinat per la Banca Arnús, que hi tenia la seu. El passatge comunica i dona accés a un conjunt d'edificis de sis plantes. Als baixos d'aquests edificis, s'hi establiren negocis populars, aixoplugats per una claraboia que cobria el passatge i acompanyats per un gran rellotge que, a més de donar-li nom, marcava les hores a di-ferents ciutats del món, el dia, el mes i les fases lunars. Avui, aquests dos darrers elements ja han desaparegut i no queda res de l'exitós passat comercial del passatge (vegeu també el núm. 20). La rellotgeria del passatge venia rellotges suïssos de la marca Degeilh i Cia. i s'anunciava amb l'eslògan "*Quien lleva reloj de la Gran Relojería del Siglo, lleva el Sol en su bolsillo*".

Característiques: a més de fer publicitat, el portador d'un gitó tenia dret a un descompte de 5 pessetes per cada venda que sobrepassés la quantitat gens menyspreable de 50 pessetes de l'è-poca. Es tracta, doncs, d'un gitó amb un potencial ús monetari.

Altres emissions publicitàries. *la gran Relojería del Siglo* també va emetre imitacions de bitllets de banc que oferien el mateix de descompte de 5 pessetes (vegeu l'Annex 3).

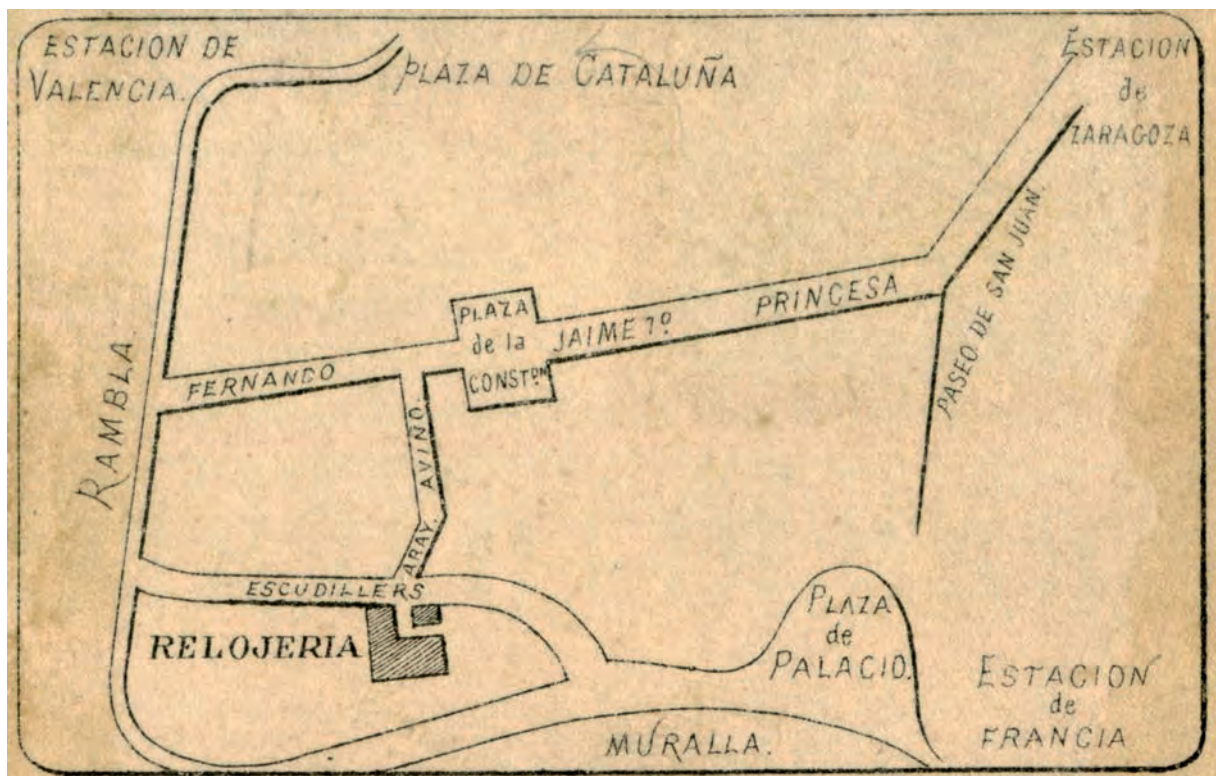
a/ Al mig, dins una orla lineal, personatge nassut i barbat, amb faixa, cofat amb una mena de barretina llarga, que sosté, amb la mà dreta, un gran rellotge de butxaca que marca les tres en punt; al voltant, llegenda \cap G^N RELOJERIA DEL SIGLO entre dues estrelles de cinc puntes; a sota, llegenda \cup PASADGE DEL RELOJ.

r/ Al mig, inscripció horitzontal DEGEIHL & C^A., situada sota estrella de cinc puntes i llegenda PRECIOS DE FABRICA i damunt d'una altra estrella de cinc puntes i llegenda \cup BARCELONA; al voltant, de tot el conjunt llegenda \cap VALE POR 5 PAS SOBRE CADA VENTA QUE PASE DE 50 PAS acabada amb una petita estrella de cinc puntes .

	Metall	Pes	Ø	Cantell	Catàlegs
4	Llautó niquelat	21,10 g	37,50 mm	Estriat	Inèdita

x2

Marca de fàbrica (a dalt) i plànol esquemàtic de la situació del passatge (a baix) procedents de la publicitat impresa de la *Gran Relojería del Siglo*.

5.- La Isla de Cuba

Ubicació: Plaça Reial (12).

Cronologia dels gitons: 1888-1925.

Tipus d'establiment: joieria, argenteria i rellotgeria.

Història: *La Isla de Cuba* fou un establiment emblemàtic situat a la Plaça Reial, que inicialment era una quincalleria propietat d'Estanislau Riu. L'any 1884, el negoci canvia de rumb gràcies a l'associació dels quincallers Evarist López i Badia del carrer Ciutat (11) i els germans Lleonart de la plaça Reial (12). El nou negoci es centrà en la venda de rellotges, joies i objectes d'argent. Els Lleonart deixaren la botiga l'any 1902. Evarist López es va associar amb Manuel Mata, l'any 1910, fins que aquest va morir, l'any 1921. Aleshores la botiga va passar a mans d'Emili Ricart Buxadera, que la va dirigir fins els anys trenta. Per tant, la propietat de l'establiment anà variant amb el pas del temps, i així ho testimonien els noms que apareixen a la publicitat:

a.1884: *Estanislao Riu y Cia.*

1884-1887: *Lleonart Hermanos y López.*

1888-1902: *López y Lleonart.*

1903-1910: *López y Badia.*

1910-1921: *López y Mata.*

1921-d.1929: *E. Ricart.*

Gravadors: Jacint Morató, autor de l'anvers del tipus definitiu; Josep Feu, autor del revers del tipus definitiu.

Fabricants: Lauer (Nuremberg), la primera emissó, Feu (Barcelona), la resta de peces.

Font: *Barcelona Artística e Industrial*, 1910.

Característiques dels gitons: tots duen el retrat del rei Alfons XII, a imitació dels doblons de 25 pessetes d'or del moment. La primera peça publicitària fabricada es va fer seguint un disseny de la casa Lauer de Nuremberg. Totes les fitxes comparteixen unes característiques similars:

Metall	Pes	Ø
Bronze	4,7-5,0 g	22,50-23,50 mm

a/ Retrat reial a la dreta, sobre dues branques de llorer encreuades; al darrera, tres estrelles de cinc puntes, al davant, llegenda \curvearrowright ALFONSO XII. Sota el coll del retrat, signatura horitzontal en lletres petites LAUER.

r/ Inscripció central, dins orla de punts, en sis línies, separades al mig per un ornament horitzontal LA / ISLA / DE CUBA / - / PLAZA REAL / 12 / \curvearrowright BARCELONA. Al voltant, llegenda \curvearrowleft PLATERIA JOYERIA Y RELOJERIA entre dues estrelles de cinc puntes, i a sota, llegenda LOPEZ Y LLEONART.

	Observacions	Data	Catàlegs
5.1	A nom de LÓPEZ Y LLEONART	1888-1902	BH-ESJ43

5.2

5.3

5.4

5.5

5.2 (x2)

5.3r (x2)

5.4r (x2)

5.5r (x2)

a/ Retrat reial a la dreta; al voltant, llegenda ◊ * JOYERIA * PLATERIA * RELOJERIA *, a sota, llegenda BARCELONA. Sota el coll del retrat, signatura en lletres petites J. MORATÓ R.

r/ Cupido recolzat sobre una bola del món on només hi surt representada l'illa de Cuba, en grans dimensions, al mig de la qual es llegeix la inscripció LA ISLA DE CUBA, al voltant, llegenda ◊ * [nom dels propietaris] * * * * 12 PLAZA REAL 12; a sota, signatura en lletres petites J. FEU J. ARRICÓ (?).

	Observacions	Data	Catàlegs
5.2	A nom de LÓPEZ Y LLEONART	1888-1902	BH-ESJ44
5.3	A nom de LÓPEZ Y BADIA	1903-1910	BH-ESJ45
5.4	A nom de LÓPEZ Y MATA	1910-1921	BH-ESJ46
5.5	A nom d'E. RICART	1921-1922	Inèdita

6.- F. Sureda, Iglesias i Cia.

Ubicació: Ferran (44).

Cronologia dels gitons: 1892.

Tipus d'establiment: bijuteria i quincalla.

Història: la botiga de quincalla de Francesc Sureda, Iglesias i Cia. va començar al carrer d'en Gignàs (25), abans de l'any 1891, i poc després es traslladà al carrer Ferran (44). on continuà força anys més. El 1911, disposava de tres establiments sucursals a Barcelona.

Gravador: Joan Rosés i Pons, l'anvers; i Juli Vallmitjana, el revers.

Fabricant: Vallmitjana (Barcelona).

a/ Al mig i dins orla lineal, Cristòfol Colom, de front, trepitjant terra ferma amb l'oceà de fons, amb una espasa a la mà dreta, i una bandera de Castella i Lleó a la mà esquerra; a la seva dreta, una palmera i altres elements del paisatge, a la seva esquerra, dues naus allunyades de la costa i signatura ζ J. ROSES G. en lletres molt petites; al voltant de l'orla, llegenda \circ • RECUERDO DEL IV CENTENARIO • A COLON •; i a sota, inscripció \cup • 1492 • BARCELONA • 1892 •.

r/ Al mig, i sortint-se de dins d'una orla lineal, una gran nau, cap a l'esquerra, que presenta un pont de comandament i una vela amb la inscripció, en tres línies inclinades • OBJETOS / DE / PLATA-ALUMINIO •; a l'esquerra de la nau, una branca d'olivera ornada amb un llaç, i, a la dreta signatura \supset J. VALLMITJANA D. en lletres petites; al voltant de l'orla, llegenda trencada i parcialment tapada () per la figura central • \circ (A)LMACEN DE QUINCAL - LA (DE) F. SUREDA Y GLESIAS Y Cia •; a sota, inscripció F(ER)NANDO . VII . 4 - 4 .

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
6	Alumini	9,8 g	42 mm	Crus-862

7.- Josep Rigau

Ubicació: Jaume I (4) i, després, Tapineria (58).)

Cronologia dels gitons: 1888-1904.

Tipus d'establiment: bijuteria i quincalla.

Història: Josep Rigau ja estava establert al carrer Jaume I (4) l'any 1888. En aquesta adreça continuà el seu negoci de quincalla fins a finals de segle, que es traslladà al carrer Tapineria (58). El negoci cessà abans de 1905.

7.1

a/ Retrat reial d'Alfons XII a la dreta, al voltant, llegenda ⤴ ALFONSO XII ⤵
REY DE ESPAÑA

r/ Al centre, dins orla lineal, inscripció J. RIGAU, entre dues sanefes; al voltant, llegenda circular ⤴ ❁ QUINCALLERIA Y BISUTERIA ❁ ⤵ JAIME 1º. Nº. 4 BARCELONA

	Metall	Pes	Ø	Catàleg	Observacions
7.1	Plàstic daurat	--	24,5 mm	Inèdita	c/ Jaume I

7.2

a// Retrat reial d'Alfons XIII (de nadó) a la dreta, al voltant, llegenda ⤴ ALFONSO XIII ⤵ POR LA G. DE DIOS

r/ Al centre, en dues línies, JOSÉ RIGAU / 58; a sota, ⤵ TAPINERIA. Al voltant, de tot, llegenda circular ⤴ BISUTERIA Y QUINCALLA ⤵ BARCELONA

	Metall	Pes	Ø	Catàleg	Observacions
7.2	Plàstic marró fosc	1,3 g	22 mm	Inèdita	c/ Tapineria

8.- Casa Perelló

Ubicació: Pi (7 bis), i Portaferrissa (30).

Cronologia dels gitons: 1915-1938.

Tipus d'establiment: marroquineria.

Història: Ramon Perelló era l'amo d'un establiment de marroquineria al carrer del Pi, que ja existia el 1916. Dos anys després, s'anunciava a la premsa amb el pretensió eslògan "*Medio Barcelona compra en la Casa Perelló. El otro medio no compra bien*". Entre 1921 i 1923, va obrir una sucursal al carrer Petritxol que batejà amb el nom de "La Villa d'Ubrique" (vegeu la núm. 9). El 12 de març de 1929 es va inaugurar una segona seu de Casa Perelló al carrer de Portaferrissa, a tocar del carreró d'en Perot lo Lladre.

Característiques: les peces de Casa Perelló són abundants i molt variades, segurament pel fet d'haver-se fabricat durant molts anys. Són semblants a les dels establiments "La Villa d'Ubrique" i "La Mantilla Sevillana". Algunes de les emissions presenten el text en català. Contràriament al que pot semblar, moltes de les fitxes amb la Hispània ajaguda van ser fabricades durant el regnat d'Alfons XIII, abans del 1931. La peça 8.3 du un retrat no monetari imitat d'una medalla, fabricada per la casa Serrano de Bilbao l'any 1914, commemorativa de l'avarament dels cuirassats de la classe "*España*" de l'Armada. Els gitons amb numero de telèfon de cinc xifres són posteriors al 16 de setembre de 1928, data en la qual va entrar en funcionament el servei de telefonia automàtica a Barcelona. Totes les peces comparteixen unes característiques similars:

Metall	Pes	Ø	Cantell	Posició
Alumini	0,8-1,2 g	21 mm	Estriat	A (rarament B)

Seu central del carrer del Pi (7 bis)

8.1

x2

a/ Retrat reial d'Alfons XIII (anomenat cadet) a l'esquerra, amb llegenda Ⓒ ALFONSO XIII REY Ⓝ DE ESPAÑA.

r/ Al mig, CASA / PERELLÓ / PINO-7-BIS en tres línies sobre un ornament; al voltant, llegenda de lectura interna Ⓞ FÁBRICA DE ARTICULOS DE PIEL; a sota, llegenda de lectura externa Ⓞ BARCELONA entre dos separadors vegetals.

Observacions	Catàleg
8.1 Retrat tipus cadet, utilitzat a les monedes de 1903 a 1910	BH-ESQ8

a/ Semblant a l'anterior.

r/ Al mig CINTURONES / CARTERAS / MONEDEROS en tres línies; al voltant, llegenda de lectura interna Ⓞ FÁBRICA DE MALETAS; a la part inferior, una flor central, vista de costat, amb un punt a sota i un punt i un ornament vegetal a cada costat.

Observacions	Catàleg
8.2 Retrat tipus cadet, utilitzat a les monedes de 1903 a 1910	BH-ESQ5

a/ Retrat reial d'Alfons XIII (major d'edat) vist de tres quarts per darrera, mirant a l'esquerra, amb llegenda Ⓒ CASA PERELLÓ PINO - Ⓝ 7 BIS - BARCELONA.

r/ Com l'anterior.

Observacions	Catàleg
8.3 Retrat adult de tipus no monetari, utilitzat el 1914	BH-ESQ6

Encunys d'anvers dels núm. 8.4 a 8.12:

Aa (x2)

Ba (x2)

Ca (x2)

Da (x2)

Ea (x2)

Encunys de revers dels núm. 8.4 a 8.12, i de 9.1 a 9.4 (de la Villa de Ubrique):

Ar (x2)

Br (x2)

Cr (x2)

Dr (x2)

Er (x2)

Fr (x2)

8.4

8.5

8.6

8.7

8.8

8.9

8.10

8.11

8.12

a/ Retrat reial d'Alfons XIII (anomenat cadet) a l'esquerra amb llegenda ζ CASA PERELLÓ. PINO - \curvearrowright 7 BIS BARCELONA. [Encunys Aa, i Ba]

r/ Al mig, inscripció CARTERAS / MONEDEROS, que pot anar entre punts o no, en dues línies situades a sota i dalt de dos ornaments vegetals; al voltant, llegenda de lectura interna \odot FÁBRICA • DE • MALETAS • CINTURONES; a la part inferior, llegenda de lectura externa \smile PETACAS, que pot anar entre punts, o no [encunys Ar, Br].

	Encuny d'anvers	Encuny de revers	Catàleg
8.4	Aa	Ar	Inèdita
8.5	Aa	Br	BH-ESQ7
8.6	Ba	Br	Inèdita

a/ La Hispània republicana ajaguda sostenint una branca de llorer que talla la llegenda en dues línies de lectura interna ζ CASA PERELLO / PINO 7 BIS; a sota, llegenda de lectura externa \smile BARCELONA [encunys Ca, Da, Ea]

r/ Semblant a l'anterior [encunys Ar, Cr, Dr, Er, Fr].

	Encuny d'anvers	Encuny de revers	Catàleg
8.7	Ca	Ar	BH-ESH2b
8.8	Ca	Cr	Inèdita
8.9	Ca	Dr	BH-ESH2a
8.10	Da	Dr	Inèdita
8.11	Da	Er	BH-ESH2
8.12	Ea	Fr	Inèdita

8.13

x2

a/ Com l'anterior, de diferent encuny.
 r/ Al mig, SACOS / CARTERAS- / -MONEDEROS / LEGUIS / en quatre línies;
 al voltant, llegenda de lectura interna ∪ FÁBRICA DE MALETAS CINTURONES;
 a sota, llegenda de lectura externa ∪ PETACAS entre dues ratlles horitzontals.

Observacions	Catàleg
8.13 Escrita en castellà	Inèdita

8.14

x2

a/ La Hispània republicana ajaguda, sostenint una branca de llozer que talla la llegenda en dues línies de lectura interna ∪ CASA - PERELLO / C. DEL - PI 7 BIS; a sota, llegenda de lectura externa ∪ BARCELONA.

r/ Al mig, MALETES / PARAIGÜES / OMBREL-LES / PETAQUES / CINTURONS en cinc línies sobre una ratlla horitzontal; al voltant, llegenda de lectura interna ∪ FÁBRICA DE MONEDERS I CARTERES; a sota, llegenda de lectura externa ∪ TEL. 16251 entre dues estrelles de cinc puntes.

Observacions	Catàleg
8.14 Escrita en català. Teléfono 16251	BH-ESH3

Seu central del carrer del Pi (7 bis)

8.15

8.16

8.17

8.18

Encunys d'anvers dels núm. 8.15 a 8.18:

Fa (x2)

Ga (x2)

Ha (x2)

Encunys de revers dels núm. 8.15 a 8.18:

Gr (x2)

Hr (x2)

Ir (x2)

Jr (x2)

a/ La Hispània republicana ajaguda, sostenint una branca de llorer que talla la llegenda en tres línies de lectura interna ⤴ CASA PERELLO / PUERTAFERRISA / 30; a sota, llegenda de lectura externa ∪ BARCELONA.

r/ Al mig, PARAGUAS / ABANICOS – / – MALETAS / PETACAS en quatre línies; al voltant, llegenda de lectura interna ∪ FÁBRICA DE MONEDEROS Y CARTERAS; a la part inferior, llegenda de lectura externa ∪ CINTURONES entre dues petites estrelles de cinc puntes (o, rarament, entre dos punts); de vegades, amb una flor sobre la paraula PARAGUAS i una altra sota la paraula PETACAS.

	Encuny d'anvers	Encuny de revers	Catàleg
8.15	Fa	Gr	Inèdita
8.16	Fa	Hr	BH-ESH5
8.17	Ga	Ir	BH-ESH5b
8.18	Ha	Jr	BH-ESH5a

8.19

8.20

x2

x2

a/ La Hispània republicana ajaguda, sostenint una branca de llorer que talla la llegenda en tres línies de lectura interna ⤴ CASA - PERELLO / PORTA - FERRISA / 30; a sota, llegenda de lectura externa ∪ BARCELONA.

r/ Com el tipus 8.14, del mateix encuny.

	Observacions	Encuny d'anvers	Catàleg
8.19	Escrita en català. Telèfon 16251.	Ia	BH-ESH6
8.20	Semblant, però fulles perfilades a l'anvers	Ja	Inèdita

8.21

8.22

x2

x2

a/ Com el tipus anterior.

r/ Al mig, MALETES / PARAIGÜES / GUANTERIA / OMBREL-LES / • CINTURONS en cinc línies sobre una ratlla horitzontal; al voltant, llegenda de lectura interna ∩ FÁBRICA DE MONEDERS I CARTERES; a sota, llegenda de lectura externa ∪ TEL• 20.153 entre dues estrelles de cinc puntes.

Observacions	Encuny d'anvers	Catàleg
8.21 Escrita en català. Telèfon 20153.	Ia	BH-ESH4
8.22 Semblant, però d'encuny diferent d'a/	Ka	Inèdita

9.- La Villa d'Ubrique

Ubicació: Petritxol (17).

Cronologia dels gitons: 1921-1926.

Tipus d'establiment: marroquineria.

Història: Ramon Perelló, amo de l'establiment de marroquineria Casa Perelló (vegeu núm. 8), va obrir una sucursal al carrer Petritxol que anomenà "La Villa de Ubrique". Sembla que la botiga va estar oberta des de 1921 fins a 1926, i que després llogaren el local a l'emprenedor francès que obrí el breu establiment de roba de dol "La Mantilla Sevillana" (vegeu núm. 10).

Característiques: les peces són semblants a les dels establiments "Casa Perelló" i "La Mantilla Sevillana". Dos dels tipus emesos presenten el text en català. Totes comparteixen aquestes característiques:

Metall	Pes	Ø	Cantell	Posició
Alumini	0,8-1,2 g	21 mm	Estriat	A (rarament B)

Encunys d'anvers dels núm. 9.1 a 9.4; i encunys de revers dels núm. 9.1 a 9.4, i de 8.4 a 8.12 (de Casa Perelló):

Ia (x2)

Ja (x2)

Ka (x2)

Ia (x2)

Br (x2)

Kr (x2)

9.1

9.2

9.3

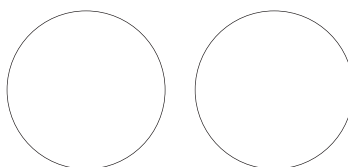
9.4

a/ Retrat reial d'Alfons XIII (anomenat cadet) a l'esquerra amb llegenda ⌂ LA VILLA DE UBRIQUE - ⌋ PETRITXOL 17 BARCELONA [encunys Ia, Ja].

r/ Al mig, •CARTERAS• / •MONEDEROS• en dues línies situades a sota i dalt de dos ornaments vegetals; al voltant, llegenda de lectura interna ⊙ •FÁBRICA • DE • MALETAS • CINTURONES •; a la part inferior, llegenda de lectura externa ⊃ PE-TACAS [encunys Br, Kr]

	Encuny d'anvers	Encuny de revers	Catàleg
9.1	Ia	Br	Inèdita
9.2	Ja	Br	BH-ESQ9
9.3	Ka	Kr	Inèdita
9.4	La	Kr	Inèdita

9.5

a/ La Hispània republicana ajaguda, sostenint una branca de llorer. Llegenda en dues línies de lectura interna ⌂ LA VILLA DE UBRIQUE / PETRITXOL 17; a sota, llegenda de lectura externa ⊃ BARCELONA [encuny per determinar].

r/ Al mig, SACOS / CARTERAS- / -MONEDEROS / LEGUIS / en quatre línies; al voltant, llegenda de lectura interna ⊙ FÁBRICA DE MALETAS CINTURONES; a sota, llegenda de lectura externa ⊃ PETACAS entre dues ratlles horitzontals [mateix encuny de r/ que la 8.13].

	Observacions	Catàleg
9.5	Escrita en castellà	BH-ESH8 (Existència no confirmada)

Encunys d'anvers dels núm. 9.5 a 9.7:

Ma (x2)

Na (x2)

Oa (x2)

Encunys de revers dels núm. 9.5 a 9.7:

Ir (x2)

Mr (x2)

9.6

9.7

9.8

a/ Semblant a l'anterior.

r/ Al mig, SACS / CARTERES- / -MONEDERS / LEGUIS / en quatre línies; al voltant, llegenda de lectura interna \odot FÁBRICA DE MALETES CINTURONS; a sota, llegenda de lectura externa \cup PETAQUES entre dues ratlles horitzontals.

	Encuny d'anvers	Encuny de revers	Catàleg
9.6	Ma	Lr	BH-ESH7
9.7	Na	Lr	BH-ESH7a
9.8	Oa	Mr	Inèdita

10.- La Mantilla Sevillana

Ubicació: Petritxol (17).

Cronologia dels gitons: 1926-1929.

Tipus d'establiment: roba de dol.

Història: la Mantilla Sevillana fou un establiment inaugurat el 4 de novembre de 1926 pel francès M. P. Gilbergiens. Es tractava d'un fabricant de Calais que va muntar una botiga especialitzada en el dol a Barcelona, a la mateixa adreça on estava "La Villa d'Ubrique" (núm. 9), la sucursal del negoci de marroquineria de la Casa Perelló (n. 8). Aquest negoci luctuós tingué una vida curta, ja que el local es va traspassar l'any 1929.

Característiques: les peces són semblants a les dels establiments "Casa Perelló" i "La Villa d'Ubrique". Cantell estriat.

a/ La Hispània republicana ajaguda, sostenint una branca de llorer que tapa parcialment la llegenda en dues línies de lectura interna C LA MANTILLA SEVILLANA / PETRITXOL 17; a sota, llegenda de lectura externa ∪ BARCELONA.

r/ Al mig, VELOS / MANTILLAS / TULES en tres línies, la primera centrada i les altres dues alineades a l'esquerra, a sobre un ornament; al voltant, llegenda de lectura interna ∩ MANTONES DE MANILA; a sota, llegenda de lectura externa ∪ LUTOS, alineada a la dreta.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
10	Alumini	1,0 g	21 mm	Inèdita

x2

Publicitat impresa a *La Vanguardia*, a l'època de la inauguració del local.

11.- Manuel Sorolla

Ubicació: Riera del Pi –actual carrer Cardenal Casañas– (4), i després Portaferriassa (16).

Cronologia dels gitons: 1890-1895.

Tipus d'establiment: camiseria.

Història: cap el 1890, Manuel Sorolla, que era reputat com a “antic industrial”, dirigia un establiment al carrer Riera del Pi. A la publicitat escrita del seu negoci anunciava la venda de camises, corbates, samarretes, pijames, mitjons i mitges. El 18 de setembre de 1892 va traslladar tot el seu material a uns grans magatzems que tenia al carrer de la Portaferriassa i va deixar el local de Riera del Pi.

Gravador: Jacint Morató.

11.1

11.2

anvers 1/ Retrat reial d'Alfons XII a la dreta; al voltant, llegenda \odot PUERTA · FERRISA. 16 ★ RIERA DEL PINO. 4 \cup ★ M. SOROLLA ★; al clatell del retrat, signatura en lletres petites \subset J.MORATÓ.R

o bé

anvers 2/ Retrat reial d'Alfons XII a la dreta, al voltant, llegenda que s'inicia a les 7 h \subset M. SOROLLA, entre dues estrelles de cinc puntes, i que continua \supset 16 - PUERTA=FERRISA - 16. Al clatell del retrat, signatura horitzontal en tres línies i lletres petites J. / MORATÓ / R.

revers comú/ Camisa plegada, dins orla de punts, al voltant llegenda \odot • CAMISAS \odot MEDIDA - JERSEYS - CONFECCIONES · GÈNEROS · DE · PUNTO · Y · CORBATAS •, i estrella de cinc puntes.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs	Anvers	Data
11.1	Bronze	4,9 g	23,50 mm	BH-ESJ53	1	1890-1892
11.2	Bronze	4,6 g	23,50 mm	BH-ESJ52	2	1892-1895

11.1 (x2)

11.2 (x2)

CAMISERÍA Y GÉNEROS DE PUNTO
M. SOROLLA
 16, Puerta Ferrisa, 16
OCASIÓN
Guantes de seda é hilo, desde 1 peseta
 Medias y Calcofines negro sólido, que no ensucia el pié
 Precioso surtido en pañuelos de seda é hilo dobladillados y bordados
 Novedad en Corbatas de todas formas y clases.
 Camisas especiales vistas hilo, á 800 pesetas una.
 Confeciones para Señora con buenos bordados
 Omisias á medida y para viaje, Guellos y Puños.
Casa única en Jerseys
 Todos los géneros á precios de fábrica
PRECIO FIJO

Font: *La Vanguardia* 27-7-1895.

12.1 (x2)

12.2 (x2)

12.- Antiga Casa Josep Bigas

Ubicació: Avellà (1).

Cronologia dels gitons: 1888-1910.

Tipus d'establiment: comerç de teixits.

Història: el 1888 Josep Bigas i Montills tenia una botiga de roba, especialitzada en sedes i llanes, al carrer Avellana (6), que posteriorment traslladà al carrer Avellà (1), que era la continuació del mateix carrer que seria eliminat anys després arran de la reforma de la part central de la Via Laietana. El 1902, el negoci el portava la seva vídua.

12.1

12.2

anvers comú/ Al centre, dins orla lineal, llegenda horitzontal en dues línies ANTI-GUA / CASA, sobre un ornament en forma d'hèlix horitzontal; al voltant, llegenda de lectura interna \cap NOVEDADES PARA SEÑORA; a sota, llegenda de lectura externa \cup J. BIGAS entre dues estrelles de cinc puntes.

revers 1/ Al centre, dins orla lineal, llegenda horitzontal AVELLÀ 1., sobre un ornament en forma d'hèlix horitzontal; al voltant, llegenda de lectura interna \cap VALOR DE 1. Á 25. PESETAS, a sota, llegenda de lectura externa \cup BARCELONA entre dues estrelles de cinc puntes.

o bé

revers 2/ Al centre, dins orla lineal, llegenda semicircular \cap VALOR DE 1 Á 25 PTAS, ornament, i llegenda horitzontal AVELLÀ 1.; al voltant, llegenda de lectura interna \cap SEDERIA Y LANERIA, a sota, llegenda de lectura externa \cup BARCELONA entre dues estrelles de cinc puntes.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs	Tipus de revers
12.1	Llautó	4,5 g	24 mm	Inèdita	Revers 1
12.2	Llautó	4,5 g	24 mm	Inèdita	Revers 2

13.- Manuel Comes

Ubicació: desconeguda.

Cronologia dels gitons: 1850-1885.

Tipus d'establiment: fàbrica de barrets.

Història: no he trobat informació sobre aquest fabricant de barrets de copa alta, que podria haver estat actiu abans de 1885. El seu gitó propagandístic difereix de la resta pel seu estil antic.

Característiques: aquest gitó ha estat incorporat al catàleg de manera dubitativa, atès que podria no ser exclusivament publicitari i servir per alguna funció desconeguda.

a/ Al mig, un barret de copa alta dins orla lineal; al voltant, llegenda circular ∩* MANUEL COMES * ∪ BARCELONA.

r/ Llegenda circular ∩ + MANUFACTURA + ∪ SOMBREROS, que es completa amb la paraula DE, situada al centre del camp, escrita més gran i adornada, dins orla lineal.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
13	Coure o bronze	--	32 mm	Inèdita

x2

14.- Casademunt i Dalmases

Ubicació: Plaça de l'Àngel (11) amb Jaume I (19).

Cronologia dels gitons: 1888-1897.

Tipus d'establiment: comerç de teixits.

Història: es conserva publicitat antiga de la mateixa casa amb un tercer associat: Casademunt, Torrabadell i Dalmases. El negoci va canviar de nom l'any 1897, i es va passar a dir "Extra Baratura - Antigua Casa Casademunt".

Cantell: estriat.

Característiques: el tipus d'anvers imita una moneda de 8 rals d'argent de 1771, de la seca de Mèxic, anomenada "pes fort" a l'època, i "columnari" actualment.

a/ Reproducció de l'anvers de la moneda de 8 rals d'argent de Mèxic de l'any 1771: /

r/ A la part superior, en sis línies, inscripció ↷ GRAN ALMACEN / → DE / SEDERIAS / LANERIAS Y NOVEDADES / DE / CASADEMUNT Y DALMASES; a la part inferior, separada per una sanefa decorativa, inscripció en tres línies → PLAZA DEL ANGEL, 11 / Y JAIME Iº 19 / ↷ BARCELONA.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
14	Llautó platejat	26,6 g	41 mm	BH-HSD24

15.- Suñer i Brosa

Ubicació: Boqueria (43).

Cronologia dels gitons: 1888-1893.

Tipus d'establiment: comerç de teixits.

Història: l'establiment de Suñer i Brosa estava operatiu, com a mínim, entre 1877 i 1888, i era especialitzat en articles de dol, de senyora i vetesifils.

Publicitat impresa de l'any 1877

a/ Al mig, inscripció en dues línies 43 / BOQUERIA, a sobre d'una sanefa decorativa; al voltant, llegenda circular ◡ ❁ SUÑER Y BROSА ❁ ◡ BARCELONA.

r/ Al mig, inscripció en quatre línies GRAN / SURTIDO / NOVEDADES / ·❁·; al voltant, corona de fulles de roure.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
15	Llautó	11,36 g	37 mm	Inèdita

16.- Fèlix Brosa

Ubicació: Ferran (44-46).

Cronologia dels gitons: 1892-1905.

Tipus d'establiment: comerç de teixits.

Història: Fèlix Brosa s'establí primer al Carrer del Call (11), l'any 1882. També es dedicava a la moda femenina, com l'establiment homònim de Suñer i Brosa. La figura de Cristòfol Colom situa la producció de la fitxa cap a l'any 1892, probablement coincidint amb el canvi de seu. L'establiment, situat al costat de la quincalleria de Sureda i Cia, continuà en actiu fins a la dècada dels anys deu del segle XX.

Publicitat impresa de l'any 1905.

a/ Bust de Cristòfol Colom, de front lleugerament girat a la dreta, que du un barret i una medalla al coll; als costats inscripcions horitzontals 1435 - 1506; al voltant, del conjunt llegenda en francès \curvearrowright CHRISTOPHE - COLOMB.

r/ Al mig, petita flor de quatre pètals; a dalt llegenda \curvearrowright FÉLIX BROSÀ; a sota, inscripció \rightarrow BARCELONA a sobre d'un traç decoratiu.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
16	Llautó	9,1 g	35 mm	Crus-860

17.- La Corbatinera

Ubicació: Escudellers (60).

Cronologia dels gitons: 1888-1900.

Tipus d'establiment: venda de corbates.

Història: Jaume Dalmases era el propietari de *La Corbatinera*, la botiga de corbates més publicitada de finals del segle XIX a Barcelona. L'anunci de novetats en corbates apareixia sovint a la premsa o es lliurava en mà mitjançant acolorits fulletons impresos, com a mínim entre 1876 i 1920, especialment poc abans del 19 de març de cada any, festivitat de sant Josep i dia del pare. Era característic l'anunci del ventall de preus de les seves corbates: primer, des de mig ral fins a 50 rals (1876), després fins a 70 rals, i finalment des de 75 cèntims fins a 20 pessetes (1919).

a/ Home jove emprovant-se una corbata davant un mirall que hi ha a l'esquerra; a la dreta, una cadira amb un barret a sobre, tot dins orla lineal; al voltant, llegenda \odot LA CORBATINERA ESCUDILLERS 60 entre dues estrelles de cinc puntes; a sota, llegenda \cup BARCELONA.

r/ Corbata de llaç sobre inscripció DE $\frac{1}{2}$ R^L, tot dins orla lineal; al voltant, llegenda \odot ESPECIALIDAD EN CORBATAS entre dues estrelles de cinc puntes; a sota, inscripció \cup HASTA 70 estrella de cinc puntes, (17.1), o \cup HASTA 70 sense cap estrella addicional (17.2 i 17.3).

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs	Varietat
17.1	Llautó	4,6 g	25 mm	LL-1057	Dues estrelles
17.2	Llautó	--	25 mm	Inèdita	Una estrella
17.3	Llautó daurat	--	25 mm	Inèdita	Una estrella

18.- Sargatal i Boxó

Ubicació: Ferran (14).

Cronologia dels gitons: 1860-1880.

Tipus d'establiment: comerç de teixits.

Història: es tracta d'una botiga de roba, molt antiga, documentada l'any 1860.

Característiques: són peces amb forma decagonal.

x2

a/ Al mig, inscripció BARCELONA; al voltant, llegenda circular ∩ SARGATAL Y BOXO ∩ CALLE FERNANDO 7.º N.º 14

r/ Al voltant, llegenda semicircular ∩ ALMACEN DE NOVEDADES; al mig, en dues línies, PARA / SEÑORA

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
18	Llautó	--	23,5 mm	Inèdita

UNA SEÑORA PERDIO EL DIA 5 DEL CORRIENTE por una de las calles de esta ciudad un billete del Banco de S. Fernando del valor de quinientos reales vellon. Se suplica a la persona que lo hubiese encontrado se sirva devolverlo en la tienda de los señores Sargatal y Boxó, calle de Fernando VII, n. 14, donde además de las gracias se le dará una gratificación.

Anunci particular aparegut al *Diari de Barcelona* (11/03/1860).

19.- Joan i Josep Bertrand

Ubicació: Diputació (235-237).

Cronologia dels gitons: 1905-1910.

Tipus d'establiment: comerç de teixits.

Història: Manuel Bertrand i Cortale fou un francès instal·lat a Catalunya que obrí el seu primer establiment tèxtil a Molins de Rei cap el 1847. Els seus fills Joan i Josep s'incorporaren al negoci, que l'any 1889 passà a anomenar-se "J. i J. Bertrand". Joan i Josep afegiren una tercera fàbrica tèxtil a Vila-rodona (Alt Camp) a les dues que ja tenien a Rubí i a Sant Feliu de Llobregat; i una quarta a Barcelona, al carrer de Santaló (149), de Sant Gervasi. El despatx central era a Barcelona, inicialment al carrer de Mendizábal (7) i, a partir de principis de segle, a les anomenades Cases Josep Bertrand, construïdes entre 1901 i 1905 per l'arquitecte Enric Sagnier, que ocupen el xamfrà dels carrers Balmes (44 a 50) amb Diputació (235). Josep Bertrand va morir el 1910 i l'empresa quedà en mans del seu germà Joan Bertrand i Salsas, qui impulsà una expansió del negoci, afavorida per uns anys de fort creixement del sector tèxtil gràcies a la guerra europea. El producte central de la casa eren les panes, però al seu catàleg s'oferien estampats, mocadors —de cotó, fil i seda—, mantes de cotó, llenceria, teixits per a camises, etc.

Fabricant: Feu (Barcelona).

19.2

a/ Quadruple façana d'edifici de quatre plantes; a dalt inscripció en dues línies \curvearrowright ALMACENES / \rightarrow DE; a sota llegenda \cup J. Y J. BERTRAND; a la dreta, signatura en lletres petites \curvearrowright BARNA; a l'esquerra altra signatura \curvearrowleft FEU.

r/ Llegenda en deu línies horitzontals ALMACENES / DE / J. Y J. BERTRAND / DIPUTACION / 235-237 / ENTRE RAMBLA / DE / CATALUÑA / Y / BALMES.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
19.1	Llautó daurat	37,6 g	43 mm	Crus-949
19.2	Coure	37,3 g	43 mm	Inèdita

VISTA PARCIAL DE LOS ALMACENES DE VENTA

JUAN BERTRAND - Diputación, 235 - BARCELONA

PANAS

Fabricación esmerada, colores sólidos, clases garantidas por distintivo patentado desde 1886, orillo bordado á cadeneta cuyo hilo se puede quitar con la misma facilidad que al aplicarlo. Desconfiar de las imitaciones estudiadas para confusión del consumidor, que confirman su credito legítimo y creciente.

Pañuelos seda, algodón, hilo; Corbatería; Camisería; Forrería; Mantas algodón, lana; Tapabocas

Fábricas en San Feliu de Llobregat, Rubí, Vilarrodona y Barcelona

VISTA PARCIAL DEL DEPÓSITO EN LOS SÓTANOS DE LOS ALMACENES

Publicitat dels Grans Magatzems Bertrand posterior a 1910, quan el negoci ja anava a nom únicament de Joan Bertrand.

20.- Gran Bazar de Sastreria

Ubicació: Passatge del Rellotge i carrer Escudellers.

Cronologia dels gitons: 1888-1900.

Tipus d'establiment: comerç de teixits.

Història: amb el mateix nom de “*Gran Bazar de Sastreria*” es van promocionar diversos establiments a Barcelona al llarg dels segles XIX i XX. Aquest estava situat al Passatge del Relotge, del qual n’he parlat anteriorment (vegeu la peça núm. 4). La similitud morfològica de les dues fitxes conegudes del Passatge sembla indicar que van ser fabricades a la mateixa època, poc abans del canvi de segle, just abans del declivi del centre comercial.

Característiques: les peces donaven dret, als clients que les lliuressin, a un descompte de 5 pessetes per cada 100 pessetes de compra.

a/ Al mig, dins una orla lineal, tisores i compàs capiculats i encreuats; al voltant, llegenda GRAN BAZAR DE SASTRERIA PASAJE DEL RELOJ Y ESCUDILLERS; a sota, estrella de sis puntes.

r/ Al mig, inscripció horitzontal PRECIO FIJO, situada sota estrella de sis puntes i llegenda ∩ CENTO DE MODAS damunt d’una altra estrella de sis puntes i llegenda ∪ BARCELONA; al voltant de tot el conjunt, llegenda ∩ VALE POR 5 P^{AS} SOBRE CADA VENTA QUE PASE DE 100 P^{AS} acabada amb una estrella de sis puntes.

	Metall	Pes	Ø	Cantell	Catàlegs
20	Llautó niquelat	13,90 g	33 mm	Estriat	Inèdita

21.- Joan Teixidor

Ubicació: Sant Pere Més Baix (10).

Cronologia dels gitons: 1891-1910.

Tipus d'establiment: fàbrica de teixits.

Història: Joan Teixidor fabricava teixits i s'especialitzà en folres de cotó. L'any 1891 tenia la seu al núm. 53 del carrer Sant Pere Més Baix. Posteriorment es traslladà al núm. 10 del mateix carrer.

Observacions: es conserven els encunys que es van fer servir per fabricar aquests gitons (vegeu p. 44).

a/ Al centre, dins orla lineal, operació comptable en cinc línies, la darrera de les quals és a sota una línia horitzontal: Á °40 M/ / LA ½: 20 / 20 / 20 / SON 622#; al voltant, llegenda ∩ * JUAN TEIXIDOR * ∩ FÁBRICA DE VARIOS TEJIDOS.

r/ Al centre, dins orla lineal, operació comptable en quatre línies, la segona i la darrera de les quals són a sota una línia horitzontal: Á °622# / LA ½: 311 / 1/7 89 / SON 400 M/; al voltant, llegenda ∩ CALLE BAJA SAN PEDRO NRO 10 ∩ * BARCELONA *.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
21	Llautó	3,5 g	26 mm	Inèdita

x2

Marca de fàbrica de Joan Teixidor.

22.- Acadèmia Jovani

Ubicació: Rambla de les Flors (7, 4rt).

Cronologia dels gitons: 1890.

Tipus d'establiment: acadèmia de sastreria.

Història: entre 1895 i 1904, l'Acadèmia Jovani ensenyava l'ofici de sastre en horari vespertí. Andrés Jovani era autor d'un mètode que, a més d'explicar-lo en el seu local, també el publicava en fascicles que es venien per subscripció a la llibreria de Francesc Puig. L'obra impresa anava il·lustrada amb 150 gravats i costava una pesseta per lliurament setmanal.

a/ Al mig, inscripció horitzontal en dues línies MÈTODO / JOVANI a sobre d'una flor esquemàtica de vuit pètals acostada de dos elements vegetals; al voltant, llegenda ◯ ❁ ACADEMIA DE CORTE ❁; a sota, inscripció ∪ RAMBLA FLORES . 7 . 4o.

r/ Al mig, inscripció horitzontal en quatre línies EN / CURVAS / PARA LOS / SASTRES a sobre d'un traç decoratiu; al voltant, llegenda ◯ ❁ PRIVILEGIO DE INVENCION ❁; a sota, inscripció ∪ 1890.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
22	Llautó	4,9 g	27 mm	Crus-814

x2

23.- Mètode Martí

Ubicació: Passeig de Gràcia, 42.

Cronologia dels gitons: 1896-1920.

Tipus d'establiment: sastreria.

Història: el “Mètode Martí” de confecció va ser creat per Carme Martí i Riera (Sant Quirze del Besòs, 1872-Sant Vicenç de Montalt, 1949). Es tractava del primer sistema mundial per a tallar roba de vestir utilitzant patrons. El mètode fou publicat per primera vegada l'any 1896 amb el títol “*El Corte Parisièn y Sistema martí*”, i l'any 1967 arribà a la 87a edició. Paral·lelament, Carme Martí fundà un Institut de Tall i Confecció a Barcelona que aviat es multiplicà per tota Espanya i l'Amèrica Llatina. El mètode Martí fou premiat en algunes exposicions internacionals d'alta costura. La medalla publicitària fou encunyada per commemorar un d'aquests èxits a París, probablement el de l'any 1920. L'institut continua impartint cursos de formació i editant llibres actualitzats del Sistema Martí a Barcelona.

Característiques: les llegendes estan escrites en francès, però contenen dues faltes d'ortografia que delaten la procedència no francesa. En lloc de “*internationale*”, hauria de dir “*international*”; i en lloc de dir “*au art*”, hauria de dir “*à l'art*”.

Carme Martí Riera, fundadora del Mètode Martí (<http://www.sistemamarti.net>).

a/ Al mig, orla central formada per dues línies; a la part superior, unes tisores, un llibre, un escaire, un regle i una cinta mètrica, sobreposats; a sota del conjunt, inscripció RECOMPENSE AU ART entre dos grups de dues línies que connecten amb la línia interior de l'orla central; a l'exterior, llegenda \odot CONCOURS INTERNATIONALE DE COUPE ★ SOUS LA MODE PARISIENNE ★.

r/ Al mig, inscripció horitzontal en tres línies MÉTHODE / PARISIEN (en cursiva) / MARTÍ; al voltant, sanefa decorativa.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
23.1	Llautó niquelat	20 g	37 mm	Inèdita
23.2	Coure pavonat	- -	37 mm	Inèdita

24.- Bazar de la Enseñanza

Ubicació: Ferran (36).

Cronologia dels gitons: 1888-1899.

Tipus d'establiment: papereria i objectes d'escriptori.

Història: el *Bazar de la Enseñanza* era una papereria i magatzem d'objectes d'escriptori i oficina que mantingué un alt perfil publicitari, no només anunciant-se a través de la premsa i de les fitxes metàl·liques, sinó també aollint exposicions d'obres artístiques o artesanals i projectes d'interès ciutadà en forma de plànols o de maquetes. El seu local del carrer Ferran feia xamfrà amb el passatge del Crèdit. La raó social del negoci es deia Prats i Cia. Un dels socis fou Manuel Prats, que va morir el 1883. Un altre, Andreu Prats, de Palamós, va morir el 1899. L'establiment estava actiu, al menys, entre 1882 i 1900.

a/ Retrat reial d'Alfons XIII (anomenat *pelón*) a l'esquerra, a dalt, amb llegenda ⤴ BAZAR DE LA ENSEÑANZA entre dues estrelles de cinc puntes; a baix, amb llegenda ⤵ ARTICULOS PARA ESCRITORIO.

r/ Escut reial tal com apareix a les monedes d'or de 20 i 25 pessetes de l'època; al voltant, llegenda ⤴ FERNANDO VII No 36 BARCELONA.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
24	Bronze	4,6 g	24 mm	BH-ESN4

x2

25.- Estamperia Bañeres

Ubicació: Plaça Sant Jaume (6).

Cronologia dels gitons: 1903-1931.

Tipus d'establiment: estamperia.

Història: l'Estamperia Bañeres es fundà el 1863. Durant dècades fabricà estampes religioses al carrer Llibreteria (10-12, i després 2-4). El 1919, tenia oberta una botiga al públic a la plaça Sant Jaume (6), i el negoci el signava R. Feliu, vídua del fundador. La firma fou adquirida després de la guerra per Molina i Bassols.

x2

a/ Retrat d'Alfons XIII de cadet; al voltant, llegenda Ⓒ ALFONSO XIII REY Ⓓ DE ESPAÑA.

r/ Al centre, inscripció en tres línies PLAZA / SAN JAIME / -6-, sota un guarniment vegetal; al voltant, llegenda Ⓔ ESTAMPERIA BAÑERES Ⓢ * BARCELONA *.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
25	Alumini	--	21 mm	Inèdita

Frontal de factura dels anys trenta del segle XX.

26.- Germans Sala

Ubicació: Balmes 31-33.

Cronologia dels gitons: 1882-1900.

Tipus d'establiment: medallistes, artistes del metall i dels esmalts.

Història: els Sala eren tres germans dedicats a l'escultura, els esmalts i les medalles. Francesc Sala i Sànchez establí a Madrid la seva fàbrica de bijuteria i esmalts, on produí també medalles, condecoracions i bronzes artístics. Tornà definitivament a Barcelona el 1882. Participà en exposicions des del 1864 i alguna de les seves obres fou adquirida pel Museu de Belles Arts. Els germans anomenats a les medalles podrien ser Maximí Sala i/o Frederic Sala. El primer va ser un escultor que es va especialitzar en imatgeria religiosa i va enllestir nombroses obres en diverses esglésies de la ciutat comtal. El segon fou un artista especialitzat en fer esmalts, medalles i escultures metàl·liques. El 17 de juny de 1896, Frederic va rebre una medalla de primera classe a la tercera Exposició de Belles Arts i Indústries Artístiques. Durant l'exposició del 1888, els germans Sala estaven establerts en un gran taller al carrer Balmes (31 i 33). Vuit anys després, Francesc Sala estava establert al carrer Aragó (273). Es coneixen medalles catalanes signades amb "Sala" o "F. Sala" fins l'any 1900.

Observacions: l'anvers de la medalla és el mateix que el revers d'una altra feta l'any 1878 a l'Exposició Universal de París. Francesc Sala encunyà dues medalles publicitàries a Madrid, probablement arran de la seva participació a l'Exposició de París de 1878 (vegeu núm. 58). Les fitxes barcelonines i madrilenyes reproduïxen el mateix anvers.

26.1

x2

26.2

x2

a/ Al centre, representació femenina d'Espanya amb casc de Pal·les mirant a l'esquerra, asseguda sobre un lleó, recolzant el braç esquerre sobre un escut d'Espanya i allargant la mà dreta amb una branca de llorer; al fons, temple clàssic hexàstil; a la seva esquena, el mar, les columnes d'Hèrcules, dos mons i una branca d'olivera; davant seu, diversos símbols representant l'art, la ciència, la indústria i el comerç; en el pla més allunyat, un vaixell navegant pel mar; a sota del conjunt, signatura horitzontal F · SALA · MADRID. Al voltant, inscripció dins d'orla tramada \cap PROTECCION AL TRABAJO NACIONAL \cup ★ ESPAÑA ★.

r/ A la part central, en dues línies horitzontals, SALA / HERMANOS; just a sota, separada per una estrella (o per un guarniment lineal), inscripció \cup BARCELONA; al voltant del conjunt, inscripció \cap CENTRO ARTISTICO \cup ★ BALMES 31 y 33 ★, que pot anar (26.1) o no (26.2) dins d'una orla elevada i tramada.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs	Varietat
26.1	Llautó	--	22,50 mm	Inèdita	Estrella al revers
26.2	Llautó	--	22,50 mm	Inèdita	Sense estrella. Encuny diferent

27.- Esteve Sala

Ubicació: Freser (162) –al Camp de l’Arpa.

Cronologia dels gitons: 1921.

Tipus d’establiment: medalles i objectes religiosos.

Història: Esteve Sala era un enginyer que dirigia un taller de foneria de metalls i de fabricació de rosaris, medalles religioses i insígnies que, l’any 1908, estava situat al carrer de Còrsega (237) i, el 1911, a la Gran Via (567). Posteriorment, abans de 1916, es traslladà als tallers definitius del carrer Fresser (162). El negoci s’exposà a la Fira de Mostres de Barcelona de l’any 1921, que tingué lloc al desaparegut Palau de les Belles Arts (cantonada del passeig de Companys amb el passeig de Pujades). La mostra publicitària que es va repartir a l’exposició consistia en una medalla religiosa encunyada que du l’adreça i el nom del propietari del negoci: E. Sala. El maig de 1922, Sala buscava un expert en cel·luloide per al negoci, però poc després, el mes de novembre de 1923, el local estava en lloguer.

a/ Al mig, dins orla lineal, figura de Jesucrist en pla mitjà, sostenint i assenyalant el Sagrat Cor; al voltant, llegenda \odot S. C. DE JESÚS TEN PIEDAD DE MI; a sota, estrella de sis puntes.

r/ Al mig, dins orla lineal, inscripció en tres línies E. SALA / FRESSER, 162 / BARCELONA; al voltant, llegenda \odot FERIA DE MUESTRAS DE BARCELONA entre dues estrelles de cinc puntes; a sota, llegenda \smile ABRIL-1921.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
27	Alumini	--	26 mm	Inèdita

Marca de Fàbrica d’Esteve Sala (1916).

28.- Tallers Vallmitjana

Ubicació: Llibreteria (17) –la botiga–, i Sant Antoni (4) (a Gràcia, actualment c/ Astúries) –els tallers.

Cronologia dels gitons: 1903-1904.

Tipus d'establiment: Objectes religiosos i medalles.

Història: Frederic Vallmitjana començà a dedicar-se a la fabricació de medalles i objectes religiosos l'any 1873, al carrer Graciamat (6). El negoci fou continuat per una nissaga familiar que el convertí en un dels més importants de Barcelona del seu ram. A la segona generació, Juli Vallmitjana i Colomines (Barcelona, 1873-1937) fou el creador de les medalles monetiformes de la Unió Catalanista (1900), les medalles de la Guerra del Marroc (1909), la “Medalla Militar d'Àfrica” (1915), la Medalla del centenari del setge de Tarragona (1911), o la medalla dels voluntaris Catalans a la Primera Guerra Mundial (1918). El 1903, la casa va obrir un efímer despatx al carrer de la Llibreteria i es traslladà definitivament a Gràcia, des d'on ha continuat gravant medalles, fins fa pocs anys.

x2

a/ Figura de la Puríssima Cencepció, nimbada, sense corona, amb les mans juntes, sostinguda per tres àngels.

r/ Inscripció central en quatre línies horitzontals VALLMITJANA / DESPACHO: LIBRETERIA, 17 / F^{CA} / S. ANTONIO, 4; al voltant, llegenda ∩ TALLERES ∪ GRACIA - BARCELONA.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
28	Llautó	4,10 g	22,50 mm	AN48-8

29.- Rafel Morató i Sauleda

Cronologia dels gitons: 1888-1889.

Tipus d'establiment: productes colonials.

Història: Rafel Morató i Sauleda (†1909) era un indià, majorista de productes colonials amb interessos en els sectors tèxtil i navilier, que construí un pròsper negoci familiar que ha perdurat generacions. Per posar un exemple, Morató va comprar, l'any 1901, els carismàtics Porxos d'en Xifré. Una sentència del Tribunal Suprem de Madrid del 21 de novembre de 1885 li donà definitivament la raó en front dels dos empleats, Víctor Canivell i Esteve Dresaire, que el denunciaren per incompliment de contracte en no voler-los traspassar la direcció del seu negoci. Per a commemorar aquest fet, i segurament per a apaivagar els rumors que corrien sobre aquesta qüestió, Rafael Morató va fer fabricar i distribuir aquesta peça propagandística tan singular. El gitó es va fabricar l'any 1888 o posteriorment, atès que du el retrat d'Alfons XIII anomenat "*pelón*", utilitzat a les monedes des d'aquell any.

a/ Retrat reial d'Alfons XIII (anomenat *pelón*) a l'esquerra, amb llegenda \odot CANIVELL Y DESAIRE CONTRA RAFAEL MORATO. BARCELONA i estrella de cinc puntes.

r/ Escut reial tal com apareix a les monedes d'or de 20 i 25 pessetes de l'època, al voltant, llegenda \odot T. SUPREMO SENTENCIA 132 DEL 21. NOBRE. 1885.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
29	Bronze	4,7 g	24 mm	Crus-725 / BH-ESN7

30.- Xocolateria Juncosa (i establiments associats)

Ubicació: : Ferran (10) –el dipòsit principal.

Tipus d'establiment: xocolateria.

Establiments associats:

Quincalleria, al carrer Ferran (44).

Corbatineria, al carrer Pelai (48) i a la rambla dels Estudis (8).

Ferreteria Sistach Ribas, al carrer d'Escudellers (27).

“Cristal Loza Porcelana”, a la plaça de Santa Anna –actualment Portal de l'Àngel– (7).

Perfumeria Vives, al Passatge Bacardí.

Barrets de senyora *La Infantil*, al carrer Avinyó (4).

Mobles Francesch, al carrer Hospital (101).

Colmado Felius, al carrer de la Porta Ferrissa (1).

Sabates Vidal, al carrer Ample (28).

Cronologia del gitó: 1896.

Història: Oleguer Juncosa fundà la fàbrica de xocolata l'any 1837, al carrer Ferran (10). Els seus descendents inauguraren una fàbrica al carrer Major de Gràcia (2 i 4) l'any 1882, però mantingueren la botiga del carrer Ferran i una sucursal al passeig de Gràcia (60) fins tombar de segle. Durant dècades, competí amb la casa Ametller en la lluita per convertir-se en la principal fàbrica de xocolata de Catalunya. El 1908, el negoci cessà i la fàbrica fou enderrocada per a construir-hi la Casa Fuster, que actualment tanca els jardinetes de Gràcia.

Els establiments associats abasten una gran varietat de productes a la venda, sense repetir activitats econòmiques que provoquessin competència entre ells. Tampoc no es van triar per la seva proximitat a la casa Juncosa, ja que es localitzen en punts distants del plànol barceloní, des del carrer Pelai fins al carrer Ample.

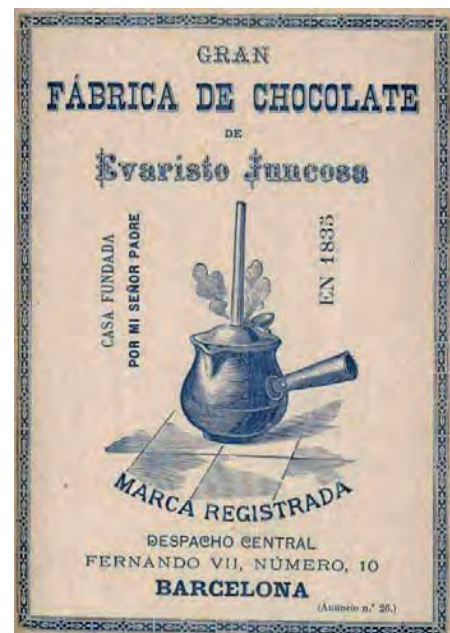
Característiques: la peça ofería al seu posseïdor un descompte de 50 cèntims (2 rals) per cada compra pel valor de 5 pessetes en qualsevol establiment associat a la Xocolateria Juncosa. Altres gitons similars, que duen la marca “Medalla Fin de Siglo”, es van repartir el mateix any anunciant el mateix descompte a diversos establiments a Madrid i Saragossa (vegeu núm. 60).

a/ Inscripció central en cinc línies REGALO / DE LA CASA / A SUS CLIENTES / FERNANDO VII No 10 / ∪ BARCELONA; al voltant, llegenda ∩ ★ CHOCOLATE – JUNCOSA ★ i, ∪ PATENTE DE INVENCION

r/ Inscripció en catorze línies, la primera de les quals és semicircular: ∩ ESTA MEDALLA Y 18 REALES SE ADMITEN POR / → 5 PESETAS / EN LAS COMPRAS QUE SE / HAGAN HASTA FINES 1896 EN LA / QUINCALLERIA: FERNANDO VII 44 / CORBAT^{IA}: PELAYO 48 Y R^A ESTUD^S 8 / FERRET^{IA} SISTACH RIBAS C^{IA} ESCUDILL^S 27 / CRISTAL LOZA PORCELANA 7 PZA STA ANA / PERFUMERIA: VIVES PASAJE BACARDI / SOMBREROS S^{RA}: LA INFANTIL AVIÑÓ 4 / MUEBLES: FRANCESCH HOSPITAL 101 / COLMADO: FELIUS P^{TA} FERRISA 1 / CALZADO: VIDAL ANCHA 28 / ∩ BARCELONA

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
30	Alumini	- -	39 mm	Inèdita

Marques de fàbrica de Xocolates Juncosa (<http://barcelofilia.blogspot.com>).

31.- M. Figuerola Aldroféu

Ubicació: Gran Via de les Corts Catalanes (376) –numeració antiga.

Cronologia dels gitons: 1888-1895.

Tipus d'establiment: alimentació, especialitzat en arròs.

Història: és probable que el protagonista d'aquest gitó fos Miquel Figuerola i Aldrofeu (Barcelona, 1861-1913), que va ser un escriptor que conreà la poesia, el teatre i la narrativa popular i humorística en català i que finalment acabà dedicant-se professionalment a la fotografia d'estudi i per encàrrec, que signava amb l'acrònim "Fialdro". A part d'aquestes activitats, es dedicà també al comerç, segons consta vagament al registre del seu casament, l'any 1885.

31.1

31.2 (a/)

x2

x2

a/ Al mig, dins una orla lineal, inscripció horitzontal en cinc línies DE / M. FIGUEROLA / ALDROFÉU (a sobre una petita ratlla horitzontal) / CORTES / 376; al voltant, llegenda ∩ ARROZ SELECTO entre dues flors de quatre pètals; a sota llegenda ∪ BARCELONA.

r/ Al mig, dins una orla lineal, inscripció horitzontal en set línies SE VENDE / ENVASADO EN / ELEGANTES SAQUITOS / DE UN KILO / DOS KILOS / CINCO KILOS Y / CIEN KILOS; al voltant, llegenda ∩ ARROZ SELECTO entre dues flors de quatre pètals; a sota, llegenda ∪ CORTES 376 - BARCELONA.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs	Observacions
31.1	Bronze	5,3 g	24 mm	Inèdita	
31.2	Bronze	--	24 mm	Inèdita	Encuny diferent d'a/.

32.- Vins, licors i conyac Puigmal

Ubicació: passatge Vieta (9) –actualment desaparegut, a nivell del carrer Àlaba 11–.

Cronologia dels gitons: 1908-1914.

Tipus d'establiment: begudes alcohòliques.

Història: a principis de segle XX, des de Sant Martí de Provençals –població aleshores recentment annexada a Barcelona–, Cosme Puigmal Candal fabricava begudes alcohòliques, com els conyac Puigmal, els anissos *Patria* i Mallorca, el rom *Luna*, i altres vins fins per a l'exportació. Més endavant, també va tractar l'exportació i importació d'olis i conserves. El 1934 era president del Sindicat Oficial de Fabricants Exportadors d'Aiguardents Compostos i Licors de Catalunya.

Gravador: Antoni Parera i Saurina (Barcelona, 1868-1946).

Fabricant: Rodríguez i Cia.

x2

a/ Escena del setge de Saragossa durant la guerra del Francès, obra de l'escultor Antoni Parera. En el camp, inscripció ZARAGOZA; a l'exerg, data 1808; als costats, signatures en lletra molt petita de l'escultor PARERA i el fabricant RODRIGUEZ.

r/ Sobre un fons on sobresurten les quatre barres catalanes, llegenda en nou línies
 ∩ VINOS LICORES / → Y / → COÑACS / • / → C. PUIGMAL / • / → ANÍS PATRIA
 / → RON LUNA / ∩ BARCELONA.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
32	Llautó	6,8 g	24,50 mm	Inèdita

33.- “Licor Crema de Leche”

Ubicació: Diputació (164, 1r-1a).

Cronologia dels gitons: 1907.

Tipus d'establiment: begudes alcohòliques.

Història: Josep Maria Palomeras Mallofré tenia el despatx al carrer Diputació i era el representant del nou *Licor Crema de Leche*, que Joan Camprubí Soler (1875-1922) va patentar l'1 de gener de 1907. D'aquest mateix producte es coneix publicitat impresa en jocs de naips i un verset publicat a La Vanguardia aquell mateix any: “*Del Licor Crema de Leche / Que desde el cielo pidieron / Tan pronto que lo probaron / Bajó a buscar más San Pedro*”.

33.1

33.2

x2

a/ Ampolla de licor; a dalt, llegenda en dues línies \curvearrowright LICOR CREMA DE LECHE / PREMIADO; a baix, llegenda \cup EXPOSICIONES entre dues estrelles de cinc puntes.

r/ Ocell al damunt d'una branca, a sota, fruits i elements vegetals; inscripció MARCA - REGISTRADA als costats del coll de l'ocell; al voltant, llegenda \curvearrowright REPRESENTANTE J. M. PALOMERAS; a sota, inscripció en dues línies DIPUTACION / \cup 164 1o 1a.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
33.1	Bronze	4,7 g	24 mm	Inèdita
33.2	Bronze niquelat	4,7 g	24 mm	Inèdita

34.- Martini & Rossi

Ubicació: rambla Catalunya (67).

Cronologia de les peces: 1932-1935.

Tipus d'establiment: begudes alcohòliques.

Història: la marca Martini & Rossi és originària de Torí (1879), però des de ben aviat establí una planta embotelladora a Barcelona (1893). El modernista i emblemàtic Cafè Torino del passeig de Gràcia, inaugurat el 1902, va ser un projecte de la casa de vermouths. Durant tota la segona República Espanyola, Martini & Rossi va dur a terme una política publicitària consistent en regalar monedes d'or, obsequis i col·leccionables amb premi als consumidors de les seves ampolletes de vermut d'ús individual als bars. Una d'aquestes sèries d'obsequis consistia en unes petites medalles que apareixien en destapar l'ampolla. Les medalles es van fer l'any 1932 per donar la benvinguda a la República; n'hi havia d'argent i d'or, però també de llautó daurat.

Característiques: Totes les peces duen anella. Les d'argent i les d'or tenen punxons que en certifiquen el valor com a obsequi de metall preciós i són d'encunys diferents de revers. Les medalles de llautó semblen pertànyer a una sèrie dels presidents la 1a República Espanyola, però només es coneixen fitxes de tres dels quatre presidents legítims que hi va haver. A tall d'hipòtesi, és possible que la casa Martini & Rossi oferís un premi addicional a qui aconseguís reunir les fitxes dels quatre presidents. Es tracta d'una estratègia comercial que la casa va utilitzar altres cops durant la mateixa dècada. És possible, doncs, que l'extrema raresa d'una de les quatre medalletes fos motivada per l'interès empresarial a dificultar la reunió del joc complet de presidents per part dels consumidors que haguessin acceptat el repte.

Bibliografia: Crusafont (2017).

a/ Figura femenina que personifica la República portant unes balances i una bandera que voleia per darrera seu, als costats 14 – 4-31; al voltant, llegenda circular ◡ CONMEMORACIÓN DE ◩ LA REPÚBLICA ESPAÑOLA.

r/ Marca de Fàbrica de MARTINI / & ROSSI amb l'afegit del mot ◩ OBSEQUIO al semicercle superior; a sota, un punxo d'argenter amb l'escut de Barcelona coronat (un segon punxo amb 70/M en la peça d'or).

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
34.1	Or (.700)	1,0 g	15 mm	AN47-1
34.2	Argent	2,0 g	17 mm	AN47-2

a/ Retrat d'un els quatre presidents de la primera República Espanyola (1873), amb el seu nom i la data de naixement i de defunció.
 r/ Com els anteriors, però sense punxons d'argenter i amb la inscripció ∩ METAL SIMULADO.

	Metall	Pes	Ø	Personatge	Catàleg
34.3	--	--	--	Figueras (1819-1882)	Existència possible
34.4	Llautó daurat	2,5 g	17 mm	Pi i Margall (1824-1901)	AN47-5
34.5	Llautó daurat	2,5 g	17 mm	Salmerón (1838-1908)	AN47-6
34.6	Llautó daurat	2,5 g	17 mm	Castelar (1832-1899)	AN47-7

Campanyes publicitàries de Martini & Rossi involucrant monedes, medalles i gitons. (1930-1932).

35.- Josep Bau, cirurgiaà dentista**Ubicació:** Escudellers (19, Pral.).**Cronologia dels gitons:** 1888.**Tipus d'establiment:** dentista.

Història: Josep Bau fou un cirurgiaà dentista (segons s'anomenava el títol des de 1875) de la Barcelona del segle XIX, germà del també dentista Manuel Bau. El 1854 ajudà com a practicant durant l'epidèmia de còlera. Trenta anys més tard, a l'epidèmia del 1885, va tornar a oferir els seus serveis a la ciutat rebent i operant gratuïtament a les persones necessitades. El 1879 publicà un llibret que es venia als quioscs amb el títol *Tratado de higiene bucal*. L'any 1888, Josep Bau, ajudat per la seva filla Enriqueta, va presentar a l'Exposició Universal de Barcelona una col·lecció de peces anatòmiques i dentadures postisses. Segurament va ser aleshores que va fer fabricar el gitó publicitari.

Gravador: Solà i Camats.**Fabricant:** Castells.

x2

a/ Al mig, una dentadura postissa, al voltant, llegenda ∩ JOSÉ BAU i ∪ CIRUJANO DENTISTA.

r/ Al voltant, llegenda ∩ OPERACIONES Y ESPECIALIDAD EN DENTADURAS. Al centre, inscripció horitzontal ESCUDILLERS 19 PRAL, en mig de ∪ BARCELONA, a sota, i de ∩ GABINETE DE CURACION, a dalt. Un punt entre dos guions sota aquesta darrera inscripció. A les 6 h, element decoratiu en forma de rombe, a sota, S. C, al costat signatura CASTELLS.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
35	Coure	16,4 g	33 mm	Inèdita

36.- Doctor Jaume Queraltó

Ubicació: Diputació 344 (1889-1902) i després, Passeig de Gràcia 56 (des de 1902).

Cronologia dels gitons: 1889-1902.

Tipus d'establiment: metge.

Història: Jaume Queraltó Ros (Sant Andreu de Palomar, 1868-Barcelona, 1932) va ser un metge influent de la seva època, especialitzat en higiene, ginecologia i tuberculosi. Es llicencià l'any 1889. El 1910 organitzà un congrés nacional de la tuberculosi a Barcelona que li ocasionà greus maldecaps. El 1912 va ser condemnat i desterrat per publicar articles injuriosos contra els membres del Patronat de Catalunya per a la Lluita Contra la Tuberculosi, després que aquests li haguessin retret que no permetés utilitzar el català en el congrés. Jaume Queraltó es va presentar a les eleccions a Corts el 1914 i el 1916 com a independent dins de les candidatures de Renovació Republicana i del Bloc Republicà Autonomista, sense èxit.

Observacions: segons López Lluch (1983, p. 430), aquestes fitxes servien per “admetre els clients al consultori, fins a un determinat nombre, i qui no portés el disc ja no podria entrar a la consulta”. Les fitxes del segon tipus estan escrites en català i duen un número contramarcad al mig del revers.

a/ Inscripció central en tres línies horitzontals DEL DR / JAIME / QUERALTÓ; al voltant, llegenda ∩ ★ CONSULTORIO ★; a sota, inscripció ∪ DIPUTACIÓN 344 PRAL.

r/ Part central buida, al voltant, llegenda ∩ ·CONSULTA DE 3 ½ A 6 ½ ·; a sota, inscripció ∪ TELÉFONO 1093.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs	Adreça	Data
36.1	Niquel	5,7 g	25 mm	LL-1061	c/ Diputació	1889-1902

a/ Inscripció central en dues línies horitzontals DEL DR / QUERALTÓ; al voltant, llegenda ∩ ★ CONSULTORI ★; a sota, inscripció ∪ PASSEIG DE GRACIA, 56

r/ Part central buida, al voltant, llegenda Á CONSULTA DE 2 Y ½ A 6; a sota, inscripció ∪ ★ TELEFON 1012 ★

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs	Adreça	Data
36.2	Llautó niquelat	5,1 g	24,50 mm	Inèdita	Passeig de Gràcia	1902

36.1 (x2)

36.2 (x2)

Postal de propaganda electoral en favor del Dr. Queraltó.

37.- (La Creu Blanca), materials per al transport sanitari

Ubicació: Sant Pau (70).

Cronologia dels gitons: 1900-1920.

Tipus d'establiment: materials de transport sanitari i ortopèdia.

Història: aquest establiment ja existia abans de l'any 1905 i compartia interessos i número de carrer amb una farmàcia. Oferia els serveis de trasllat de malalts, conjuntament amb la venda de materials de transport sanitari i ortopèdics que es fabricaven en el mateix local. Una publicitat a la premsa escrita de l'any 1917 és molt semblant a la utilitzada en els gitons metàl·lics.

a/ Al mig, dins una orla lineal, una cadira de tres rodes sota una creu grega sanitària; al voltant, llegenda \bigcirc F^{CA} DE COCHES Y SILLONES PARA ENFERMOS entre dues estrelles de sis puntes, a sota, llegenda \cup S^N PABLO 70.

r/ Al mig, dins una orla lineal, una llitera de malalts sota una creu grega sanitària; al voltant, llegenda \bigcirc PARA TRASLADAR ENFERMOS entre dues estrelles de sis puntes, a sota, llegenda \cup S^N PABLO 70 BARCELONA.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
37	Alumini	4,40 g	37,5 mm	Inèdita

Postal publicitària de la firma.

38.- Licor Brea Múnera

Ubicació: : Escudellers (22).

Cronologia dels gitons: 1892.

Tipus d'establiment: medicaments.

Història: el licor Brea Múnera és un xarop viscos que van inventar els germans Múnera, fabricants de productes farmacèutics vigoritzants. El xarop ja existia el 1878, com ho assegura aquesta falca publicitària a la premsa: “*el 18 de abril, hallándose en Barcelona Mr. Goyot, de París, le invitamos por la prensa periódica á someter su licor con el nuestro ante Academias Barcelona y París, y no aceptó*”. El remei tenia propietats curatives en cas de tos, refredats, mal de gola, herpes, escròfules, debilitat general o reumatisme, i actuava com a purificador i temperador de la sang. Josep Maria Múnera es va fer càrrec del negoci i el 1898 inaugurà una farmàcia-laboratori al passeig de Gràcia (24). Anteriorment, les botelles es venien al carrer Escudellers (22).

a/ Bust i espatlla de Colom, vist d'esquena, amb la cara girada a l'esquerra; al voltant, llegenda ∩ CRISTÓBAL - COLÓN i branca de roure.

r/ Inscripció central en quatre línies ∩ RECUERDO / → DEL 40 / → CENTENARIO / ∪ 1892, dins d'orla de punts; al voltant, llegenda ∩ LICOR BREA MÚNERA entre punts; a sota, llegenda ∪ BARCELONA.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
38	Bronze	4,2 g	23,50 mm	Crus-856

Publicitat del Licor de Brea Múnera en un àlbum de postals de record de la Exposició Universal de 1888.

39.- Pastilles del Dr. Andreu

Ubicació: Rambla Catalunya (66) –la farmàcia–, Folgueroles (819) –el laboratori.

Cronologia dels gitons: 1893-1904.

Tipus d'establiment: farmacèutic.

Història: Salvador Andreu Grau (1841-1928) fou un eminent farmacèutic barceloní que fabricà i comercialitzà productes propis de demanda internacional, que ja l'any 1898 es venien a Lisboa, Manila, l'Havana, Lima, Puerto Rico i Buenos Aires. Entre els productes del seu catàleg, destacaven les pastilles contra la tos i els papers nitrogenats contra l'asma, que són els que apareixen publicitats a les dues fitxes catalogades. El 1989, els Laboratoris Doctor Andreu van ser finalment adquirits pel grup suís Hoffmann-La Roche.

Observacions: la fitxa amb el retrat de Kruger és de probable fabricació barcelonina, però d'ús a Sudamèrica, possiblement a Argentina.

Gravador: l'anvers de la primera peça és de Francesc Sans Castaño (Barcelona, 1868-1937).

Fabricant: Feu (Barcelona).

Bibliografia: <http://www.doctorandreu.com/historia/> (vist abril 2018).

Tipus amb el retrat de Zorrilla (n.1817-d.1893), poeta i dramaturg espanyol

a/ Retrat a l'esquerra, al voltant, llegenda ◊ JOSE ZORRILLA EMINENTE POETA ESPAÑOL entre dues estrelles petites de sis puntes, entre aquestes dues i a sota del retrat, una tercera estrella de sis puntes més gran; sota, el retrat signatura en lletres petites ◊ F. SANS F.

r/ Al mig, la paraula TOS en grans dimensions, formada per lletres ratllades horitzontalment a l'interior, a la part superior, llegenda ◊ REMEDIO · SEGURO · CONTRA · LA entre dues estrelles de sis puntes, a sota, llegenda PASTILLAS DR ANDREU. Signatures FEU i BÑA sota de les estrelles.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
39.1	Llautó	- -	31 mm	Inèdita

**Tipus amb el retrat de Paul Kruger (n.1825-d.1904),
president de la República de Transvaal a Sud-àfrica (1883-1900)**

a/ Retrat de front, al voltant, llegenda ∩ EL HEROE DE TRANSVAL i ∪ KRUGER

r/ El camp dividit en tres parts mitjançant dues línies longitudinals. A dalt, ocupant un 40 % de l'espai, llegendes ∩ PASTILLAS CONTRA LA → TOS (amb lletres de mida gran); al mig, ocupant un 10 % de l'espai, inscripció horitzontal DOCTOR ANDREU; a la meitat inferior, ocupant un 50 % de l'espai, llegenda en tres línies → PAPELES AZOADOS / → CONTRA EL / ∪ ASMA (amb lletres de mida gran) continuada per les signatures ∩ FEU BÑA.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
39.2	Llautó	12,3g	32 mm	Inèdita

A l'esquerra, el Dr. Salvador Andreu i Grau. Retrat de *El restaurador farmacèutic* 15/10/1928. A la dreta, capça metàl·lica de la pasta pectoral del mateix laboratori.

BARCELONA

40.- El Estómago Artificial (J. Uriach & Cia.)

Ubicació: Montcada (20).

Cronologia dels gitons: c.1912-1927.

Tipus d'establiment: farmacèutic.

Història: “*El estómago artificial*”, també anomenat “*Polvos del Dr. Kuntz*”, era un medicament fabricat pels laboratoris J. Uriach & Cía que curava malalties estomacals. Estava compost per pepsina, diastasa, sals de bismut, cocaïna i bicarbonat. L'empresa farmacèutica fou creada el 1891 per Joan Uriach Feliu, el qual ja treballava en el negoci d'adrogueria des del 1838. La companyia disposava inicialment d'un establiment al carrer Montcada (20) i, poc després de 1898, va construir també uns laboratoris, primer a la Barceloneta, i finalment a Sant Martí de Provençals. Gràcies a l'impuls de diverses generacions, la companyia Uriach continua activa amb presència i actuació internacionals, ubicada gairebé en la seva totalitat en una seu central a Palau-Solità i Plegamans.

Característiques: les peces són de fabricació similar als miralls catalogats a l'Annex 1 d'aquest catàleg.

40.1

40.2

a/ Escut d'Espanya, tal com apareix a les monedes de 5 pessetes de 1888 a 1900, al voltant, llegenda ∩ EL ESTOMAGO ARTIFICIAL NO TIENE RIVAL ∪ ★ 5 PESETAS ★

r/ Imatge fotogràfica incrustada i protegida per un vidre que ocupa tota la superfície de la fitxa. La imatge mostra el retrat del rei Alfons XIII sol (41.1) o bé acompanyat del de la seva muller Victòria Eugènia (41.2) i, al voltant, la llegenda ∩ ★ EL ESTÓMAGO ARTIFICIAL ★ ∪ CURA LOS MALES DEL ESTÓMAGO

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs	Varietats
40.1	Alumini	--	37 mm	BH-ESV5	Alfons XIII
40.2	Alumini	--	37 mm	BH-ESV6	Alfons XIII i Victòria Eugènia

41.- Paper de fumar Jaramago de Conrad Valadia

Ubicació: Aribau (166) –la fàbrica–; Sant Pau (1, després 22) –el despatx.

Cronologia dels gitons: 1888-1936.

Tipus d'establiment: paper de fumar.

Història: Conrad Valadia ja feia anys que fabricava diversos tipus de papers abans que el 1883 guanyés un premi a l'exposició regional de València pel seu nou paper de fumar que duia un ingredient especial: el suc d'una planta anomenada *jaramago* en espanyol (*Armoracia rusticana*, o rave picant en català). El paper de fumar es fabricava al carrer Aribau i s'oferia destacant-ne grans propietats: curava ràpidament la tos seca, la ronquera, el mal de gola i qualsevol afecció de les vies respiratòries. Els representants encarregats de comercialitzar el producte van ser, primer, Ramon Aymerich, propietari d'una cereria, i després, Josep Giral, que tenia els seus locals al mateix carrer de Sant Pau. Posteriorment, la fàbrica passà a mans de Miquel y Costas & Miquel S.A.

Característiques: la darrera fitxa ha estat incorporada al catàleg de manera dubitativa, atès que podria no ser exclusivament publicitària i servir per alguna funció desconeguda.

Embolcalls del paper de fumar de Conrad Valadia.

Representant: Ramon Aymerich. c/ Sant Pau (1)

41.2

41.3

41.4

41.5

a/ Al mig, planta amb fulles i flors, a sota, llegenda ∪ SAN PABLO 1 CERERIA. Al voltant, llegendes ∪ PAPEL DE FUMAR DE JARAMAGO i ∪ ★ BARCELONA ★.

r/ Dins una orla vegetal exterior, inscripció horitzontal en deu línies SE / RECOMIENDA / EFICAZMENTE / Á LOS CANTANTES / Y ORADORES / QUE TENGAN CANSADA / Ó DEBILITADA LA VOZ / Á CONSECUENCIA DEL / CANTO / Ó DE LA / PERORACIÓN; a sota, petit element vegetal.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs	Varietats
41.1	Coure	5,7 g	26 mm	Inèdita	Planta amb base
41.2	Llautó	4,7 g	26 mm	Inèdita	Id.
41.3	Coure	- -	26 mm	Inèdita	Planta sense base
41.4	Llautó	4,1 g	26 mm	Inèdita	Id.
41.5	Zinc	3,8 g	26 mm	Inèdita	Id.

41.2 (x2)

41.3a (x2)

Representant: Josep Giralt. c/ Sant Pau (22)

a/ Planta amb fulles i flors, al voltant, llegenda ∩ BARCELONA entre dues estrelles de sis puntes i ∩ SAN PABLO 22.

r/ Inscripció horitzontal en tres línies PAPEL / JARAMAGO / VALADIA.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
41.6	Coure	1,3 g	15mm	Inèdita

a/ Inscripció en set línies: ∩ ALERTA FUMADORES / → EL / PAPEL JARAMAGO / ES EL MEJOR PECTORAL / DEPÓSITO / ∩ S. PABLO 22 / BARCELONA.

r/ Dos cercles concèntrics.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
41.7	Zenc	--	23 mm	Inèdita

42.- Teatre Nuevo Retiro

Ubicació: rambla Catalunya (23, actualment 1).

Cronologia dels gitons: 1889.

Tipus d'establiment: teatre.

Història: el Teatre Nuevo Retiro, conegut també com a Teatre Gyarre, funcionà únicament entre 1889 i 1892, just abans de ser enderrocat i substituït per l'encara existent casa Agustí Marnaut. Oferia espectacles d'òpera i sarsuela i, a la seva recta final, alguna desafortunada actuació amb feres salvatges. La fitxa esmenta l'actuació del tenor còmic català Joan Baptista Rihuet, assidu dels espectacles barcelonins i madrilenys del moment. L'esdeveniment que publicita la fitxa va tenir lloc el dijous, 8 d'agost de 1889. La funció va començar a les 9 del vespre i l'entrada costava 2 rals. El repertori d'aquell dia fou: 1.- *La iluminada*, 2.- *Dos canarios de café*, 3.- *El trovador de Belchite* i 4.- "La extravagancia de espectáculo" *El plato el dia*.

x2

a/ Inscripció irregular en 4 línies horitzontals NUEVO / RETIRO / R. CATALUÑA / N° 25

r/ Inscripció irregular en 4 línies horitzontals DEBUT / TENOR / J * B * / RIUHET.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
42	Llautó	1,7 g	17,50 mm	Inèdita

Situació del teatre *Nuevo Retiro* a la Plaça Catalunya: el petit edifici al mig de la imatge, just al xamfrà entre la plaça i l'inici de la Rambla Catalunya (<http://barcelofilia.blogspot.com/>).

43.- Gran Salón de Peluquería Ideal

Ubicació: Ferran (57, Entl.).

Cronologia dels gitons: 1900-1910.

Tipus d'establiment: perruqueria.

Història: es tracta d'un establiment en funcionament a principis del segle XX.

Característiques: el valor de 10 cèntims és objecte de controvèrsia. Podria tractar-se d'un descompte o, més probablement, d'un control intern del nombre de serveis que efectuava cada treballadora, que es comptabilitzaven a través del nombre de fitxes que rebien de les clientes, les quals, al seu torn, haurien rebut la fitxa a l'exterior com a reclam publicitari.

43.2

a/ Llegendada en sis línies horitzontals ∩ GRAN SALON / → ❁ DE ❁ / PELUQUERIA / ❁ IDEAL ❁ / FERNANDO VII / 57 EIO / BARCELONA.

r/ Dins orla de punts central, inscripció en dues línies horitzontals 10 / CENTIMOS; al voltant de l'orla, llegenda ∩ GRANDES REGALOS DEL SALON DE PELUQUERIA, i inscripció ∪ ·IDÉAL ·.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
43.1	Llautó	8,2 g	31 mm	LL-1059
43.2	Semblant, però amb una contramarca en forma d'X a l'a/.			Inèdita

44.- Brasserie Paris-Murcie

Ubicació: Sant Pau (117).

Cronologia dels gitons: 1884-1892.

Tipus d'establiment: cerveseria.

Història: aquest establiment duia el nom del que alguns consideren la primera iniciativa solidària internacional. L'any 1879, la regió murciana va patir unes inundacions catastròfiques que ocasionaren gran destrucció d'habitatges, terres de conreu, granges i infraestructures, i que causaren la mort de moltes persones i la ruïna d'encara més famílies. La tragèdia fou tan gran que s'iniciaren campanyes solidàries a la premsa que pretenien recollir diners per als damnificats. La campanya arribà a París, on es publicà una capçalera de premsa extraordinària que duia el títol de "París-Murcie" i que fou difosa per tot França i també per Espanya. El propietari de la cerveseria, colpit pels fets, va batejar el seu negoci amb el mateix eslògan. Ara bé, l'encuny d'anvers del gitó du el retrat de Léon Gambetta, i aquesta circumstància apropa la fabricació de la fitxa a poc després de l'any 1882, que és l'any en què el polític republicà caorsenc va morir a l'edat de 44 anys, però no pas abans. Entre 1884 i poc després de 1888, el propietari de la cerveseria que, efectivament, hi havia al carrer de Sant Pau (117), era Camilo Lastre, potser el promotor d'aquest gitó.

Característiques: el gitó utilitza una barreja poc acurada de francès i espanyol, fins al punt de barrejar els dos idiomes en el nom del carrer "Saint Pablo". El mateix retrat de Gambetta apareix en diferents encunyacions de medalles populars de la França de finals del segle XIX.

44

44 x2

a/ Bust a l'esquerra; a sobre, inscripció ↷ LEON GAMBETTA.

r/ Inscripció central en dues línies → SAINT PABLO / 117. Al voltant, llegenda ↷ BRASSERIE PARIS MURCIE, a sota, llegenda de lectura externa ↷ BARCELONA, entre dues roses de cinc pètals.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
44	Llautó	3,6 g	23 mm	Inèdita

MANRESA

46.- Pere Jorba i fills

Ubicació: Plaça Sant Domènec (2) i Born (36.)

Cronologia dels gitons: 1904-1930.

Tipus d'establiment: grans magatzems.

Història: Pere Jorba Gassó (Calaf, 1849-Manresa, 1927) i la seva esposa, Teresa Rius, van obrir diversos establiments a Manresa a partir del 1869. Els Jorba van arribar a controlar fàbriques al Manganell i a Calders (com, per exemple, la Colònia Jorba), i a distribuir electricitat a altres fàbriques d'Artés i Sant Fruitós. L'any 1904, es crearen els grans magatzems, ubicats en el xamfrà entre els carrers Nou i del Born amb la plaça de Sant Domènec. Allà s'hi venia tot tipus de roba a preu fix. El lema de la societat era "*Labor omnia vincit*" ("El treball ho aconsegueix tot"), que s'aplicava per a satisfer els clients, a l'estil dels grans magatzems nord-americans. La Casa Jorba va obrir sucursals a Barcelona i a Brussel·les els anys 1911 i 1919, respectivament. Els magatzems de Barcelona, en constant creixement, van ser finalment traslladats a un edifici de nova creació al portal de l'Àngel, inaugurat el 25 d'octubre de 1926. A Manresa, els magatzems van continuar formant part de la família fins l'any 1971 i cessaren el negoci el 1984.

Altres fitxes: un cop instal·lats a Barcelona, els Magatzems Jorba utilitzaren unes fitxes d'ús intern que seran catalogades en un altre volum. La Casa Jorba de Barcelona també fabricà miralls monetiformes publicitaris (vegeu l'Annex 1) i vals publicitaris (vegeu l'Annex 3).

a/ Retrat reial d'Alfons XIII, anomenat cadet, a l'esquerra; al voltant, llegenda \curvearrowright EQUIPOS NOVIA entre dues estrelles de sis puntes, a sota, \cup DESDE 25 P^{tas}.

r/ Inscripció central en cinc línies horitzontals P. JORBA / E HIJOS / CASA FUNDADA / EN -1869 / PRECIO FIJO., sobre punt amb dues línies als costats; al voltant, llegenda \curvearrowright GRANDES ALMACENES entre dues estrelles de sis puntes; a sota, llegenda \cup MANRESA.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
46	Bronze	5,0 g	24 mm	LL-3159 / BH-ESQ22

x2

Magatzems Jorba, a Manresa. 1904. (<https://www.co-jorba.cat/historia>).

Marca de fàbrica de J. Durà.

REUS

47.- Joaquim Durà

Ubicació: Carrer Major (primer 8, i després 10).

Cronologia dels gitons: 1910-1938.

Tipus d'establiment: marroquineria.

Història: la botiga de bosses, articles de pell i complements de Joaquim Durà tenia fàbrica pròpia. Estava situada al carrer Major de Reus, primer al número 8, als anys vint, i després al número 10.

Característiques: les dos peces tenen el cantell estriat. La més antiga duia una petita anella.

47.1

47.2

a/ Retrat del rei Alfons XIII (anomenat *pelón*) a l'esquerra; al voltant, llegenda de lectura interna \curvearrowright ALFONSO XIII entre dues estrelles de sis puntes, i llegenda de lectura externa \cup FABRICA DE ARTICULOS DE PIEL.

r/ Llegenda horitzontal en tres línies JOAQUIN DURÀ / RÉUS / CALLE MAJOR 8.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs	Data	Observacions
47.1	Llautó	1,5 g	18 mm	Inèdita	1910-1931	Amb anella

a/ Retrat del rei d'Alfons XIII (anomenat *pelón*) a l'esquerra, al voltant llegenda de lectura interna \curvearrowright JOAQUIN DURA entre dues estrelles de cinc puntes, i llegenda de lectura externa \cup REUS, entre ornament vegetal i punt.

r/ Escut d'Espanya tal com apareixia a les monedes d'argent Alfons XIII; al voltant, llegenda de lectura interna \curvearrowright FABRICA DE ARTICULOS DE PIEL, i llegenda de lectura externa \cup MAYOR 10, entre punts.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs	Data
47.2	Llautó	1,5 g	18 mm	BH-ESN20	1922-1938

47.1 (x2)

47.2 (x2)

REUS / VILAFRANCA DEL PENEDÈS

47.- Vermut Mayner i Pla (i després amb Sugrañes)

Ubicació: Palau Boule (actual carrer Gaudí, 20), a Reus.

Cronologia dels gitons: 1909-1921.

Tipus d'establiment: begudes alcohòliques (vermut).

Història: Ramon Mayner i Socies (el Vendrell, 1862-Reus, 1921) fou un reusenc adoptiu que destacà per la seva activitat econòmica, social i política. A finals del segle XIX, Mayner va fer societat amb Francesc Pla i Alberich ("Mayner, Pla i successors de Josep Boule") i, poc després, registraven una marca de vins. Tenien despatx a Barcelona i bodegues i sucursal a Vilafranca del Penedès. El vermut Mayner es creà l'any 1909. L'any 1912, Gabriel Sugrañes i Ferrer entrà a la societat, que passà a anomenar-se "Mayner, Pla y Sugrañes" fins a la seva dissolució, arran de la mort del primer, l'any 1921.

Font: Museu del Vermut (Reus).

Etiqueta de l'ampolla de vermut de la casa Mayner i Pla S en C. (1909-1912).

Mayner i Pla (1909-1912)

48.1

x2

a/ Bust d'un home rodanxó, cofat amb un gran barret, que mira cap a la dreta i allarga el braç dret per brindar amb una petita copa; al voltant, llegenda de lectura interna \curvearrowright VERMOUTH MAYNER & PLÀ S. EN C.; a sota, llegenda de lectura externa \curvearrowleft REUS entre dues estrelles de cinc puntes.

r/ Escut de Reus amb la rosa i la figura d'Hèrcules; als costats, llegendes \curvearrowleft MAYNER i \curvearrowright & PLÀ S. C.; per sobre del conjunt, llegenda de lectura interna \curvearrowright VINOS FINOS – PANADES entre dos punts; per sota, llegenda de lectura externa \curvearrowleft VILAFRANCA entre dues estrelles de cinc puntes.

	Metall	Pes	Ø	Cantell	Catàlegs
48.1	Alumini	1,5 g	23 mm	Estriat	Inèdita

48.2

x2

a/ Igual que l'anterior, però llegenda \curvearrowright VERMOUTH MAYNER PLÀ Y SUGRAÑES S. C.

r/ Igual que l'anterior, però amb llegendes \curvearrowleft MAYNER PLÀ Y i \curvearrowright SUGRAÑES S. C. als costats de l'escut.

	Metall	Pes	Ø	Cantell	Catàlegs
48.2	Alumini	1,4 g	23 mm	Estriat	Inèdita

SABADELL

49.- *La Novedad Sabadellense de Casas y Puig*

Ubicació: Plaça Major (25).

Cronologia dels gitons: 1903.

Tipus d'establiment: comerç de teixits.

Història: es tracta d'un establiment de probable existència efímera, atès que només consta haver estat obert al públic entre 1903 i 1904.

Característiques dels gitons: el gitó donava dret a un descompte de 5 cèntims per la compra per valor d'1 pesseta.

a/ Llegenda de lectura interna \odot LA NOVEDAD SABADELLENSE, entre dues rodells, que continua a la meitat superior de la part central del camp, en dues línies horitzontals, DE / CASAS Y PUIG; a sota, un ornament central i la llegenda, en dues línies de lectura externa, \cup PLAZA MAYOR 25 / SABADELL.

r/ Llegenda de lectura interna \odot NOVEDADES EN SEDERIA Y LANERIA; al mig, llegenda en cinc línies horitzontals, VALOR / 5 CENTIMOS / EN LA COMPRA / DE / 1P^{ta}; a sota, la data 1903.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
49	Bronze	5,8 g	24 mm	Inèdita

Sabadell. Postal de la Plaça Major a principis de segle XX.

SANT SADURNÍ D'ANOIA (Alt Penedès)

50.- Caves Codorniu

Ubicació: passeig de Can Codorniu.

Cronologia dels gitons: 1904.

Tipus d'establiment: begudes alcohòliques (vins escumosos).

Història: les caves de Codorniu de Sant Sadurní d'Anoia van ser construïdes sota les ordres de Manuel Raventós (1895-1915) i segons el projecte de Josep Puig i Cadafalch. En aquell moment, Codorniu ja produïa unes 100.000 ampolles anuals de vi escumós processat segons el mètode de la Xampanya. El celler fou nomenat monument històric artístic el 1976. Les fitxes publicitàries commemoren la visita del rei Alfons XIII a les caves l'any 1904.

a/ Retrat reial d'Alfons XIII, de cadet, a l'esquerra i al voltant, llegenda \cap S. M. EL REY VISITÒ - LAS CAVAS CODORNIU, a sota, estrella de sis puntes.

r/ Signatura reial, que inclou, a sota, la inscripció dedicatòria en dues línies SAN SADURNI DE NOYA / 17.IV.1904.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
50.1	Argent	6,1 g	25 mm	Crus-988 / BH-ESQ10
50.2	Coure	5,0 g	25 mm	Crus-988a
50.3	Llautó	5.0 g	25 mm	Crus 988b / BH-ESQ10a
50.4	Alumini	- -	25 mm	Inèdita

SANTA EULÀLIA DE RONÇANA (Vallès Oriental)

51.- Xampany Montbuy

Ubicació: Can Rosàs (Barri de la Vall).

Cronologia dels gitons: 1920-1936.

Tipus d'establiment: begudes alcohòliques (vins escumosos).

Història: Albert Rosàs i Macià (Sant Feliu de Codines, 1875-Sant Cugat del Vallès, 1960) fou un empresari que arribà a ser alcalde de Granollers (entre març i setembre de 1930) i de Sant Cugat del Vallès (del 1945 al 1947). L'any 1909 va iniciar, juntament amb el seu cosí Manuel Ferrer i amb l'assessorament de Manuel Raventós, un projecte per produir vins escumosos a Santa Eulàlia de Ronçana. Les primeres ampolles del seu xampany, anomenat "Montbuy", es van posar a la venda l'any 1920 i el negoci va funcionar fins a la guerra.

Font: Coll (1996).

a/ Escut heràldic que pretén combinar el roser dels Rosàs amb les bandes dels Ferrer, timbrat amb un elm guarnit amb plomall i dos llambrequins.

r/ Al centre, inscripció en tres línies → ROSÁS / & / FERRER; al voltant, llegenda
 ◡ • CHAMPAN MONTEBUY • ◡ S^{TA} EULALIA DE RONCANA.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
51	Llautó	--	19 mm	Inèdita

Publicitat del Xampany Montbuy. Any 1927.

TORTOSA

52.- Enric Nivera

Ubicació: Plaça Nova (13 i 15) –actual carrer del Bisbe Aznar.

Cronologia dels gitons: 1899.

Tipus d'establiment: ferreteria i llits de ferro.

Història: Enric Nivera Mestres († 1919) fou un industrial que regentava un negoci de ferreteria, quincalleria, lampisteria i llauneria a la Tortosa de principis del segle XX. El 1908 creà un parc (el Parc Nivera) al final de la primera costa de la carretera de la Simpàtica, d'un gran atractiu per la seva vegetació i decoració mobiliària i per la seva col·lecció zoològica. La ferreteria Nivera era situada a la Plaça Nova, un lloc comercialment estratègic avui desaparegut, que coincidia longitudinalment amb el carrer del Bisbe Aznar.

Fabricant: De Kerckhove y Cía. (Bilbao).

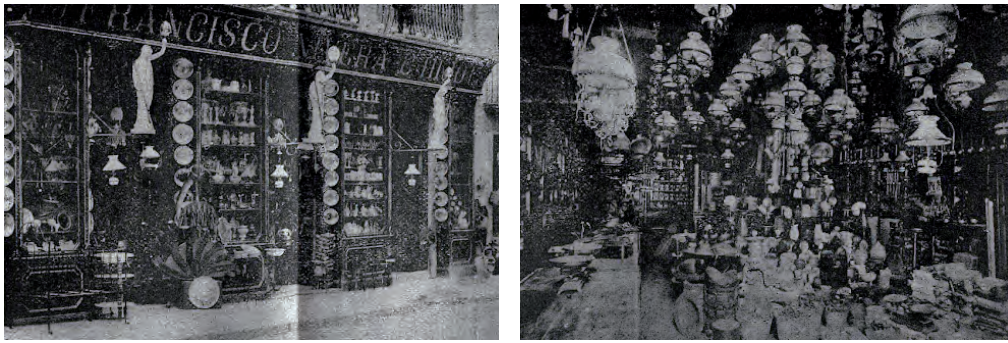
Font: <http://tortosaantiga.blogspot.com.es/> (vist el 30/04/2018).

a/ Retrat reial d'Alfons XIII de nen, a l'esquerra; al voltant, llegenda similar a la de les monedes de 5 pessetes de 1896-1899, ∩ ALFONSO XIII - POR LA G DE DIOS, a sota, ∪ 1899 entre dues estrelles de sis puntes que presenten traces dels números 18 i 99 respectivament.

r/ Al mig, un llit metàl·lic; als seus peus, marca de fàbrica K Y CA BILBAO; al voltant, llegenda externa ∩ FERRETERIA Y ALMACENES DE CAMAS DE HIERRO, a sota, tres estrelles de cinc puntes; al damunt del llit, inscripció ∩ ENRIQUE NIVERA; sota el llit, en dues línies, llegenda ∪ TORTOSA / PLAZA NUEVA 13 y 15.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
52	Bronze	- -	37 mm	Inèdita

Tortosa. Interior i exterior de la Ferreteria Nivera, a la Plaça Nova.

Botiga de roba a Vilaller, cap el 1905. Font: Enric Fueyo Vidal.

VILALLER (Alta Ribagorça)

53.- Melcior Donisa i Prudenci Prades

Ubicació: sense especificar.

Cronologia dels gitons: 1888-1910.

Tipus d'establiment: roba i teixits / cafè, licors i queviures.

Història: Melcior Donisa era el propietari del "Cafè de Gori" de Vilaller des d'abans de 1881 fins a 1909. També apareix documentat com a jutge municipal, l'any 1895. Prudenci Prades Ros era un dels dos comerciants de teixits de la vila, l'any 1908.

Característiques: els gitons no duen el nom dels establiments, ni tampoc els carrers o places on estaven. Només duen les inicials dels propietaris, però repeteixen el nom de la vila, segurament per a promocionar el fet que Vilaller fos un punt comercial estratègic per als passavolants que es dirigien o provenien de la Vall d'Aran.

a/ Llegenda ◉ • COMERCIO DE TEJIDOS Y NOVEDADES. Al centre, inscripció en tres línies horitzontals DE / P. P. / VILALLER, acompanyades per una orla semi-circular d'extremes ondulats.

r/ Llegenda ◉ • VINOS • GENEROSOS • COMESTIBLES • CAFE. Al centre, inscripció en dues línies horitzontals M. D. / •VILALLER•, un punt a sobre i un punt a sota del conjunt.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
53	Llautó	3,9 g	24 mm	Inèdita

x2

**ESTABLIMENTS
I PRODUCTES CATALANS
PUBLICITATS A ESPANYA**

MADRID

54.- Anisados Pujol

Ubicació: Atocha (27) –representant.

Cronologia dels gitons: v.1892.

Tipus d'establiment: begudes alcohòliques.

Història: es tracta d'una fitxa publicitària dels anissos Pujol, fabricada per un representant al carrer Atocha de Madrid, documentat l'any 1892. La Societat Anònima Pujol i Grau, de Barcelona, produïa anís dolç i sec, i també el producte que acabaria sent l'estrella del negoci i que avui es continua fabricant: el rom.

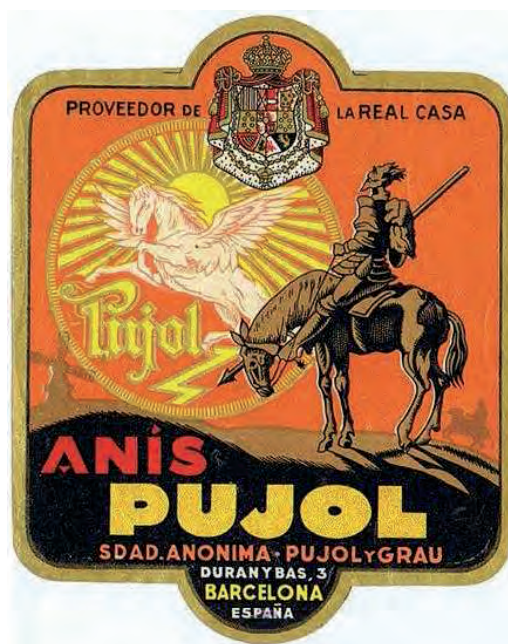
a/ Retrat d'Alfons XIII (nadó) a l'esquerra; al voltant, llegenda de lectura interna Ⓒ ALFONSO XIII Ⓝ POR LA G • DE DIOS.

r/ Llegenda horitzontal en diverses línies → ANISADOS / PUJOL / – / ATOCHA, 27 / – / MADRID; al voltant, llegenda de lectura interna Ⓞ VINOS Y LICORES DE TODAS CLASES; a baix de tot i al mig, lletres F i C en monograma.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
54	Plàstic daurat	1,2 gr	21 mm	Inèdita

x2

Etiqueta quixotesca de l'Anís Pujol.

MADRID

55.- Pañerías Centrales (Fàbrica a Sabadell)

Ubicació: xamfrà entre Hortaleza (2) i Gran Vía (3).

Cronologia dels gitons: 1923-1929.

Tipus d'establiment: teixits de llana.

Història: durant els anys vint, una empresa sabadellenca anomenada *Pañerías Centrales* venia els seus productes al centre de Madrid. En un anunci al diari madrileny *El Sol*, del 17 d'abril de 1924, la companyia deixava ben clar que només venia articles de Sabadell, en cap cas ni d'Alcoi ni de Terrassa.

x2

a/ Retrat reial d'Alfons XIII, de cadet, amb bust de tipus no monetari, ple de medalles, mirant a l'esquerra; al voltant, llegenda $\text{C PAÑERÍAS } \text{D CENTRALES}$.

r/ Llegenda central en sis línies: \rightarrow EN / SABADELL / DEPOSITO- / HORTALEZA 2 / Y / \cup GRAN VIA; al voltant, llegenda $\text{O FABRICA DE TEJIDOS DE LANA}$, a sota, inscripció \cup MADRID, entre dues estrelles.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
55	Alumini	--	22 mm	BH-421 (però llautó)

Anunci publicitari. *El Sol*, 17/04/1924.

MELILLA o MADRID

56.- Centros Comerciales Hispano-Marroquíes

Ubicació: General Polavieja [si és de Melilla]; San Agustín (2) [si és de Madrid].

Cronologia dels gitons: 1906-1929.

Tipus d'establiment: centre comercial.

Història: els *Centros Comerciales Hispano-Marroquíes* van ser fundats a Catalunya per Emili Corbella l'any 1904 amb la idea d'impulsar, d'una manera pacífica, el desenvolupament de la influència comercial espanyola al Marroc. El 1906, hi havia *Centros* a Barcelona, Madrid, Tànger i Ceuta. Després es van crear a altres ciutats. Fou especialment destacable el de Melilla, inaugurat el 1916, que comptava amb un recinte de 600 metres quadrats i va arribar a reunir 800 expositors, 200 dels quals eren catalans. El projecte de Corbella va fracassar ben aviat en topar-se amb l'estratègia oposada de l'africanisme militarista espanyol i va acabar desapareixent a principis de la dècada dels anys 30.

Característiques: els gitons coneguts no duen el nom de la ciutat on es distribuïen. Atesa la seva raresa actual, es devien distribuir en un sol lloc. Podrien ser de Madrid pel fet d'haver estat fabricats per la casa Serrano de Bilbao, que també fabricà altres fitxes per a establiments de la capital d'Espanya. També és probable, però, que les fitxes es distribuïssin al gran recinte de Melilla, que funcionava com una gran exposició permanent.

a/ Representació del projecte que pretenia unir la península Ibèrica amb Àfrica mitjançant un pont sobre l'Estret de Gibraltar. A sota del pont, inscripció 14 KILOMETROS. A dins del mar, a la part superior, ζ ESPAÑA \rightarrow EN / AFRICA, en dos nivells i tres línies.

r/ Brancam d'olivera amb fulles i fruits amb la inscripció ESPERAR / LABORANDO, en dues línies, sobreposada; al costat de la tija, amb lletres més petites, SERRANO / BILBAO, en dues línies; al voltant del conjunt, llegenda circular \odot CENTROS COMERCIALES HISPANO-MARROQUÍES

	Metall	Pes	\emptyset	Catàlegs
56	Alumini	1,5 g	24 mm	Inèdita

x2

Centro Comercial Hispano-Marroquí, l'any 1932. Font: <http://estampasmelillenses.blogspot.com>.

Postal record de la inauguració del *Centro Comercial Hispano-Marroquí* de Melilla, presidida per l'arquebisbe de Tarragona, Antolín López Peláez, l'any 1916.

SARAGOSSA

57.- Desideri Rodríguez i Cia.

Ubicació: rambla de Catalunya 122 (Barcelona).

Cronologia dels gitons: 1908.

Tipus d'establiment: encunyació de medalles.

Història: Desideri Rodríguez va crear una reeixida empresa dedicada a fabricar medalles (Rodríguez i Cia.). Se'n coneixen des de 1905 fins a 1923 (Crusafont, 2006), algunes signades per artistes reconeguts com Arnau o Parera. La fitxa publicitària fou creada per a l'Exposició Hispano-Francesa de Saragossa de 1908.

a/ Retrat reial d'Alfons XIII (tipus cadet) a la dreta, al voltant, llegenda ∫ ALFONSO XIII ∩ REY DE ESPAÑA.

r/ Inscripció en set línies, ∩ D. RODRIGUEZ Y CIA entre dues estrelles de sis puntes / → BARCELONA / - • - / RECUERDO / DE LA VISITA DE / S. M. EL REY / Á LA EXPOSICIÓN / ∩ DE ZARAGOZA

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
1.1	Coure	7,5 g	25 mm	BH-ESQ13

x2

**ESTABLIMENTS I
PRODUCTES DE CATALANS
ESTABLERTS FORA DEL
PAÍS**

ESPANYA - Madrid

58.- Francesc Sala i germà

Ubicació: San Miguel (25); i després Espoz y Mina (36).

Cronologia dels gitons: 1878-1882.

Tipus d'establiment: encunyació de medalles.

Història: Francesc Sala i Sánchez establí a Madrid la seva fàbrica de bijuteria i esmalts, on produí també medalles, condecoracions i bronzes artístics. L'establiment estava inicialment situat al carrer San Miguel (26) i després es traslladà al carrer Spoz y Mina (36). Tornà definitivament a Barcelona el 1882. El germà que l'acompanya a la medalla podria ser Maximí Sala, escultor especialitzat en imatgeria religiosa, o Frederic Sala, expert en esmalts, medalles i escultures metàl·liques. L'any 1888, els germans Sala estaven establerts en un gran taller al carrer Balmes (31 i 33) de Barcelona. Vuit anys després, Francesc Sala estava establert al carrer d'Aragó (273). Es coneixen medalles catalanes signades amb "Sala" o "F. Sala" des del 1878 fins l'any 1900.

Observacions: l'anvers dels dos gitons és el mateix que el revers d'una medalla feta l'any 1878 a l'Exposició Universal de París. Els germans Sala també encunyaren medalles publicitàries a Barcelona, després de l'any 1882 (vegeu les fitxes núm. 26.1 i 26.2). Les fitxes barcelonines reproduïen el mateix anvers que aquestes fetes a Madrid.

58.1

58.2

c/ San Miguel, 25

a/ Al centre, representació femenina d'Espanya, amb casc de Pal·las, mirant a l'esquerra, asseguda sobre un lleó, recolzant el braç esquerre sobre un escut d'Espanya, i allargant la mà dreta amb una branca de llozer; al fons, temple clàssic hexàstil; a la seva esquena, el mar, les columnes d'Hèrcules, dos mons i una branca d'olivera; davant seu, diversos símbols representant l'art, la ciència, la indústria i el comerç i, en el pla més allunyat, un vaixell navegant pel mar; a sota del conjunt, signatura horitzontal SALA · MADRID. Al voltant, orla de punts i llegenda ◯ PROTECCION AL TRABAJO NACIONAL ◯ ★ ESPAÑA ★

r/ A la part central, en tres línies horitzontals F. SALA Y H^{NO} / CALLE S^a MIGUEL, 25 / MADRID.; al voltant del conjunt, inscripció ◯ ★ FABRICA DE BISUTERIA MEDALLAS Y CONDECORACIONES.

c/ Espoz i Mina, 36

a/ Semblant a l'anterior però d'encuny diferent. la inscripció del voltant és sobre fons tramat i és separada del motiu central per una orla lineal. A les signatures, hi apareix F · SALA · MADRID.

r/ Semblant a l'anterior, però amb la inscripció → ESPOZ Y MINA, 36 a la línia central del revers. La nova adreça es veu clarament rectificadada sobre l'anterior.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs	Observacions
58.1	Llautó	4,8 g	22 mm	Inèdita	San Miguel
58.2	Llautó	--	22 mm	Inèdita	Espoz y Mina

58.1 (x2)

58.2 (x2)

Medalla de la representació espanyola a l'Exposició Internacional de París del 1878, feta pels germans Sala (Font: Museo del Prado, Madrid).

ESPANYA - Pontecesures (Pontevedra)

59.- Joaquim Pons

Ubicació: desconeguda.

Cronologia dels gitons: 1904-1908.

Tipus d'establiment: begudes alcohòliques.

Història: a finals del segle XIX, Joaquim Pons Vilar tenia una destil·leria a Sant Martí de Provençals que havia aconseguit guanyar alguns premis a les exposicions internacionals de París i Buenos Aires l'any 1889. El 1904, va traslladar la fàbrica a la localitat gallega de Pontecesures, on fundà la marca "La Galaica", que s'especialitzà en licors, aiguardents i vermut. Pocs anys després, l'any 1908, Joaquim Pons va vendre la fàbrica a la firma Novo y Sierra, que continuà la producció.

Bibliografia: Seijas (2005).

x2

Publicitat de la fàbrica de licors de Joquim Pons a Sant Martí de Provençals.

a/ Retrat reial d'Alfons XII a la dreta; al voltant, llegenda ⤴ ALFONSO XII ⤵
POR LA G DE DIOS; a sota, inscripció ∪ 1880 entre dues estrelles de sis puntes.

r/ A la part central, escut coronat i guarnit amb un element vegetal, amb un raïm al seu interior; tres punts verticals gruixuts a cada costat de l'escut; a sobre, inscripció ∪ PUENTE-CESURES, a sota, ∪ PONTEVEDRA. A l'exterior, llegenda ∪ FABRICA DE AGUARDIENTES Y LICORES, a sota, inscripció ∪ JOAQUIN PONS entre dos punts gruixuts.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
59	Bronze	5,2 g	25 mm	BH-ESJ39

ESPANYA - Saragossa

60.- Fàbrica de gasoses “La Catalana” (i establiments associats)

Establiments associats:

- La Oriental*, perfumeria i òptica, a Coso (58).
La Catalana, fàbrica de gasoses, a Independència (18).
Drogueria de Camilo Solsona, a Escuelas Pías (62).
Fotografia Beltrán, a Méndez Núñez (14).
Ultramarinos O. Zorraquino, a Independència (8).
Sastrería Gerges e hijos, a D.Alfonso I (13).
Zapateria C. Román, a D.Alfonso I (23).
Objetos Alumbrado Vidal, a D.Alfonso I (17).
Botica Bosqued, a Independència (16).
Relojería Judería, a Coso (25).
Heraldo de Aragón, a Coso (36).

Cronologia dels gitons: 1896.

Història: *La Catalana* era una fàbrica de gasoses i sifons establerta per Joan Bragulat a Saragossa, a principis dels anys 70 del segle XIX. El negoci comptava inicialment amb una fàbrica al xamfrà del carrer Coso (74) i una botiga expenedora al passeig de la Independència (4), que finalment es van centralitzar en un únic establiment al mateix passeig de la Independència (18). Durant els anys 90, el negoci el portava Francesc Bragulat Homs. Els Bragulat van obrir també una fàbrica de gasoses a Tudela, però aviat limitaren els seus esforços empresarials a l'àmbit català. L'Espumol Bragulat va ser el producte més conegut del negoci familiar, establert a Alella i Barcelona, que acabaria patentant un nou sistema de fabricació d'aigua carbonatada i registrant la popular marca Sidral.

Característiques: la peça oferia al seu posseïdor un descompte de 50 cèntims (2 rals) per cada compra pel valor de 5 pessetes en qualsevol dels establiments associats esmentats a la fitxa. Altres gitons similars, que duen la marca “*Medalla Fin de Siglo*”, es van repartir el mateix any anunciant un descompte a diversos establiments: a Barcelona, encapçalats per Xocolata Juncosa (vegeu núm. 30), a Saragossa i a Madrid.

a/ Inscripció central en tres fragments i deu línies, REGALO / DE / LA ORIENTAL / PERFUMERIA Y OPTICA COSO 58 / [línia ondulada] / LA CATALANA / FABRICA DE GASEOSAS / INDEPENDENCIA 18 / [línia recta] / DROGUERIA / DE CAMILO SOLSONA / ESCUELAS PIAS 62; a sobre i a sota, llegenda ∩ MEDALLA FIN DE SIGLO, i ∪ ZARAGOZA

r/ Inscripció en tretze línies, les primeres de les quals són semicirculars: ∩ ESTA MEDALLA Y 18 REALES / SE ADMITEN POR 5 PESETAS / HASTA FIN DEL AÑO / → 1896 / COMPRANDO EN ESTAS CASAS: FOTOGRAFIA BELTRAN MENDEZ NUÑEZ 14 / ULTRAMARINOS J. ZORRAQUINO INDEPENDENCIA 8 / SASTRERIA BERGES E HIJOS D. ALFONSO I. 18 / ZAPATERIA C. ROMAN D: ALFONSO I. 23- / OBJETOS ALUMBRADO VIDAL D. ALFONSO I 17 / BOTICA BOSQUED INDEPENDENCIA 16 / RELOJERIA JUDERIAS COSO 25 / HERALDO DE ARAGON COSO 86 / ∪ ZARAGOZA

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
60	Alumini	3,0 g	39 mm	Inèdita

ARGENTINA - Buenos Aires

61.- Artur Costa Huguet

Ubicació: Piedras 75.

Cronologia dels gitons: 1904-1908.

Tipus d'establiment: encunyador medallista.

Història: el fabricant Artur Costa Huguet signà medalles a Buenos Aires entre els anys 1899 i 1908. Dues medalles barcelonines, amb data 1902, també estan signades "A. Costa Huguet": la de les festes de la Mercè (Crus-958) i la de l'Institut Català de Sant Isidre (Crus-962). O bé van ser fabricades a Buenos Aires i transportades a Barcelona, o bé van ser fabricades a Catalunya amb encunys preparats a Buenos Aires. La medalla publicitària del seu taller, amb adreça de Buenos Aires, du un retrat que apareix a les monedes l'any 1904.

Característiques: N'hi ha amb i sense anella.

x2

a/: Retrat d'Alfons XIII, de cadet, a la dreta; al voltant, llegenda ALFONSO XIII - REY DE ESPAÑA; a sota, signatura A. COSTA HUGUET, en lletres petites.

r/ Al mig, inscripció central en dues línies → MEDALLAS / DE TODAS CLASES, amb ornaments a sobre i a sota; a sobre, llegenda ∩ A. COSTA HUGUET; a sota, inscripció en dues línies → PIEDRAS 75 / ∪ BUENOS AIRES.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
61	Coure argentat	7 g	26 mm	BH-ESQ1

CUBA - L'Havana

62.- Nogués i Lafitte

Ubicació: O'Reilly (13).

Cronologia dels gitons: 1889-1900.

Tipus d'establiment: comestibles.

Observacions: es tracta d'una tenda de queviures establerta després de la independència de Cuba en un dels carrers més comercials de l'Havana de finals del segle XIX i principis del XX, que compartia veïnatge amb altres establiments regentats per cognoms o motius catalans, com Giralt, Graupera o Montserrat.

a/ Sota un sol radiant, un vaixell s'acosta a la costa, on es veu una platja i una palmera.

r/ En set línies horitzontals, llegenda ALMACEN / DE / COMESTIBLES / DE / NOGUÉS y LAFITTE / O'REILLY. 13 / HABANA.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
62	Llautó	6,9 g	29 mm	R-Hav80

Postal del carrer O'Reilly de l'Havana, a principis de segle.

CUBA - L'Havana

63.- Drogueria i Farmàcia Americana (de Majó i Colomer)

Ubicació: Galiano, xamfrà amb Virtudes.

Cronologia dels gitons: 1902.

Tipus d'establiment: drogueria i farmàcia.

Observacions: el cognom "Majó" ens remet amb força seguretat a Catalunya, mentre que "Colomer" pot ser originari de qualsevol país català. La medalla publicitària fou emesa per a commemorar la presa de possessió del president de Cuba, Tomàs Estrada Palma, el 20 de maig de 1902. Duia un espai preparat per a foradar-la i poder penjar-la.

a/ Retrat del president Estrada sobre dues branques creuades; a sota, inscripció ESTRADA - PALMA; al voltant, llegenda ◯ ★ REPUBLICA DE CUBA. ★ ∪ MAYO 20 DE 1902.

r/ En sis línies, llegenda ◯ DROGUERIA Y FARMACIA / → AMERICANA sota, guarniment vegetal / DE, entre dues espigues / ◯ MAJO Y COLOMER / → GALIANO 129, sota, guarniment vegetal / ∪ · HABANA. ·

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
63	Alumini	--	35 mm	Inèdita

ESTATS UNITS D'AMÈRICA - Brunswick (Georgia)

64.- Rossend Torras

Cronologia dels gitons: 1893.

Tipus d'establiment: naviliera i exportació de fusta.

Història: Rossend Torras Pica (1851-1929) va néixer a Arenys de Mar, on va estudiar a la Reial Escola Nàutica (clausurada el 1874). Estudià també a la Universitat de Barcelona. Es va casar a Brunswick (Geòrgia, EUA) amb Mary Lucy Minehan (1854-1889) i va muntar una companyia marítima especialment dedicada a l'exportació de fusta. Torras també va patentar força ginys relacionats amb explosius i bombes. El rei de Suècia el va nomenar cavaller de l'Orde de Vasa com a distinció pels serveis a la Corona. La peça propagandística la va fer fabricar i distribuir durant la celebració de la *World's Columbian Exposition* de Chicago, l'any 1893.

Bibliografia: Barefoot (2000).

x2

Retrat de Rossend Torras.
(Barefoot, 2000).

a/ Al mig, palau d'exposicions de Chicago, just a la vora del llac Michigan; a sobre, llegenda en dues línies \curvearrowright ROSENDO TORRAS / BRUNSWICK, GA., sobreposades damunt una banderola; a sota, llegenda en dues línies \curvearrowleft CHICAGO / AMERICA 1893, la segona dins d'un cartutx.

r/ Al mig, escena amb embarcacions marítimes fent referència al descobriment d'Amèrica; a sobre, separada per una cinta contínua, llegenda de dues línies \curvearrowright ROSENDO TORRAS / BRUNSWICK, GA.; a sota, llegenda en dues línies \curvearrowleft AMERICA / 1492, envoltades per una cinta en forma de banderola.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
64	Alumini	3,8 gr	30 mm	Inèdita

**ESTABLIMENTS I
PRODUCTES ESTRANGERS
PUBLICITATS A
CATALUNYA**

ALEMANYA - Hannover

65.- Bode-Panzer A. G.

Cronologia dels gitons: 1929.

Tipus d'establiment: caixes fortes i sistemes de seguretat.

Història: la companyia, que encara conserva el mateix nom de Bode Panzer i és ubicada actualment a Wiesbaden, va ser fundada el 1858 per Louis Bode i Heinrich Troue a Hannover amb el nom de Bode & Troue. Va ser la primera fàbrica especial alemanya per a la producció de dipòsits i càmeres d'acer contra incendis i robatoris. El 1924 es va fusionar amb la companyia berlinesa Panzer AG, que havia construït la volta del cofre de monedes de Berlín. Entre 1926 i 1935, Bode-Panzer AG va ser una de les empreses innovadores en el camp de la tecnologia de seguretat. El 1929 va llançar al mercat un nou tipus de sistema d'alarma, basat en la barrera fotoelèctrica amb raigs UV. Fou aleshores que Bode Panzer AG exposà el seu catàleg a l'Exposició Internacional de Barcelona del 1929.

Característiques: sembla un gitó genèric, modificat amb punxons per adaptar-lo a la fira on es va repartir, però només n'hem vist amb el nom de Barcelona.

a/ Caixa forta oberta de bat a bat, que du la inscripció BODE PANZER al llindar: a sobre, gravat amb punxons, inscripció en dues línies \curvearrowright BARCELONA / \rightarrow 1929. Orla de punts exterior.

r/ Logotip amb forma d'ancora; a dalt, llegenda semicircular \curvearrowright BODE-PANZER A·G; a sota, inscripció en tres línies \rightarrow HANNOVER / HAMBURG / BERLIN. Orla de punts exterior.

	Metall	Pes	Ø	Catàlegs
65	Alumini	6,3 gr	37 mm	Crus-1276

ANNEX 1:
Miralls publicitaris
monetiformes anteriors a 1939

Sense ser gitons, alguns altres obsequis publicitaris mantenen característiques inspirades o copiades de les monedes de circulació. Durant el primer quart del segle XX es regalaven objectes utilitaris amb contingut publicitari pensats per a ser transportats quotidianament dins d'una bossa de mà o un moneder. Era el cas de capses petites, per a dipositar-hi pólvores, o pastilles; i era el cas també dels miralls. Aquests miralls eren de plàstic, de pasta, o metàl·lics. La majoria duïen publicitat en forma de frases estudiades o es limitaven a recordar el producte publicitat, les seves propietats, i les dades de contacte per a poder comprar-lo. Ara bé, alguns pocs miralls publicitaris de Barcelona recolliren la tradició dels

gitons publicitaris i utilitzaren tipus monetiformes com a motiu principal del seu encuny. Atesa aquesta singularitat, he cregut convenient recollir tots els tipus coneguts en un annex del catàleg de gitons. Malgrat la diferència pràctica evident, aquests miralls es relacionen amb el conjunt dels gitons per la recurrència a imitar tipus monetaris. Tots aquests miralls semblen haver estat fabricats entre 1912 i 1927, a l'igual que el gitó publicitari de l'*Estómag Artificial*, dels Laboratoris Uriach (catàleg núm. 40): en aquest cas la cara del mirall es va canviar per un disc opac amb fotografies del rei Alfons XIII. Els miralls que he pogut repertoriari (dividits segons els tipus monetaris representats), són:

Moneda de 5 pessetes d'Alfons XII (1875-1876) amb escut de Castella com Espanya

Diàmetre: 37,0 a 38,5 mm

Pes: 4,0 a 5,5 g

1.- **Sastreria La Central** (Trafalgar 2).

2.- **Magatzems Jorba** (Barcelona: Call 13 i 15; i Manresa). Establiment comercial obert entre 1911 i 1926 a la seu del carrer del Call de Barcelona (vegeu més informació al catàleg, núm. 46).

Moneda de 5 pessetes d'Alfons XII i Alfons XIII (1877-1899) amb escut modern d'Espanya

Diàmetre: 37 a 37,7 mm

Pes: 4,0 a 5,5 g

3

4

5

6

7

8

3.- **Turó Park** (Turó Parc, a Sarrià-Sant Gervasi). Parc d'atraccions en funcionament entre 1912 i 1927.

4.- **La Alhambra**, cafè i restaurant (ubicació no identificada de Barcelona).

5.- **Anis Morera / Rom Manzanillo** (Nàpols 192). Begudes alcohòliques de la destil·leria de Joan Morera, comercialitzades des d'abans de 1922.

6.- **Espardenyes La Mariposa** (fàbrica a Prat de Lluçanès, despatx a Barcelona). El negoci, fundat el 1903, era dirigit per Ramon Casals Sarriera, que el conservà un cop acabada la guerra.

7.- **Turró i Valls** (Marià Aguiló 8 bis, Poble Nou). Joieria, rellotgeria i bijuteria en funcionament des d'abans de 1924 fins poc després de 1933.

8.- **Camiseries Ideal** (Sant Pau 74 bis, Sant Ramon 9, Nou de la Rambla 73). Establiment que l'any 1923 només tenia obertes les dues primeres seus publicitats al mirall.

Fantasia monetiforme a nom de Carles III i data 1772

Diàmetre: 37,40 mm

Pes: 5,4 g

9

9.- *Compañía Nacional de Hilaturas* (Barcelona). La companyia tenia com a objectiu comercialitzar els productes de les marques *Hilaturas Romero S. A.* i *Hilos Pullés S.A.* Fou creada el 1926 i extingida el 2009.

**ANNEX 2:
Medalles publicitàries
anteriors a 1939**

En el capítol introductori, ha sorgit la necessitat de diferenciar entre gitons i medalles. A diferència dels gitons, les medalles sempre commemoren algun fet, alguna celebració o alguna realització artística, però aquesta característica no és exclusiva. Molt sovint, la publicitat comercial es recolza en una commemoració per tal d'accentuar i potenciar el seu efecte. Per tant, és lògic que els gitons també commemorin alguns fets històrics d'interès general o particular. La diferència entre medalles i gitons rau en el fet que les primeres serveixen, principalment (per no dir únicament), per a immortalitzar o recordar allò que commemoren. Els gitons, a l'igual que les monedes, en canvi, tenen unes funcions principals diferents i releguen la commemoració a un segon terme. Les monedes serveixen, en primer lloc, per a ser utilitzades com a mitjà de pagament. Els gitons poden servir per a diverses finalitats (control de les persones, control dels béns, control del temps, publicitat, etc.), i la commemoració n'és un aspecte accessori.

Ara bé, hi ha medalles emeses per entitats comercials o empresarials que, malgrat transmetre un missatge publicitari més o menys explícit, no poden ser assimilades al grup de gitons publicitaris que acabem de catalogar per raons morfològiques. Per definició, un gitó

és una peça monetiforme, és a dir, una peça que té una aparença semblant a les monedes. En el cas dels gitons publicitaris, aquesta similitud pot ser evident quan s'imiten els tipus monetaris; o simplement relativa quan no són les figures sinó les dimensions (diàmetre i pes) les que s'assemblen. Per tant, si una medalla sobrepasa les dimensions típiques de les monedes contemporànies en circulació, no pot ser considerada un gitó. Aquest és el cas de les peces que mesuren més de 35 mm de diàmetre o que pesen 20 grams o més de pes i que no duen cap element tipològic inspirat en els tipus monetaris (com el retrat del rei o algun altre símbol representatiu). En aquest cas, hem de parlar exclusivament de medalles, que podem adjectivar de publicitàries o comercials segons el tipus d'informació que difonen. També s'han de considerar exclusivament com a medalles aquelles peces fabricades en or o argent que no han estat concebudes per a distribuir massivament o com a part d'una campanya publicitària d'abast general.

En aquest annex 2 relaciono les medalles d'aquest tipus que he detectat a Catalunya, anteriors a 1939, sense descriure-les amb detall. Totes elles ja han estat lògicament catalogades amb anterioritat, al repertori de Miquel de Crusafont (2006).

- 1.- Fàbrica de cargols de Valentí Esparó (Barcelona). 1840. Ar. Crus-544.
- 2.- Medalles i efectes militars Bernat Castells i fills (Gràcia i Barcelona). 1876. Cu. Crus-654 i 655.
- 3.- Fàbrica de bronzes i metall blanc de Francesc de Paula Ysarura (Barcelona). 1877. Br. Crus-662.
- 4.- Circ *Alegría y Chiesi*. Funció del mag Trewey, el 5 de setembre (Barcelona). 1879. Cu. Crus-671.
- 5.- Fàbrica de vidre de J. Vallès (Barcelona). Vidre blanc o blau. 1884. Crus-716.
- 6.- Fàbrica de vidre de J. Vallès, fill i gendre. Vidre blanc o blau. 1888. Crus-781.
- 7.- Tallers de construcció de Gaspar Quintana i fill (Barcelona). 1888. Cu, Ll o Sn. Crus-783; Casanova (2010).
- 8.- Foneria de ferro de Josep Buixó (Vic). 1892. Fe. Crus-855.
- 9.- Casa Editorial de L. González i Cia. (Barcelona). 1895. Cu. Crus-872.
- 10.- Germans Masriera (Barcelona). (1904). Ar. Crus-987.

ANNEX 3:
La publicitat en forma
de bitllets de banc

Tal com s'ha explicat a la part introductòria, els gitons monetiformes publicitaris i els bitllets publicitaris es diferencien conceptualment pel fet que els primers són elements publicitaris de llarga durada, mentre que els segons són publicitat efímera pensada per a sobreviure poc temps. La supervivència dels bitllets publicitaris ha estat, doncs, molt limitada.

La introducció dels bitllets de banc en el sistema monetari espanyol es va dur a terme de manera molt més esglaonada que en altres països europeus, sobretot a causa de l'absència de guerres en territori peninsular que distorsionessin la circulació monetària. Per això, les emissions impreses espanyoles del segle XIX i de principis del segle XX eren residuals en comparació amb l'abundant flux metàl·lic. Els primers bitllets de banc no van començar a circular de manera normalitzada fins els anys 1906-1909 (emissions datades de 30 de juny de 1906 a 28 de gener de 1907) i, sobretot, a partir de 1925 (emissions datades de 10 de maig de 1907 a 15 de juliol de 1907).

Encara que fossin difícils de posseir, els alts valors nominals d'alguns bitllets els convertien en peces de prestigi i ostentació. Per això, en algunes poblacions espanyoles, els bitllets del segle XIX ja van servir per inspirar imitacions publicitàries, especialment a Madrid, Andalusia i València. A Catalunya, en canvi, llevat d'alguna rara excepció, la producció de bitllets propagandístics no va ser rellevant fins passat l'any 1930.

Segons expliquen els de *Cafés Estrella* (Badajoz-Madrid) (vegeu el recurs web), el seu fundador, José Gómez Tejedor, va ser el pri-

mer i possiblement únic emprenedor que va demanar permís i assessorament al Banc d'Espanya per a emetre una publicitat en forma de bitllet de banc l'any 1907. I és que, a diferència del que passava amb els gitons monetiformes, les imitacions publicitàries dels bitllets podien ocasionar frauds i estafes. Les còpies de les monedes no representaven gaire perill perquè era evident que no eren fetes d'or ni d'argent, sinó de llautó o d'alumini. Però un bitllet imitat podia tenir unes característiques morfològiques molt semblants a les dels bitllets autèntics: un paper semblant, unes figures i unes sanefes semblants, etc. Aquest problema devia ser real i, per això, es va legislar contra la producció d'aquest tipus de publicitat a Espanya en una data tan reculada com el 1927. La prohibició és una prova de l'existència de bitllets publicitaris massa semblants als originals. L'ordre del Ministeri de Governació fou publicada al BOE el 20 d'agost de 1927:

Ministerio de la Gobernación

Reales Órdenes

Núm. 995

Excmos. Sres.: En vista de que algunos industriales hacen la propaganda de sus establecimientos con carteritas o anuncios sueltos simulando billetes del Banco de España, S. M., el rey (q. D. g.) se ha servido disponer quede prohibida la circulación en el reino de anuncios o prospectos que reproduzcan en todo o en parte billetes de Banco nacionales o extranjeros.

De Real orden lo digo a V. EE. a fin de que ordenen tenga cumplimiento lo dispuesto en la Soberana disposición, dando cuenta Diós guarde a V.EE. muchos años.

*Madrid, 20 de Agosto de 1927.
MARTINEZ ANIDO*

L'ordre no es va complir estrictament gaire temps, ja que és a partir de 1932 quan trobem més iniciatives d'aquest tipus a la ciutat de Barcelona. Passada la guerra, l'opció d'utilit-

zar vals monetiformes publicitaris va anar prenent força, fins al punt que encara avui sorgeixen de tant en tant iniciatives publicitàries semblants. Abans de la guerra, els vals publicitaris havien estat molt escassos, però durant la segona meitat del segle XX l'emissió de publicitat imitant els bitllets de banc es multiplicaria, adoptant diversos acabats formals: la reproducció exacta d'una cara del bitllet, o bé la modificació de les llegendes d'una o de les dues cares, la invenció d'algun valor monetari inexistent, etc.

4. Imatge reduïda.

A continuació, he detallat un llistat dels exemplars que he trobat, corresponents al període 1880-1937, i que cal prendre com una mera mostra de l'incert volum total existent. La major part de bitllets publicitaris han tingut una vida lògicament molt efímera, en comparació amb la dels gitons metàl·lics.

- 1.- **La Gran Relojería del Siglo** (passatge del Rellotge. Barcelona). 1880-1895.
- 2.- **Material de Lampisteria R. Cavallé** (Aribau, 52; Hospital, 19. Barcelona). 1907.
- 3.- **Casa Jorba** (plaça de Sant Domènec, 2. Manresa / Call, 13-15. Barcelona). 1911-1926.
- 4.- **Orquestra Salas** (Barcelona). c.1930.
- 5.- **Acadèmia de Tall i Confecció Gombau** (passeig de Sant Joan, 138, entresòl 1a. Barcelona). 1932-1936.
- 6.- **Aigua de Colònia La Porteña** (Gran Via, 550. Barcelona / J. Salvat Boronat "Casa Purgueras". Altafulla). 1932.
- 7.- **Publicitat La Sud Americana** (Gran Via, 548-550. Barcelona). 1932-1936.
- 8.- **Grandes Almacenes de Muebles** (Carders, 16; Carme, 77; Sant Antoni Abad, 33; ronda de Sant Antoni, 29. Barcelona). 1932-1936.
- 9.- **Crema per a les sabates "Extra", d'Enric Puig** (Ali-Bei, 3. Barcelona). 1932-1936.
- 10.- **Fàbrica de Marroquineria de Francesc Colom** (Aragó, 301. Barcelona). 1932-1936.
- 11.- **Enrich d'Oc, dibuixant** (Rosselló, 205. Barcelona). 1937. LL-1356..

8a. Imatge reduïda.

8r. Imatge reduïda.

9a. Imatge reduïda.

9r. Imatge reduïda.

<p>Calvos Caspa Agua de Colonia para las CANAS LA PORTEÑA (Marca registrada) Buenos Aires-Montevideo-Santiago de Chile</p> <hr/> <p>Para volver los cabellos a su primitivo color a los 15 días, dándose una fricción diaria Es inofensiva y Refrescante Cura la Caspa y evita la caída del Cabello Pudiéndose aplicar con la mano Intensamente perfumada con aroma puro de ROSAS Elaborada con plantas aromáticas de la Selva del Chaco Argentino No mancha la piel ni la ropa y activa el crecimiento del pelo 25 años de éxito en todas las Repúblicas Sud - Americanas NO CONTIENE NITRATO DE PLATA Precio: 6 pesetas Frasco De venta en Perfumerías, Farmacias y Droguerías</p> <hr/> <p>DEPOSITARIO: CORTES, 556 - BARCELONA</p>	<p>Cabellos blancos <i>Hemos recabado la opinión del eminente médico Dr. Martínez Vargas, ex-Rector de la Univer- sidad de Barcelona, que la ha expresado en el siguiente certificado:</i> <i>«Raro es el médico que no ha visto accidentes tóxicos por el uso de líquidos destinados a teñir el cabello. Esto impone la mayor pruden- cia en la elección de tales cosméticos.</i> <i>Examinada la fórmula del Agua de Colonia La Porteña, se advierte que no figura en su con- fección ningún cuerpo que por sí o combinado con otros, sea capaz de producir daño alguno irritativo o tóxico.</i> <i>Además, como activa la nutrición del cuero cabelludo, y, por lo tanto, la del folículo piloso, vigoriza la robustez y pigmentación del pelo, devuelve a éste su color primitivo y evita la cal- vicie, sobretodo, en los artríticos. Combate también las afecciones parasitarias.»</i> <i>Barcelona, Diciembre de 1932.</i></p> <p style="text-align: right;"><i>Martínez Vargas</i> (Rubricado)</p>
---	--

6a i 6r

ANNEX 4:
Gitons i medalles publicitàries
posteriors a 1939

El gitons publicitaris, pensats per dur a la mà, a la butxaca, o dins del moneder, van acabar passant de moda per causa de la proliferació de nous mitjans publicitaris. A finals del segle XIX, aquelles peces s'havien inspirat en monedes i en medalles de premi, que són objectes de prestigi, de vegades artístics, però molt poc funcionals a l'hora de reproduir-los. La publicitat de la segona meitat del segle XX va preferir utilitzar objectes útils i necessaris, com bolígrafs, papers secants, llumins i encenedors, calendaris i, sobretot, clauers. Aquests objectes utilitaris usats quotidianament recordaven constantment l'eslògan o la marca publicitada a qui els feia servir.

Els clauers publicitaris són els directes successors de les fitxes emeses a cavall dels segles XIX i XX. Però la publicitat als clauers ja no es va inspirar en monedes ni en medalles —excepte per a uns pocs casos quantitativament irrellevants—, allunyant-se dels objectes d'estudi de la numismàtica.

És cert que algunes empreses i particulars van continuar la tradició publicitària en forma de gitons i medalles. En la majoria d'aquests casos ens trobem amb realitzacions més aviat ostentoses, allunyades dels petits gitons monetiformes dels volts de l'any 1900. D'aquella tradició, van sobreviure dos trets definitoris. Com aleshores, moltes de les peces s'han continuat fabricant per a poder-les distribuir als visitants, en fires i exposicions. I com aleshores, alguns d'aquests gitons també s'han encunyat duent el retrat d'algun rei passat. En aquests casos, probablement, no es tractava només de recuperar una tradició d'anys enrere sinó, sobretot, d'a-

profitar l'auge popular de la numismàtica que hi va haver a finals de la dècada dels anys seixanta i principis dels setanta. La importància d'aquesta moda numismàtica es comprova identificant la utilització d'algun tipus monetari no espanyol en les empremtes d'algunes peces.

Hi ha gitons i medalles publicitaris de la segona meitat del segle XX que incorporen nous arguments i tàctiques que no s'havien utilitzat anteriorment. Per exemple, algunes companyies han aprofitat la celebració d'un nombre important d'anys en actiu per a regalar medalles. És el cas de les fàbriques Pirelli a Vilanova, o de la fàbrica d'embotits Turón, a la Garrotxa. Altres promocions són més originals. Per exemple, l'espectacle de flamenc Chasco la Pava (Escudellers, 5. Barcelona) va emetre unes medalles, l'any 1948, que deurien ser una prova de participació al número 32.363 de la rifa de nadal de la Loteria Nacional. Un altre cas singular és el de la cadena Élite d'electrodomèstics, que regalava a alguns dels seus clients, a la primera dècada del segle XXI, medalles i lingots de plata de 925 mil·lèsimes, amb el seu logotip imprès. La filial espanyola de l'empresa alemanya Tesa, a principis dels anys vuitanta, regalava, als seus clients, fins a vuit reproduccions diferents de monedes antigues, les quals duïen la inscripció "COL. TESAFILM" per a publicitar un dels seus productes estrella: la cinta adhesiva. Un cas diferent és el de la Caixa d'Estalvis de Terrassa, que va aprofitar l'anunci de la introducció de les monedes en euros per a distribuir gitons publicitaris que imitaven la forma de les futures peces en circulació.

L'evolució constant dels paradigmes publicitaris ha creat promocions conceptualment molt allunyades de les emissions de fitxes publicitàries, però físicament relacionades. És el cas, per exemple, d'aquelles promocions comercials que inclouen la donació o la venda a baix preu als clients de medalles i fitxes que poden ser cobejades, però que no duen gravada cap referència a la marca consumida. Un dels casos més recordats és el de la casa Danone (Buenos Aires, 21. Barcelona) que, l'any 1982, oferia gitons i medalles per a premiar el consum dels seus productes. Aquestes peces, finament encunyades en llautó i en argent, representaven temes relacionats amb la celebració del Mundial de Futbol a Espanya, però sense dur cap element publicitari, ni tan sols el nom de la marca que les repartia entre els seus clients. Quelcom semblant va passar amb l'emissió de reproduccions de monedes històriques que alguns periòdics regalaven o venien a preu moderat als seus lectors. A partir de

1990, publicacions com *El Observador*, *La Vanguardia*, o *Diari de Tarragona*, entre d'altres van oferir col·leccions d'aquest tipus. Les reproduccions, algunes de les quals eren encunyades en plata, no duien cap referència publicitària però formaven part d'una campanya de fidelització de lectors.

Finalment, cal destacar una innovació que tingué lloc durant els anys noranta del segle XX: la de les claus monetiformes que alliberen els carrets de la compra a les grans superfícies comercials. Aquests carrets solen poder-se utilitzar després d'inserir una moneda o similar en un dispositiu acoblat al manillar, així es desenganxa de la cadena. La moneda es recupera al tornar el carret a l'espai que té reservat fora de l'àrea de compra. Les claus monetiformes, que poden dur publicitat incorporada, estan pensades per a utilitzar-se com a clauers i, periòdicament, substituir les monedes de curs legal que cal emprar per a disposar d'un carret durant el temps que faci falta.

Clauers monetiformes 1960-1990.

A l'esquerra, Casterland (Josep Estivill, 13. Barcelona);
a la dreta, Numismàtica Sabadell (Sant Jaume, 4. Sabadell).

Clauers alliberacarrets monetiformes. 1990-2010.

Dalt, a l'esquerra, cava brut Canals y Nubiola (Sant Sadurní d'Anoia).

A baix, a l'esquerra, cafè bar La Lluna (Reus).

Dalt, a la dreta, Automòbils Canyonado (Manresa).

Baix, a l'esquerra, fruits secs Brasilia (Reus).

Amb la idea d'aplaudir la iniciativa dels promotors, he confegit una petita relació de gitons i medalles publicitaris catalans de la segona meitat del segle XX. No es tracta de cap llistat exhaustiu, sinó d'una selecció que pot servir de mostra diversa i representativa de les fabricacions que s'han dut a terme. He descartat les peces que incorporen una anella per a poder ser utilitzades com a clauer, i també les que semblen fetes amb més finalitats commemoratives que propagandístiques.

ARGENTONA (Maresme)

Tesafilm, de Tesa (Crta. de Mataró a Granollers, Km. 5,4). Cinta adhesiva (principis dels 80).

BARCELONA

Aneurol, de Lacer S.A. (Sardenya,350). Medicament i laboratori farmacèutic. (1964-) (fig. 1).

Arquer S.A. Manufactures de plom "1971".

El Asador de Aranda (Av. del Tibidabo 31). Restaurant (fig. 2).

Chasco la Pava (Escudellers 5). Espectacle de flamenc. 1948 (fig. 3).

Isidre Cistaré (València, 223). Encunyador de medalles (fig.4).

Elite. Cadena de venda d'electrodomèstics a. "2005".

El Papagayo (Mitre, 169). Espectacle musical amb actuació de Luís Aguilé "1968" (fig. 5).

Numismática Ibérica S. A. (Balmes, 195). Encunyador de medalles "1968" (fig. 6).

Rotisserie Les Gourmets (Casanova, 118). Restaurant (fig. 7).

Sociedad Anónima Tarragona (Urgell, 143) "1983" (fig. 8).

4

5

6

7

8

10

9

11

12

13

14

INDEX D'ESTABLIMENTS (gitons, miralls monetiformes i medalles anteriors a 1939)**1.- Establiments de Catalunya****BARCELONA**

Maquinària, tallers i ferreteries

Fàbrica de cargols de Valentí Esparó (1840).....	168
Fàbrica de bronzes i metall blanc de F. de P. Ysarura (1877).....	168
Tallers de construcció de Gaspar Quintana i fill (1888).....	168
Moratona, Genís y Bureau (1888).....	56
Ferreteria Sistach Ribas (1896).....	102
Ferreteria Ortega (1899).....	58
Material de Lampisteria de R. Cavallé (1907).....	172

Joieries, rellotgeries, argenteries, quincalleries

Agustí Valentí (1888-1890).....	59
<i>Gran Relojería El Siglo</i> (1888-1900).....	60, 172
<i>La Isla de Cuba</i> (1888-1922).....	62
F. Sureda Iglesias i Cia. (c.1892).....	65
Josep Rigau (1888-1904).....	66
Quincalleria del carrer Ferran, 44 (1896).....	102
Germans Mastriera (1904).....	168
Turró i Valls (1912-1930).....	162

Moda, roba i complements, marroquineria

Manuel Comes (1850-1890).....	82
<i>La Corbatinera</i> (1888-1900).....	86
Antiga casa Josep Bigas (1888-1905).....	81
Casademunt i Dalmases (1888-1897).....	83
Suñer i Brosa (1888-1895).....	83
<i>Gran Bazar de Sastreria</i> (1888-1900).....	91
Joan Teixidó (1888-1920).....	92
M. Sorolla. Camises i comerç de teixits (1890-1895).....	79
Fèlix Brosa (1892-1915).....	85
Sargatal i Boxó (1892-1930).....	88
Corbatinera (1896).....	102
Sabates Vidal (1896).....	102
La Infantil, barrets de senyora (1896).....	102
Joan i Josep Bertrand (1905-1910).....	89
Magatzems Jorba (1912-1926).....	167,171
Espardenyes <i>La Mariposa</i> (1912-1930).....	162
Sastreria La Central (1912-1927).....	161
Casa Perelló (1915-1938).....	67
<i>La Villa d'Ubrique</i> (1921-1926).....	75
Camiseries Ideal (1923-1930).....	162
<i>La Mantilla Sevillana</i> (1926-1929).....	78
Crema per a les sabates "Extra" d'Enric Puig (1932-1936).....	172
Fàbrica de Marroquineria de Francesc Colom (1932-1936).....	172

Sastreria i confecció	
Acadèmia Jovani (1890).....	93
Mètode Martí (1920)	94
Acadèmia de Tall i Confecció Gombau (1932-1936).....	172
Papereries, llibreries i estamperies	
<i>Bazar de la Enseñanza</i> (1888-1899)	95
Casa Editorial de L.González i Cia. (1895).....	168
Estamperia Bañeres (1903-1931)	96
Encunyadors, medallistes	
Medalles i efectes militars Bernat Castells i fills (1876).....	168
Germans Sala (1888-1900).....	97, 145
Tallers Vallmitjana (1903-1904).....	100
Germans Masriera (1904).....	168
Esteve Sala (1921).....	99
Alimentació, ultramarins i colonials	
Rafael Morató i Sauleda (1888-1889).....	101
M. Figuerola Aldrofeu (1888-1913).....	104
Xocolateria Juncosa (1896).....	102
Colmado Felius (1896).....	102
Begudes i licors	
Licor <i>Crema de Leche</i> (1907).....	106
Vins, licors i conyac Puigmal (1908-1914)	105
Destil·leria Morera (1922-1930)	162
Martini & Rossi (1931-1935)	107
Medicaments i productes sanitaris	
Paper de fumar Jaramago Valadia (1888-1936)	117
La Creu Blanca (transport sanitari) (1888-1920)	112
Licor Brea Múnera (c.1892).....	113
Pastilles del Doctor Andreu (1893-1910).....	114
<i>El Estómago Artificial</i> , de J. Uriach & Cia. (1910-1912)	116
Mobles i parament de la llar	
Fàbrica de vidre de J. Vallès (1884-1888).....	168
Mobles Francesch (1896)	102
<i>Cristal Loza Porcelana</i> (1896).....	102
<i>Grandes Almacenes de Muebles</i> (1932-1936).....	172
Espectacles i atraccions	
Circ <i>Alegría y Chiesi</i> . Funció del mag Trewey (1879).....	168
Teatre <i>Nuevo Retiro</i> (1889)	120
Turó Park (1912)	162
Professionals liberals	
Josep Bau, cirurgià dentista (1888)	109
Jaume Queraltó, doctor en medicina (1889-1902)	110
Enrich d'Oc, dibuixant (1937).....	172

Restaurants i cafès	
<i>Brasserie Paris-Murcie</i> (1884-1892)	122
<i>La Alhambra, Cafè Restaurant</i> (1912-1930)	162
Altres establiments	
Perfumeria Vives (1896).....	102
<i>Gran Salón de Peluquería Ideal</i> (1900-1910).....	121
<i>Compañía Nacional de Hilaturas</i> (1926-1936).....	163
Orquestra Salas (c. 1930)	172
Publicitat <i>La Sud Americana</i> (1932-1936).....	172
Aigua de Colònia <i>La Porteña</i> (1932)	172
ALTAFULLA.	
J. Salvat Boronat “Casa Purgueras” (1932).....	172
MANRESA	
Grans Magatzems de P. Jorba i fills (1904-1930)	123, 161, 172
REUS	
Joaquín Durà. Marroquineria (1910-1938).....	125
REUS / VILAFRANCA DEL PENEDÈS	
Vermut Mayner y Pla (y Sugrañes) (1909-1921).....	126
SABADELL	
<i>La Novedad Sabadellense</i> de Casas y Puig. Comerç de teixits (1903)	128
SANT SADURNÍ D’ANOIA	
Caves Codorniu (1904).....	129
SANTA EULÀLIA DE RONÇANA	
Xampany Montbuy (1920-1936).....	130
TORTOSA	
Enrique Nivera. Ferreteria i llits de ferro (1900-1930).....	131
VIC	
Foneria de ferro de Josep Buixó (1892)	168
VILALLER	
Prudenci Prades. Comerç de teixits (1888-1930)	133
Melcior Donisa. Ultramarins (1888-1930)	133
2.- Establiments catalans instal·lats o publicitats a Espanya	
MADRID	
Anisats Pujol (1892)	137
<i>Centros Comerciales Hispano-Marroquíes</i> (1906-1929).....	139
<i>Pañerías Centrales</i> de Sabadell (1923-1929).....	138
F. Sala y hermano (1878-1882)	97, 145
MELILLA	
<i>Centros Comerciales Hispano-Marroquíes</i> (1906-1929).....	139
PONTECESURES (PONTEVEDRA)	
Joaquim Pons. Begudes alcohòliques (1904-1908).....	147
SARAGOSSA	
Desideri Rodríguez i Cia. (1908).....	141
Fàbrica de gasoses <i>La Catalana</i> (1896)	148

3.- Establiments de catalans instal·lats a Amèrica

ARGENTINA - BUENOS AIRES

Artur Costa Huguet, encunyador i medallista (1908-1925)	150
---	-----

CUBA - L'HAVANA

Majó i Colomer. Drogueria i farmàcia (1902).....	152
--	-----

Nogués i Lafitte. Magatzem de comestibles (1889-1900).....	151
--	-----

ESTATS UNITS D'AMÈRICA - BRUNSWICK

Rosend Torras. Naviliera i exportació de fusta (1893).....	153
--	-----

4.- Establiments estrangers publicitats a Catalunya

ALEMANYA - HANNOVER

Bode Panzer A. G. (1929).....	157
-------------------------------	-----

La col·lecció “Paramonetària catalana” pretén catalogar i documentar les emissions de gitons i vals emeses per particulars, establiments i corporacions no oficials de l'àmbit català al llarg de la història. Aquestes fabricacions de gitons i vals estaven destinades a usos ben diversos, com ara: substituir i complementar la moneda menuda oficial; controlar el treball, les consumicions, les mercaderies o el temps de les persones pertanyents a un col·lectiu determinat; establir un compromís de compra o de despesa cooperativa; facilitar el joc dins de societats lúdiques o recreatives; fer funcionar mecanismes o màquines expenedores; o fer publicitat de productes, establiments i espectacles.

Aquest volum, que du per títol **“Gitons publicitaris a Catalunya (1850-1939)”**, cataloga per primer cop les emissions de gitons fabricats per a fer publicitat de productes, establiments i espectacles a la Catalunya dels segles XIX i XX. El catàleg principal inclou fins a 128 gitons, de datació anterior a 1939, majoritàriament emesos a Barcelona durant les dues dècades immediatament posteriors a l'Exposició Universal de Barcelona del 1888.

